

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YARGILAMADA İHTİSASLAŞMA BAĞLAMINDA ASKERİ
CEZA YARGISI**

Yüksek Lisans Tezi

İlknur GÖNÜL

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans (İ.Ö.)

Haziran 2024

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YARGILAMADA İHTİSASLAŞMA BAĞLAMINDA ASKERİ
CEZA YARGISI**

Yüksek Lisans Tezi

İlknur GÖNÜL

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans (İ.Ö.)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selim KADIOĞLU

Haziran 2024

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecinde, değerli görüşleriyle ve önerileriyle bana yol gösteren tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selim KADIOĞLU hocama teşekkürü borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım boyunca bana inanan ve her zaman yanımda olan canım aileme ve koşullar ne kadar çetin olursa olsun desteğiyle hayatta istediğim her şeyi başarabileceğime beni yürekten inandıran değerli eşime ve biricik kızıma çok teşekkür ederim. Tez çalışmamı her zaman yanımda olduğunu hissettiğim rahmetli babam Hasan TELEK'e ithaf ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YARGIDA İHTİSASLAŞMA	4
1. GENEL OLARAK YARGIDA İHTİSASLAŞMA	4
2. YARGIDA İHTİSASLAŞMANIN KÖKENLERİ	5
2.1. Yargıda İhtisaslaşmanın Tarihi Kökenleri.....	5
2.2. Yargıda İhtisaslaşmanın Felsefî Kökenleri.....	7
2.3. Yargıda İhtisaslaşmanın Sosyolojik Kökenleri	11
3. TÜRKİYE’DE YARGIDA İHTİSASLAŞMA	13
3.1. Türkiye’de Yargılamada İhtisaslaşmanın Sebepleri.....	13
3.2. Türkiye’de Yargılamada İhtisaslaşmanın Sonuçları.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ YARGI.....	16
1. ASKERİ YARGININ ÖZELLİKLERİ.....	16
1.1. Kara Avrupası Hukuk Sistemlerinde Askeri Yargının Özellikleri	17
1.2. Anglo-Sakson Hukuk Sistemlerinde Askeri Yargının Özellikleri	17
2. ASKERİ YARGININ KONUSU	18
3. ASKERİ YARGI SİSTEMİNE NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU	21
3.1. Askeri Yargı Sisteminin Gerekli Olduğuna İlişkin Görüşler	21
3.1.1. Askeri İtaat Kuralı.....	21
3.1.2. Askeri Adaletin Rütbelilerce Dağıtılması Gerektiğine İlişkin Görüş	23
3.1.3. Hazır Olma Kuralı.....	23
3.2. Askeri Yargı Sisteminin Gerekli Olmadığına İlişkin Görüşler	31
3.2.1. Askeri Yargı ile Adil Yargılanma Hakkı İlişkisi	31
3.2.2. Askeri Yargı ile Doğal Hakim İlkesi Arasındaki İlişki	34
3.2.3. Askeri Yargının Görev ve Yetki Alanına İlişkin Eleştiriler	35
3.2.4. İctihatlar Arasındaki Çelişkilerin Çözümüne İlişkin Problemler....	35
4. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKERİ'NDE ASKERİ YARGI	36
4.1. İspanya'da Askeri Yargı	38
4.2. Hollanda'da Askeri Yargı.....	40
4.3. İngiltere'de Askeri Yargı.....	41

4.4. Almanya’da Askeri Yargı.....	45
4.5. İsviçre’de Askeri Yargı	47
4.6. Letonya’da Askeri Yargı	48
4.7. Finlandiya’da Askeri Yargı	49
4.8. Fransa’da Askeri Yargı.....	51
5. TÜRK ASKERİ YARGISI	53
5.1. Türkiye’de Askeri Yargıya Neden İhtiyaç Duyuldu	53
5.2. Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi	54
5.2.1. Cumhuriyet Döneminde Askeri Yargı	58
5.2.2. 1961 Anayasası Döneminde Askeri Yargı.....	59
5.2.3. 1982 Anayasası Döneminde Askeri Yargı.....	64
5.3. Türk Askeri Yargısının Konusu	66
5.3.1. Askeri Ceza Yargısı	66
5.3.2. Askeri İdari Yargı	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ASKERİ CEZA YARGISI.....	69
1. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISININ KAYNAKLARI	69
1.1. Doğrudan Kaynaklar.....	69
1.1.1. Anayasa.....	69
1.1.2. Kanun.....	71
1.1.3. Uluslararası Andlaşmalar.....	75

1.1.4. Anayasa Mahkemesi İctihatları.....	75
1.2. Dolaylı Kaynaklar.....	76
1.2.1. Örf ve Adet Kuralları	76
1.2.2. Mahkeme Kararları	76
1.2.3. Bilimsel Öğreti.....	77
2. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA ZAMAN BAKIMINDAN UYGULANMA.....	77
3. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA YER BAKIMINDAN UYGULANMA.....	79
4. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA KİŞİ BAKIMINDAN UYGULANMA.....	82
4.1. Askeri Şahıs Kavramı.....	82
4.2. Sivil Kişiler.....	84
5. 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLERİ SONRASI TÜRK ASKERİ CEZA YARGISI.....	85
5.1. 2017 Anayasa Değişikleri ile Askeri Ceza Yargısı Alanında Yapılan Değişikler.....	85
5.2. Askeri Ceza Mevzuatının Sivil Mahkemeler Tarafından Uygulanmasının Sonuçları	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI AÇISINDAN ASKERİ CEZA YARGISI ...	93
1. ADİL YARGILANMA HAKKI	93

1.1. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları	94
1.1.1. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme	94
1.1.2. Masumiyet Karinesi	98
1.1.3. Aleni Yargılanma Hakkı	100
1.1.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma.....	102
1.1.5. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	104
1.2. Adil Yargılanma Hakkı Yönünden Askeri Ceza Mahkemelerinin Mevcut Durumu	106
1.2. Türkiye’de Askeri Ceza Yargısında İhtisaslaşmanın Gerekliliği	115
1.2.1. İhtisaslaşmanın Gerekli Olduğuna İlişkin Görüşler.....	119
1.2.2. İhtisaslaşmanın Gerekli Olmadığına İlişkin Görüşler.....	122
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	134

ÖZET

Bu çalışmada yargıda ihtisaslaşmanın tarihsel, sosyolojik ve felsefi kökenleri incelenmiş, yargı teşkilatı içerisinde askeri yargı kolunun ve askeri mahkemelerin gerekli olup olmadığı, askeri mahkemelere geçmişten günümüze neden ihtiyaç duyulduğu ve askeri mahkemelerin evrensel hukuk ilkeleri kapsamında ihlal niteliği taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır.

Devletlerin tarihsel geçmişi incelendiğinde ordunun oluşumu ile askeri mahkemelerin kurulması aynı döneme denk gelmektedir. Çünkü devletler, sınır güvenliğine önem verdiğinden ordu düzeninin bozulmaması için ayrıca önlemler alma ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda ordu içinde geçerli olacak şekilde ek mevzuat hükümleri oluşturulmuş ve bu mevzuat hükümlerini uygulamak üzere askeri mahkemeler kurulmuştur. Savaşların yoğun olduğu dönemler atlatıldıktan sonra askeri mahkemelere duyulan ihtiyaç günbegün azalmış olup günümüze gelindiğinde ise askeri mahkemelerin gerekli olup olmadığı hala tartışılmaya devam etmektedir. Askeri mahkemelerin varlığının evrensel hukuk ilkeleri açısından uygun olmadığı iddia edilmektedir. Özellikle askeri yargı kolunun yargıda birliğe engel olduğu, askeri mahkemelerde görev yapan asker kökenli hakim atamalarının yürütme organı tarafından yapılmasının ve asker kökenli hakimlerin görev yaptıkları süre içerisinde orduya bağlı olmalarının hakimin tarafsızlığı ilkesi açısından ihlallere yol açtığı konularında eleştiriler bulunmaktadır. Ancak ordunun dışarıya kapalı ve kendine has özellikleri olan bir örgüt olması nedeniyle orduya tamamen yabancı kişiler ordu içindeki uyuşmazlıkları rahatlıkla çözümleyemeyecektir. Bu nedenle askeri mahkemelerin ve bu mahkemelerde asker kökenli hakimlerin görev yapmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuç olarak askeri mahkemelerin günümüzdeki evrensel hukuk ilkeleri kapsamında düzenlenmesinin, askeri mahkemelerin üye seçimlerinin yürütme organının etkisi altında olmadan

yapılmasının ve görev süresi boyunca adli yargı mahkemeleri gibi hakimlerin bağımsızlığını sağlayacak önlemlerin alınmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Askeri Mahkemeler, Yargıda İhtisaslaşma, Askeri Yargı, Askeri Ceza Yargısı.

ABSTRACT

This study examines the historical, sociological, and philosophical origins of specialization in the judiciary, and discusses whether the military justice branch and military courts are necessary within the judiciary organization, why military courts have been needed from the past to the present, and whether military courts constitute violations within the scope of universal legal principles.

While examining the historical background of states, the establishment of the military and the establishment of military courts coincide. Since states prioritize border security, they have felt the need to take additional measures to maintain order within the military. In this context, supplementary legislative provisions applicable within the military have been established, and military courts have been established to enforce these legislative provisions. As periods of intense warfare have passed, the need for military courts has diminished over time, leading to ongoing debates about their necessity. It is claimed that the existence of military courts is not compatible with universal legal principles. There are criticisms, particularly that the military justice branch impedes unity within the judiciary, that the appointments of judges of military origin serving in military courts are made by the executive branch, and that the affiliation of judges of military origin with the military during their tenure violates the principle of judicial impartiality. However, due to the closed nature and unique characteristics of the military organization, individuals entirely unfamiliar with the military would not be able to resolve disputes within the military effectively, hence it is concluded that military courts and judges of military origin are necessary. Therefore, it is deemed necessary that military courts be regulated within the scope of contemporary universal legal principles, that the selection of members of military courts be conducted without the influence of the

executive branch, and that measures be taken during their tenure to ensure the independence of judges, akin to those in judiciary courts.

Keywords: Military Courts, Specialization in Judiciary, Military Judiciary, Military Criminal Justice.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AS YRG	: Askeri Yargıtay
ASCK	: Askeri Ceza Kanunu
AY	: Anayasa
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
b.	:bent
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
c.	: cümle
C.	: Cilt
E.	: Esas
dn.	: dipnot
HD	: Hukuk Dairesi
CD	: Ceza Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
K.	: Karar

md.	: madde
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
RG	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
S.	: Sayı
sy.	: sayı
T.	: Tarih
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TCK	Türk Ceza Kanunu
vd.	: ve devamı
YRG	: Yargıtay

GİRİŞ

Devletler devamlılığını korumak ve istikrarını sağlamak için güçlü bir savunmaya ihtiyaç duyarlar. Güçlü savunma için güçlü ordu gerekmektedir. Günümüzde güçlü olarak nitelendirilebilecek ülkeler düşünüldüğünde genellikle güçlü ordulara sahip oldukları görülecektir. Güçlü ordunun ise en önemli unsurları etkin bir disiplin ve mutlak itaattir. Tarihsel süreç değerlendirildiğinde güçlü orduya sahip olmaya öncelik veren ülkelerin genelde ayrı olarak askeri mevzuat gerekli gördüğü dikkat çekmektedir.¹ Silahlı Kuvvetlerin varlığı askeri yargıyı da zorunlu tutmuştur. Bu hususu John Gilisen *“Madem ki ordular vardır, onlara özgü yargı biçimi de gereklidir. Yüzyıllardır böyle olmuştur, gelecekte de başka türlü olmasına sebep yoktur.”*² şeklinde ifade eder.

Tarihimizde M.Ö. 200'lü yıllardan beri Mete Han ile birlikte başlayan güçlü ordu önceliği günümüzde de devam etmektedir. Milli savunma, devleti ayakta tutacak yegâne şeydir. Bu nedenle milli savunmayı sağlayacak askeri şahısların diğer kurumlara göre ayrı bir disiplin düzenine tabi tutulmaları zorunlu olmuştur. Ülkemizde de etkin disiplin ve mutlak itaati sağlamak için askeri mevzuata gerek duyulmuş ve ayrıca askeri mevzuatı uygulayacak ihtisas mahkemeleri kurulmuştur.

¹ Işık İhsan, *Karşılaştırmalı Askeri Yargı Sistemleri* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 2004), 119/97; Erman Sahir, *Askeri Yargıtay'ın 80'inci Kuruluş Yılı Sempozyumu*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994), 45.

² Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri* (Ankara: Yargıtay Dergisi, 1982), 8/16.

Araştırmamızın konusu yargılamada ihtisaslaşma bağlamında askeri ceza yargısına ihtiyaç olup olmadığıdır. Bu kapsamda Avrupa Birliği ülkelerindeki mevcut durum tespit edilmiştir. Ülkemizin tarihsel geçmişi incelenerek askeri ceza yargısının gerekli olup olmadığı konusunda sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de askeri ceza yargısının ve askeri mahkemelerin varlığının gerekli olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Devletlerin geçirdiği süreçler bu problemin çözümünü de dönemsel olarak değiştirmiştir. Büyük savaşların getirdiği yıkımlar sonucu kurulan uluslararası platformların etkisiyle barış dönemine geçilmiş ve askeri ceza yargısına duyulan ihtiyaç azalmıştır. Ancak günümüzde hala askeri ceza yargısı ihtisas mahkemelerinin görev yaptığı çok sayıda ülke bulunmaktadır.

Askeri ceza alanında görev yapan ihtisas mahkemelerinde çoğunlukla asker üyeler yer alır. Bu nedenle askeri ceza hukukunda uzmanlaşmış mahkemelerin önemi büyüktür. Zira askeri şahısların görev yaptığı mahkemelerde yargılama yapılırken uyuşmazlıklara bakış açısında sivil hakimlere nazaran farklılık olacaktır. Bu nedenle askeri bir uyuşmazlığa yönelik yargılamayı yapan mahkemelerde askeri şahsın olup olmamasının yargılama sonucunu etkilemesi muhtemeldir.

Araştırmada askeri ceza yargısında görev yapan ihtisas mahkemelerinin genel özellikleri ile tarihsel süreçte geçirdiği değişimleri saptamak ve günümüzde ihtisas mahkemelerinin gerekli olup olmadığına ilişkin cevap bulmak amaçlanmıştır.

Araştırmada, askeri ceza yargısı alanında görev yapan ihtisas mahkemeleri günümüz yargılama kuralları ve evrensel hukuk ilkeleri açısından incelenmiştir.

Bu bağlamda hem uluslararası hem ulusal kaynaklardan yararlanılmış, mevzuat hükümleri ve mevzuat hükümlerinde şimdiye kadar yapılan değişiklikler incelenerek diğer ülkelerle karşılaştırılıp sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, giriş ve sonuç bölümleri hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak yargılamada ihtisaslaşmanın tarihsel, sosyolojik ve felsefi kökenlerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise askeri yargının özellikleri, tarihsel gelişimi ve Avrupa Birliği ülkelerinin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Türk askeri ceza yargısına üçüncü bölümde değinilmiş ve dördüncü bölümde askeri ceza yargısında ihtisaslaşmanın yararları, sakıncaları, konu ile ilgili bilimsel görüşler, adil yargılanma hakkı bakımından askeri yargı hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç kısmında ise araştırmalar sonucunda elde edilen çıkarımlar, yararlanılan bilimsel görüşler değerlendirilerek araştırma konusu problemin çözümüne ilişkin öneri ve görüşlere yer verilmiştir.

Askeri ceza yargısı ve askeri ceza ihtisas mahkemeleri çoğunlukla eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak devletlerin geçirdiği süreçler incelendiğinde askeri mahkemelerin gerekli olduğu düşünülmektedir. Günümüzde her ne kadar askeri mahkemelere ihtiyaç kalmadığı konusunda görüşler egemen olsa da askeri kurumların kendine has yapısı ve sivillerin askeri düzen özelliklerini kavramasının zorlukları göz önünde bulundurulduğunda askeri mahkemelerin kaldırılmasının sakıncaları olacağı açıktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YARGIDA İHTİSASLAŞMA

1. GENEL OLARAK YARGIDA İHTİSASLAŞMA

İnsanlık tarihine bakıldığında bireyler arasında yaşanan uyuşmazlıkların zaman geçtikçe daha çok çeşitlendiği görülmektedir. Zira uygarlık geliştikçe uyuşmazlıklar artmıştır. Yaşanan hukuki uyuşmazlıklara her geçen gün yenileri eklenmiştir. Örneğin bundan otuz yıl önce sanal dünyada işlenebilen suçlardan söz etmiyorduk. Ancak şu an sanal dünyada işlenen suçlar her geçen gün çeşitlenmekte ve bununla paralel olarak ceza kanununa yeni suçlar eklenmektedir. Kanunlar çeşitlendikçe kanunların uygulayıcılarının işi zorlaşmıştır ve hukuki uyuşmazlıkları çözen hakimlerin tüm hukuki uyuşmazlık konularında yetkin olması da zamanla daha güç hale gelmiştir. Hakim sayısının artırılması problemi çözememiştir. Çünkü hakimin baktığı hukuki uyuşmazlık sayıları azalsa da hakimlerin baktıkları uyuşmazlık türleri azalmadığından problem devam etmiştir. Bu sebeple hakimlerin sayısının artırılması ile birlikte her hakimin bakacağı konuların sınırlandırılmasının ve önceden belirlenmesinin en doğru yol olacağı öngörülmüştür. Bu durum ise hukuki uyuşmazlıkların konularına göre ayrı ihtisas mahkemelerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

2. YARGIDA İHTİSASLAŞMANIN KÖKENLERİ

2.1. Yargıda İhtisaslaşmanın Tarihi Kökenleri

İnsanların yaşarken en temel hedefleri beslenme ve barınma gibi ihtiyaçlarını sağlamak olmuştur. Beslenme ve barınma göçebe hayat sürerken zor olduğundan yerleşik hayata geçilmiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte insanlar için yeni bir ihtiyaç doğmuştur: Can ve mal güvenliği. Can ve mal güvenliğinin sağlanması amacıyla devlet kurumunun doğduğu kabul edilmektedir. İlk Çağ düşünürlerinden Protagoras'a göre tüm insanlar, Tanrı tarafından bazı yetenekler bahşedilerek doğar. Her insan farklı yeteneğe sahiptir. Protagoras aslında her insanın farklı yeteneklere sahip şekilde doğmasının amacının türlerin yok olmasını tamamen engellemek olduğunu düşünmektedir. Protagoras'a göre farklı yetenekteki insanlar da toplanarak devlet kurumunu oluşturmuşlardır. İnsanların birbirine olan bağlılıklarının artırılması için erdem, utanma duygusu ve doğruluk duygusu insanlara dengeli bir şekilde dağıtılmıştır. Devlet ise bu sayede varlığını devam ettirmektedir.³

Orta Çağ dönemine bakıldığında feodalitenin hakim olduğu görülmektedir. Kilisenin üstünlüğü sebebiyle o dönem devletlerde merkezi otorite söz konusu değildir. Orta Çağ döneminde yaşanan salgın hastalıklar ve savaşlar sebebiyle kilise egemenliği kırılmış ve devletler monarşik devletlere evrilmiştir. Yeni Çağ'a geçildiğinde monarşik devletler güçlenmeye başlamıştır. Yeni Çağ düşünürlerinden Hobbes mutlak monarşiyi desteklemektedir. Hobbes'a göre devletin en temel amacı güvenliktir. Güvenliği

³ Aktan Coşkun Can; *Siyaset Felsefesinde Devletin Doğuşu ve Devletin Meşruiyeti Tartışmaları* (Ankara: HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2020), 9/14.

sağlamanın yolu ise kanunlara uyma zorunluluğu sağlayan ve insanların korkuyla itaat edecekleri bir devletin varlığına bağlıdır. Hobbes'a göre insanlar birbirlerinin veya yabancıların olası tüm saldırılarını bertaraf edebilmek ve huzurla yaşayabilmek için güçlerini birleştirerek devlete devretmişlerdir. Hobbes devletin meşruiyetinin kaynağını insanların gönüllü olarak devlete haklarını devretmesi olarak görmektedir.⁴

Fransız İhtilali ile birlikte egemenlik anlayışında değişikliklere gidilmiştir. Zira Fransız İhtilali'nden sonra ulusal egemenlik devletlerdeki temel düşünce olmuştur.⁵

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ulus üstü egemenlik fikri yaygınlaşmıştır. Kurulan uluslararası platformlar ise bunun en büyük örneğidir. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin anlaşmalarına bakıldığında ülkelerin silah kullanma yetkisinin istisnai durumlara indirildiği dikkat çekmektedir. Çünkü devletler, güvenliğinin sağlanmasına öncelik vermiştir. Birleşmiş Milletler Anlaşması md.4'e göre bir devlet başka bir devletin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı kuvvet kullanamaz. Kuzey Atlantik Anlaşması md.1'e göre uluslararası problemler barışçıl yöntemlerle çözülmeli ve güç kullanımından kaçınılmalıdır. Avrupa Birliği Anlaşması md.4'te ise devletlerin ulusal kimliklerine saygı gösterilmesi gerektiği düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre ulusal güvenlik konusunda her devletin sorumluluğu devam etmektedir.⁶

⁴ Ay Hakan – Uçar Öznur; *Devletin Gelişim Süreci* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2015), 16/198.

⁵ Yıldırım Yavuz, *Fransız Devrimi'nde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme* (Trakya: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019), 262.

⁶ "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne

Devletin geçirdiği tüm tarihsel süreçlerde önceliğin güvenlik olduğu dikkat çekicidir.⁷ Zira geçirilen süreçlerde güvenliğin sağlanmaması durumunda devletlerin gördükleri zararlar ortadadır. Öncelikle iç güvenliğin sağlanması için caydırıcı yasalar konulmuş bu unsur sağlandıktan sonra ise dış tehlikelere karşı sınır güvenliğinin sağlanması için uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır.

Devlette yaşayan insanların yasalara uyması ve diğer insanlar için tehdit oluşturmaması amacıyla yasalar daha sistematik ve düzenli hale getirilmiştir.⁸ Konulara göre ayrılan yasaları uygulayacak mahkemelerin de konularına göre ayrılmasının doğru olacağı kanısına ulaşılmıştır. Bu nedenle yargılamada ihtisaslaşma doğmuştur.

2.2. Yargıda İhtisaslaşmanın Felsefi Kökenleri

Devletin oluşumuna ilişkin literatürde çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karl Marx ve Friedrich Engels'in geliştirdiği sınıf devleti kuramıdır. Sınıf devleti kuramına göre devletin her ne kadar sınıfsal farklılıkları

ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” Birleşmiş Milletler Antlaşması 4. md., “Taraflar, BM Yasası'nda ortaya konduğu üzere, karışmış olabilecekleri herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı, uluslararası barış ve güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'in amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler.” Kuzey Atlantik Anlaşması md. 1, “Birlik, üye devletlerin Antlaşmalar önündeki eşitliğine ve bölgesel ve yerel özerk yönetimler de dahil, siyasal ve anayasal temel yapılarında mündemiç ulusal kimliklerine saygı gösterir.” Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma md. 4.

⁷ Düvenci Serhat, *Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*, (Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2018), 67.

⁸ Keskinsoy Ömer – Kaya Semih Batur, *Hukuk Devletin Kanun Devletine Anayasal Devletin Anayasalı Devlete Evrilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021), 1150.

dengede tutma görevi olsa da aslında devlet ekonomik açıdan baskın ve güçlü olan sınıfın devletidir.⁹

Devletin oluşumundaki bir diğer kuram Oppenheimer'ın fetih kuramıdır. Oppenheimer devleti, güçlü insanların diğer zayıf insanlar üzerinde zaferler kazanıp zayıflar üzerinde egemenlik kurarak söz konusu egemenliği zorla kabul ettiren örgütlenme olarak açıklamıştır.¹⁰ Oppenheimer göçebe hayat yaşayan insan gruplarının, tarımsal faaliyet sürdüren yerleşik yaşama geçen insanların yaşadıkları bölgeleri fethetmesinin devlet kurumunun oluşmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Fetih yapan göçebe insanların, yerleşik hayata geçen kişilerden o topraklarda yaşamaları için haraç almaları devlet gibi profesyonel bir örgütün oluşumunu zorunlu kılmıştır.

Devletin kurulmasına yönelik diğer kuramlardan biri ise Elman R. Service'ın geliştirdiği 'iş yöneticiliği' kuramıdır. Service'e göre toplumlar arasındaki diplomatik ilişkiler sonucunda devlet oluşmuştur. Toplumların ticari ilişkileri sonucu ekonomik açıdan daha zengin olan topluluğun devleti oluşturduğu düşünülmektedir.¹¹

Robert Carneiro'nun 'nüfus baskısı' kuramı devletin oluşumuna dair kuramlardan bir diğeridir. Nüfus baskısı kuramına göre; nüfus artışı sonucu toplulukların yaşadıkları bölgeler tarımsal açıdan beslenme ihtiyacını karşılayamazsa bu durum diğer topluluklarla savaşları gerekli kılacaktır. Zira

⁹ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Kenan Somer (Ankara: Sol yayınları, 1987), 175.

¹⁰ Franz Oppenheimer, *Devlet* (çev. Alaeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), (İstanbul: Engin Yayıncılık, 1997), 43.

¹¹ Claessen Henri – Skalnik Peter, *Erken Devlet* (Çev. Alaeddin Şenel) (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993), 3-42.

nüfus için gerekli olan tarımsal alanların fethedilmesi gerekecektir. Nüfus baskısı kuramına göre artan nüfusun sebep olduğu savaşlar ve fetihlerin devletin doğuşuna neden olduğu düşünülmüştür.¹²

Devletin oluşumuna yönelik bir diğer kuram ise Marcella Frangipane'ye aittir. Marcella Frangipane'nin geliştirdiği bu kuram güçlü aileler kuramıdır. Frangipane Yakındoğu'da Devletin Doğuşu isimli eserinde güçlü aileler kuramını açıklamış ve devletin temelini aile olduğunu ifade etmiştir. Marcella Frangipane'ye göre aileler zamanla güçlenip devlet kurumunu oluşturmuşlardır.¹³

Orta Çağ düşünürlerinden İbn-i Haldun Mukaddime adlı eserinde devletin doğuşunu açıklamıştır. İbn-i Haldun'a göre; insanlar arasında baskın olan kişiler birbirlerine yakınlık duyarlar. Bu yakınlık neticesinde birlikte hareket ederek diğer insanlar üzerinde egemenlik kurarlar. Tüm egemenliği sağladıkları an ise devletin kurulması tamamlanmış olur. Baskın gelen egemen grup daha sonra başkanı belirler. Başkan insan yapısı gereği zamanla tanrılaşma sürecine girer. Aslında bu huy tüm insanlarda vardır. Devlet kurumu tek yöneticiyi gerekli kılmaktadır. Birden fazla yönetici olması durumunda devlet düzeninin bozulma ihtimali artar. Yöneticinin etkin olması ile birlikte diğer insanlar için huzurlu bir yaşam sağlanmış olur. Ancak yönetici egemenliği kendi tekeline alırsa ve insanlarla paylaşmazsa o zaman düzen bozulur. Çünkü yönetici mali olanakları eğer diğer insanlarla paylaşmazsa insanlar tembelleşir

¹² Carneiro Robert, *Devletin Kökeni Üzerine Bir Teori* (Çev.Dr. Aslan Delice) (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2006), 251-262.

¹³ Frangipane Marcelle, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu: Mezopotamya ve Çevresinde Güçlü Aile Yönetimlerinin Devlet Çarkına Dönüşmesi*, çev. Zühre İlkelen (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 295.

ve köleleşmeyi normalleştirir. Devletin gelir gider dengesi bozulur. Bu durumda da insanlardan alınan vergiler artırılır. İnsanlar başkaldırıya başlarlar ve devlet çökme noktasına gelir.¹⁴

Devletin oluşumuna dair kuramlar incelendiğinde insanların toplumsal ilişkileri sonucu devletin oluştuğu konusunda ortak bir paydada buluşmuş olduğu tespit edilmektedir.

Devlet oluşumu tamamlandıktan sonra uygarlığa geçiş söz konusu olmuştur. Ancak her toplumun uygarlığa geçişi farklı süreçler sonucunda gerçekleşmiştir. Uygarlığa geçişi siyasal, kültürel, ekonomik sebepler tetiklemiştir. Ancak hangi sebep olursa olsun uygarlığa geçişten sonrası benzerlik taşımıştır.¹⁵

Uygarlığa geçişten sonra nüfus oranının üstünde üretim yapılması hedeflenmiştir.¹⁶ Zira yaşanan kıtlıklar, salgın hastalıklar, savaşlar tarımsal alanlara hakimiyetin ve üretimin önemini göstermiştir. Ayrıca fetih yoluyla güç kazanan devletler sınırlarını koruma ihtiyacı duymuşlardır. İç ve dış güvenliğe verilen önem sert ve katı yasaları da beraberinde getirmiştir. Toplamlar modernleştikçe yasalar daha ayrıntılı düzenlenmeye başlamıştır. Ayrıntılı yasalar ise ihtisas mahkemelerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

¹⁴ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 1/213.

¹⁵ Düvenci Serhat, *Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*, (Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2018), 78.

¹⁶ Şenel Alaeddin, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1995), 148.

2.3. Yargıda İhtisaslaşmanın Sosyolojik Kökenleri

İnsanlar göçebe hayatın zorluğunu fark ettikten sonra sulak alanlarda yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. İlk olarak Mezopotamya ve Nil bölgeleri tercih edilmiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte tarım ortaya çıkmış ve insanlar arasında suya hakimiyet kurma mücadeleleri sebebiyle anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Yerleşik hayata önceden geçmiş çiftçiler ve göçebe hayat süren çobanlar arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır.¹⁷

Yerleşik hayata geçildikten sonra tarım ürünleri dağıtımında adaletsizliklerin yaşanması sınıfların oluşumuna sebebiyet vermiştir. Mülkiyet kavramının da ortaya çıkmasıyla birlikte sınıfsal çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. İnsanlar arasında başlayan bu anlaşmazlıklar devlet ve hukukun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Göçebe yaşam biçimi terk edilip yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte insanlar bir arada yaşarken en çok düzene ihtiyaç duymuşlardır. Yerleşik hayatta aranılan huzur ve güven ortamı için devletler kurulmaya başlanmıştır. Mülkiyet sahibi olan kişilerin yaşadıkları bölgelerde şehir devletleri oluşmuştur. Oluşan küçük devletlerde yaşayan insanlar arasında düzeni sağlamak için kurallar getirilmiştir. Bu kurallar zamanla sistematikleşip yaptırıma bağlanarak hukuk kuralı niteliğini kazanmıştır.¹⁸

M.Ö. beşinci yüzyılda yaşamlarını sürdüren sofistler devleti; “*İnsanların güven içerisinde yaşayabilmelerini ve az emekle çok iş başarabilmenin bir aracı*” şeklinde tanımlamışlardır.¹⁹ Weber’e göre devlet; sınırları belli toprak

¹⁷ Düvenci Serhat, *Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*, 67.

¹⁸ Uygun Oktay, *Devlet Teorisi* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015), 45.

¹⁹ Ay Hakan – Uçar Öznur, *Devletin Gelişim Süreci*, 16/196.

parçası içerisinde meşru güç kullanma yetkisine sahiptir.²⁰ Kapani ise devleti; “Sınırları belli bir kara parçası üzerinde, egemen bir iktidar tarafından güç kullanabilme hakkına haiz, insanların bir araya gelerek oluşturduğu siyasal bir yapı” olarak tanımlamıştır.²¹ İbn-i Haldun’a göre insanlar toplu yaşamak mecburiyetindedir. Bu mecburiyetten kaynaklı insanları birbirine karşı koruyacak ve kötülüklerden uzak tutacak bir güç gerekmektedir. Devletin ve egemenliğin kaynağı da budur.²²

Devlet kurumu altında toplanan insanlar iç ve dış güvenliklerinin sağlanmasını beklemişlerdir. Bunu sağlamak için devletler ordularını oluşturmuştur. Ordu sayesinde insanların huzur ve güvenliği sağlanmıştır. İnsanlar güvenliğe büyük önem vermektedir. Bu nedenle ordunun devamlılığı ve istikrarı için ordu içinde geçerli özel kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Zira caydırıcılığın fazla olduğu sert ve katı kuralların ordu içinde disiplini sağlayacağı düşünülmüştür. Bu durum ise askeri hukuku oluşturmuştur. Askeri hukuku kurallarını uygulayan mahkemelerin ayrı bir bakış açısına sahip olması gerektiği düşünülmüş ve askeri yargı alanında görev yapan ihtisas mahkemeleri kurulmuştur.²³

²⁰ Weber Max, Sosyoloji Yazıları (çev. T. Parla), İstanbul 1986, 80.

²¹ Kapani Münici, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1983), 17.

²² İbn-i Haldun, *Devlet* (Çev. Osman Arpaçukuru), (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016), 7.

²³ Değirmenci Olgun, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 29.

3. TÜRKİYE’DE YARGIDA İHTİSASLAŞMA

3.1. Türkiye’de Yargılamada İhtisaslaşmanın Sebepleri

Türkiye’de yargılamada ihtisaslaşma Osmanlı Devleti’ne kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti çok uluslu bir devlet olduğundan çok çeşitli hukuki uyuşmazlıklar yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde kadı mahkemeleri asıl ve genel mahkemelerdi.²⁴ Kadı mahkemelerinin yanında Hristiyanların kiliseleri içinde görev yapan cemaat mahkemeleri de bulunuyordu. Kapitulasyonlar sebebiyle konsolosluk mahkemeleri de kurulmuştu.²⁵

Osmanlı Devleti döneminde yargıda ihtisaslaşma hareketleri geç başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde yargılama görevini yerine getiren kadı mahkemeleri başlangıçta çok sayıda konuyla ilgili karar alabilirken artan nüfus sonucunda nüfusla doğru orantılı olarak uyuşmazlıklar da arttığından yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bugünkü hukukumuzun temellerinin atıldığı Tanzimat Hareketleri başlamıştır.²⁶

Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla yargı mercileri ele alınmıştır. İlk kez Meclis-i Tahkikat adıyla ceza mahkemeleri kurulmuştur. Tanzimat Fermanı ile birlikte ceza yargılamalarında diğer dava türlerine nazaran farklı yargılama

²⁴ Aydın Mehmet Akif, *Osmanlı’da Hukuk* (İstanbul: Osmanlı Devleti Tarihi, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, II, 1999), 375-429.

²⁵ Ekinci Ekrem Buğra, *Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü* (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2005), 418,421.

²⁶ Saylan Kemal, *II. Abdülhamid Döneminde Mahkemelerin Islahına Dair Hazırlanan Layihalar ve İsimsiz Bir Layiha Örneği* (Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 2016), 266.

usulleri getirilmiştir. 1840 yılında ise ilk defa ticaret mahkemeleri kurulmuştur.²⁷

1868 yılında Meclis-i Valay-i Ahkam-ı Adliye; Divan-ı Ahkam-ı Adliye ve Şuray-ı Devlet olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Divan-ı Ahkam-ı Adliye yüksek mahkeme olarak istinaf ve temyiz incelemesi yapmaya başlamıştır. Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin daireleri ise hukuk, ceza ve ticaret olarak üçe ayrılmıştır.²⁸

Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle ticari davalarda tarafların uyuşuna göre karma mahkemeler kurulmuştur. Bunun yanında uyuşuğa göre kendi patrikhanelerinde yargılama yapılmasına ilişkin düzenlemeler öngörülmüştür.²⁹

Tanzimat ve Islahat Fermanı ile yargı örgütü üzerinde yapılan değişikliklerin ve kurulan ihtisas mahkemelerinin temel sebebi Osmanlı Devleti'nin batıda başarısız olduğu savaşlar neticesinde batı ülkelerindeki yargıya ilişkin düzenlemelere ayak uydurma çabasıydı.³⁰ Batıda başlayan ihtisaslaşma hareketleri Osmanlı Devleti tarafından da uygulanmaya çalışılmıştır.³¹ Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde başlayan yargıda ihtisaslaşma çalışmaları modern Türkiye'nin kuruluşunda da devam etmiş ve zamanla bugünkü halini almıştır. Türkiye kurulduğu ilk yıllarda batı ülkelerindeki mevzuat hükümlerinin yanı sıra yargı örgütlerini de örnek

²⁷ Saylan Kemal, *II. Abdülhamid Döneminde Mahkemelerin Islahına Dair Hazırlanan Layihalar ve İsimli Bir Layiha Örneği*, 267.

²⁸ Üçok Coşkun – Mumcu Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara; Savaş Kitap ve Yayınevi, 1987), 333.

²⁹ Üçok Coşkun – Mumcu Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 315.

³⁰ İnalcık Halil, *Tanzimât'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler* (Ankara: Belleten, 1988), 633.

³¹ Çadırcı Musa, *Tanzimât Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1997), 80.

almıştır. Batı ülkelerinin konularına göre kurulmuş ihtisas mahkemelerinin çoğu Türkiye’de de kurulmuştur.³²

3.2. Türkiye’de Yargılamada İhtisaslaşmanın Sonuçları

Zaman ilerledikçe hukuki uyuşmazlıkların çeşitlenmesi ve devletçe artan uyuşmazlıklara uyum sağlamak için yeni mevzuat hükümlerinin oluşturulması ile hakimlerin önlerine gelen uyuşmazlıklara uygulayabilecekleri hükümlerin bir hayli fazla olması yargıda ihtisaslaşmayı zorunlu kılmıştır. Yargıda ihtisaslaşma ile hakimin somut olaylara uygulayabileceği hükümler sınırlandırıldığından uyuşmazlıkların çözümü kolaylaşmıştır.³³

Yargıda ihtisaslaşmayla birlikte hakimlerin görev yaptıkları alanlarda profesyonelleşmesinin yolu açılmış oldu. Bu sayede hakimler önlerine gelen hukuki uyuşmazlıkları önceden yaşanan uyuşmazlıklarla benzerlik ve farklılıkları açısından rahatça karşılaştırma imkânı bulmuş ve uyuşmazlıkların çözümünde yardımcı kaynaklardan biri olan mahkeme kararlarının önemi artmıştır. Her ne kadar mahkeme kararları bağlayıcı kaynak olmasa da uyuşmazlığın çözümünde hakimin işini kolaylaştıran kaynaklardan biri olarak günümüzde de varlığını korumaktadır. Sonuç olarak yargıda ihtisaslaşma ile birlikte yargı organlarında görev yapanların görev tanımları netleşti ve bu sayede iş yoğunluğu ise kısmen azalmış oldu.³⁴

³² Christian Rumpf, *Tanzimât*, Osmanlı Ansiklopedisi, (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 1995), 487.

³³ Belgesay Mustafa Reşit, *İhtisas Mahkemeleri ve Mahkemeler Arasında Vazife İhtilafları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011), 249.

³⁴ Saylan Kemal, II. Abdülhamid Döneminde Mahkemelerin Islahına Dair Hazırlanan Layihalar ve İsimli Bir Layiha Örneği, 267.

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ YARGI

1. ASKERİ YARGININ ÖZELLİKLERİ

Devletler, savunma mekanizması olan orduda hiyerarşik düzen ve emir komuta zinciri çok önemli olduğundan orduda düzeni bozacak hususların askeri yargı tarafından kovuşturulmasını öngörmüştür. Zira savaşların yoğun olduğu dönemlerde, sınır ötesinde mücadeleler sık yaşanıyordu. Sınır ötesinde meydana gelen uyuşmazlıklarda sivil mahkemelerin kurulması zor olacağından askeri mahkemeler kurulmaya başlandı. Kurulan askeri mahkemeler sayesinde olağanüstü süreçlerde yaşanan uyuşmazlıklar hızlıca çözümlenmeye çalışıldı. Zamanla askeri mahkemeler yaygınlaştı ve olağan dönemlerde yurt içinde yaşanan askeri uyuşmazlıklara askeri mahkemeler bakmaya başladı.³⁵

Askeri şahısların askeri yargı tarafından yargılanması düşüncesi Ortaçağ Federal düzenine dayanmaktadır. Zira soylu kesimin kendilerini yalnızca

³⁵ Sahir Erman, *Askeri Yargı* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 1994), 7.

soyluların yargılayabileceğine dair görüş hakimdi. Feodalitenin çöküşü ile birlikte kurulan mutlak monarşik devletlerle birlikte askeri yargı ortaya çıkmış oldu.³⁶

1.1. Kara Avrupası Hukuk Sistemlerinde Askeri Yargının Özellikleri

Kara Avrupası Hukuk Sistemi'nin temel özelliği ikili görev ilkesidir. Bu görevler suçlama ve hükümdür. Kara Avrupası Hukuk Sistemlerinde askeri yargı organları süreklidir. Uyuşmazlık gerçekleşmeden önce uyuşmazlığın türüne ve davaya taraf olan kişilerin statüsüne göre görevli olan mahkemeler belirlenmiştir. Mahkeme üyeleri askerlerden oluşmaktadır. Kara Avrupası Hukuk Sistemi dışındaki sistemlerde mahkeme üyelerinin asker olma zorunluluğu yoktur, hukuk eğitimi almış olması yeterli görülmüştür. Ancak Kara Avrupası Hukuk sisteminde mahkeme üyeleri subaylardan oluşmaktadır.³⁷

1.2. Anglo-Sakson Hukuk Sistemlerinde Askeri Yargının Özellikleri

Anglo-Sakson hukuk sisteminde askeri mahkemelerin devamlı niteliği bulunmamaktadır. Uyuşmazlık meydana geldikten sonra askeri mahkeme kurulmaktadır. Askeri mahkeme olayı çözümledikten sonra varlığı sona ermektedir. Bu durum ise yargılama sürecini uzatmaktadır. Yargılama sürecindeki gecikmeler sebebiyle bu sisteme dahil olan bazı ülkelerde sabit askeri mahkemelerin kurulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Kanada'da sabit askeri mahkemeler kurulmuş ve askeri mahkemelerin yetki sınırı da önceden çizilmiştir. Kanada'da askeri mahkemeler 2 yıldan az süreli hapis cezası

³⁶ Uygun Oktay, *Devlet Teorisi* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014), 146-152.

³⁷ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II* (Ankara: Yargıtay Dergisi, 1982), 8/316.

vermeye yetkili kılınmıştır.³⁸ Bu sebeple Anglo-Sakson hukuk sisteminde de Kara Avrupası hukuk sisteminde olduğu gibi devamlı askeri mahkemelerin kurulmaya başlandığı söylenebilir.

2. ASKERİ YARGININ KONUSU

Askeri ceza hukukunun konusu genel normlarla düzenlenmeyen askeri alana ilişkin uyuşmazlıkları çözmeye yöneliktir. Diğer yargılama kolları gibi askeri yargı da kanuna dayanır. Ancak askeri yargı alanında düzenleme yapan kanunlar genel kanunlardan değildir, özel niteliktedir.³⁹ Özel nitelikli askeri yargı normlarının varlık sebebi ordu personeline mutlak itaat duygusunun kazandırılması ve her an savaşa hazır biçimde olmasını sağlamaktadır.⁴⁰ Bu anlayış çok eskilere dayanmaktadır. Örneğin sert kanunlar olarak bilinen Hammurabi Kanunları'nda askerlikten kurtulmak için hile yapanların ayrıca cezalandırılması öngörülmüştü.⁴¹

Osmanlı tarihine bakıldığında ilk düzenli ordu olan Yeniçerilerin varlığıyla düzenli ordu sahibi olmayan Avrupa devletlerine karşı ciddi başarılar elde edilmiştir. Ancak Yeniçeri ordusundaki disiplinin bozulmasını müteakip savaşlardaki başarısızlıklar devleti geriye götürmüştür. Bu nedenle Nizamıcedit kurulmuştur.

Askeri disiplin ve düzenin önemi Osmanlı Devleti döneminde dikkat

³⁸ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II*, 8/ 316,317.

³⁹ Erman Sahir, *Askeri Yargıtay'ın 80'inci Kuruluş Yılı Sempozyumu*, 45.

⁴⁰ Taşkın Rıfat, *Askeri Ceza Kanunu Şerhi* (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1946), 4,5.

⁴¹ Şimşek Mustafa, *Karşılaştırmalı Hukukta Askeri Yargı* (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2011), 11.

çekicidir. Zira Avrupa devletlerine göre bu durumu daha önce kavrayan Osmanlı Devleti gerek Yeniçeriler gerekse Nizamıcedit döneminde askeri düzeni sağlamaya yönelik kanunlar ve fermanlar uygulamıştır. Çünkü Osmanlı’da yönetilen halk vergi verirken yöneten asker sınıfı ise vergi gelirleri karşılığında askeri hizmetleri yerine getirmekteydi.⁴²

Tarihsel gelişime bakıldığında askeri yargının konusunun askeri düzeni korumak ve bozulan askeri düzeni tekrardan temin etmek olduğu görülmektedir.⁴³ Günümüzde de bu temel hedef devam etmektedir. Zira 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu md.1 kanunun amacını ortaya koymuştur.⁴⁴ İlgili maddeye göre öncelikli amaç disiplinin tesisidir. Bu genel amacın yanında disiplinin muhafazası ve idamesi ile ilgili usul ve esasların belirlenmesi amaçları da ilgili maddenin devamında yer alır. Bu amaçlar aynı şekilde Askeri Ceza Kanunu ve diğer askeri mevzuatta da temel hedeftir.⁴⁵

Askeri yargıya getirilen eleştiriler incelendiğinde askeri yargının temel hedefinin askerleri korumak olduğuna ilişkin düşünce dikkat çekicidir. “Orduda düzeni sağlamak” amacının olmadığı iddia edilmektedir. Ancak askeri yargıyı benimseyen ülkelerin mevzuatı incelendiğinde askerleri korumak gibi bir amaç olmadığı görülmektedir.⁴⁶ Zira barış döneminde her ne kadar askeri suçların cezaları genel suçların cezalarına yakın olsa da savaş döneminde askeri suçların cezaları ağırlaşmaktadır. Örneğin Avusturya’da savaş döneminde askeri

⁴² Koç Yunus – Tuğluca Murat, *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı* (İstanbul: Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2006), 16.

⁴³ Karakurumer Alkın, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri* (Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021), 221.

⁴⁴ TSK Disiplin Kanunu, Resmi Gazete 28561 (31 Ocak 2013), Kanun No.6413, md.1.

⁴⁵ TSK Personel Kanunu, md. 2, ASCK md.1

⁴⁶ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1955), 9/255.

suçların cezaları yükselmektedir.⁴⁷ Kanımca da askeri yargının askerleri korumak gibi bir amacı yoktur çünkü askerlere verilen cezalar tersine sivil halka göre daha ağırdır. Bunun yegane amacı ise disiplinin muhafazasıdır. Gerçi askeri düzende zaten ben değil biz anlayışı vardır. Biz anlayışının temel hedefi ise ordunun devamlılığını sağlamaktır. Hal buyken askeri yargıya getirilen askeri korumak amacına ilişkin eleştirilerin gerçekçi olmadığı kanaatindeyim.

Dreyfus davası askeri yargı eleştirilerinde önemli bir örnektir. 1894 yılında bir Alman askeri ataşesinin çöpünden not çıkmıştır. Notun içeriğinde Fransız ordusuna ilişkin bilgiler vardır. Bu notun yüzbaşı Dreyfus'a ait olduğuna ve yüzbaşı Dreyfus'un casusluk yaptığına ilişkin dedikodular yapılmıştır. Yargılamada görevlendirilen bilirkişiler sahte raporlarla nottaki yazının Dreyfus'a ait olduğunu iddia etmişlerdir. Hatta bu iddiayı kanıtlamak için sahte belgeler dosyaya konmuştur. Dreyfus'un Yahudi olması casusluk yapması için yeterli bir sebep görülüp önyargılarla dolu bir yargılama süreci geçirilmiş ve yargılama sonunda Dreyfus vatana ihanetten suçlu bulunmuştur. Davada verilen yanlış karar 132 yıl sonra düzeltilebilmiştir. Davayla birlikte uzun yıllar askeri yargı tartışılmıştır.⁴⁸ Davayla ilgili olarak Clemenceau “*Askeri müzik ne kadar müzikse askeri adalet de o kadar adalettir.*” sözü hafızalara kazınmıştır.⁴⁹

⁴⁷ Ünkan Halit, *Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Yargı Sistemleri ile Türk Askeri Yargı Sisteminin Karşılaştırılması ve Uyum* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 67.

⁴⁸ Baysan Gül Tekay, *Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2002), 182.

⁴⁹ Selçuk Sami, *Askeri Yargı I*, Timeturk, 2009.

3. ASKERİ YARGI SİSTEMİNE NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU

3.1. Askeri Yargı Sisteminin Gerekli Olduğuna İlişkin Görüşler

3.1.1. Askeri İtaat Kuralı

Orduda çok sayıda insan emir komuta zinciriyle bir araya toplanır.⁵⁰ Ordu itaat ilkesi çerçevesinde işlevini sürdürür. İtaat yok olursa ordunun devamlılığından söz edilemez. Disiplin ise; üstün verdiği emirlere uyma ve mutlak itaat göstermeyi ifade eder.⁵¹ Ordunun karışık yapısını itaat ve disiplin düzenli hale getirir.⁵² Hiyerarşinin zedelenmemesi itaatin ve disiplinin tam olarak uygulanmasına bağlıdır. Moltke ordunun disiplinsiz olmasının savaşlar için elverişsiz olduğunu ve çok büyük zararlara yol açacağını ileri sürmüştür. Ordunun başarılı olmasının disiplin ile mümkün olduğunu düşünmüştür.⁵³ Bilindiği üzere diğer kamu kurumlarına göre orduda itaat ve hiyerarşiye bağlılık fazladır. Hatta orduya has bir sistem söz konusudur. Bunu sağlamak için diğer kamu kurumlarına nazaran sert tedbirler öngörülmektedir. Örneğin TSK Disiplin Kanunu'na göre disiplin amirinin kararıyla personele hizmet yerini terk etmeme gibi özgürlüğe müdahale kabul edilebilecek bir disiplin cezası verilebilmektedir.⁵⁴ Emirle canını dahi ortaya koyabilecek kadar mutlak itaat duygusuna sahip bir askerle herhangi bir sivil vatandaşı aynı yargı düzeni içinde

⁵⁰ Gilisen John, Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I, 8/18.

⁵¹ Gilisen John, Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I, 8/17.

⁵² Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 9/78.

⁵³ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 9/5.

⁵⁴ “*Hizmet yerini terk etmeme cezası; personelin mesai bitiminden sonra görev yaptığı yerden ayrılmayıp resmî daire, kışla, eğitim alanları ile sair yerlerdeki hizmetine devam etmesidir.*” TSK Disiplin Kanunu md.12

düşünmek hakkaniyetli olmayacaktır. Herhangi bir kamu görevlisi aldığı emri hukuka uygunluk süzgecinden geçirip ona göre hareket ederken⁵⁵ bir askeri personelin verilen emrin hukuka uygun olup olmadığını inceleme lüksü yoktur. Çünkü askeri personel verilen emir hizmete ilişkinse hukuka aykırı da olsa emri yerine getirir. Getirdikten sonra şikâyet edebilir.⁵⁶ Bu durum çatışma bölgelerinde önem arz etmektedir. Örneğin terör olaylarının yoğun olduğu bir bölge düşünelim. Bu bölgede teröristlerin barındığı bir mağara var. Amirin bu mağaraya gir emrini verdiği ast, girdiği çatışma sonucunda hayatını kaybettiğinden diğer astlara da mağaraya gir emri verilmiş. Bazı astlar emri yerine getirip çatışmaya girip hayatını kaybettiğinden bazı astlar bu emri yerine getirmemiş olsun. Emri yerine getirmeyen astlar hakkında disiplin işlemleri tesis edilmiş diyelim. Astların bu disiplin işlemlerini yargı yoluna taşıdığını, adli yargıda uzun süren yargılama sonucunda astların haklı bulunduğunu ve verilen emrin hukuka uygun bir emir olmadığını farz edelim. Bu durumda yargılama sonucu daha belli olmadığından mesleki kaygı güderek emri yerine getirip hayatını kaybeden personellerin mağduriyeti ne yazık ki telafi edilemeyecektir. Sonuç olarak askeri düzen içerisinde yaşanan uyuşmazlıklarla ilgili hızlı karar alma mekanizmalarının bulunmaması hem personelleri mağdur edecek hem de askeri düzende kurulan disiplini zedeleyecektir. Kanımca askeri uyuşmazlıklarla ilgili kararların hızlıca verilmesi gerekmektedir. Sürüncemede kalan konular askeri düzen açısından fazlaca sıkıntı yaratacaktır.

⁵⁵ TC Anayasası md.137

⁵⁶ TSK İç Hizmet Yönetmeliği md.33

3.1.2. Askeri Adaletin Rütbelilerce Dağıtılması Gerektiğine İlişkin Görüş

Askeri adaletin rütbelilerce dağıtılması gerektiğine ilişkin görüşe göre uyuşmazlığın sonuçlarını en iyi takdir edecek kişiler yine askerlerdir. Silah arkadaşlığı kavramı askeri zihniyetin önemli bir parçasıdır. Orduda meydana gelen bir uyuşmazlığı askeri zihniyete yabancı birinin yorumlayıp karar vermesi bir hayli zor olacaktır. Bu nedenle askeri adaletin rütbelilerce dağıtılması en doğru yol olarak düşünülmektedir.⁵⁷ “Yasalar ortada her hakim aynı değerlendirmeleri yapar, askeri yargıya ne gerek var?” diyebilirsiniz. Ancak bu düşünce askeri kurumların yapısını basite indirmek olacaktır. Örneğin askeri düzene tamamen yabancı bir hakim düşünelim. Hakim somut olayda üst tarafından verilen emrin suç teşkil ettiğini anlayamadan emri gerçekleştirmiş ast açısından Anayasa md.137 gereği emre konu suçu gerçekleştirdiğine ve bu nedenle mahkumiyetine hükmedecektir. Halbuki emrin verildiği bölge ve emrin verildiği andaki şartlar belki de emri yerine getiren ast açısından emrin suç teşkil ettiğini anlayacak durumda olmamasının haklı görülmesine neden olabilir. Askeri düzendeki koşullara yabancı bir hakim bu rahatça anlayabilmesi ve somut olay özelinde değerlendirme yapabilmesi sanıldığı kadar kolay olmayacaktır. Çünkü emir komuta zincirinin yoğunluğunun farkında olmayan hakim olaylara daha sert ve gerçekçilikten uzak bakacaktır. Halbuki askeri düzen içerisinde gerçekleşmiş uyuşmazlıkların askeri düzen göz önüne alınarak çözümlenmesinin daha hakkaniyetli olacağı açıktır.

3.1.3. Hazır Olma Kuralı

Orduda yapısı itibarıyla süreklilik çok önemlidir. Gerek orduya ait eşyalar ve malzemelerle gerekse personeliyle orduda süreklilik arz eden bir

⁵⁷ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 9/4.

planlama söz konusudur. Çünkü orduda sürekliliğin bozulması devlet için tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir.⁵⁸ Örneğin sürekliliğin devamı için sadece orduda görev alanların işleyebileceği özel bir askeri suç olan firar suçu düzenlenmiştir.⁵⁹ ASCK md.66'da firar suçu açıkça düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre görev yaptığı birliğe izin almaksızın altı gün gelmeyenler veya izinliyse eğer izin tarihi bittikten sonra altı gün içinde özürsüz şekilde birliğe dönmeyenler firar suçunu işlemiş kabul edilmektedir. Bu noktada TCK md.292'de düzenlenen firar suçu ile ASCK md.66'da düzenlenen firar suçu birbirine karıştırılmamalıdır. TCK md.292'de düzenlenen firar suçu genel bir suçtur ve herkes tarafından gerçekleştirilebilir. TCK md.292'ye göre tutuklu veya hükümlülerin ceza infaz kurumlarından veya görevlilerin elinden kaçması ile firar suçu oluşmaktadır. Her ne kadar ilgili kanuna göre kişinin kaçması ile suç gerçekleşmiş olsa da yerleşik mahkeme kararlarında ceza infaz kurumlarından izinli olarak ayrılanlar izin dönüşü ceza infaz kurumlarına gelmezse ve iki tam gün geçerse ancak bu durumda firar suçunun oluşacağına hükmedilmiştir. Yerleşik içtihatlarla göre kişi izin bitiminden itibaren iki tam gün geçmeden gelirse firar suçu oluşmayacaktır ancak fiil disiplinsizlik teşkil edecektir. Yargıtay 9. CD'nin 2014/1914 E., 2014/3345 K. sayılı 09.07.2013 tarihli kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“...Türk Ceza Kanununun firar suçunu düzenleyen 292. maddesi ile 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 97. maddesindeki düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde; cezaevinden izinli

⁵⁸ Okşar Mustafa, *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Askeri Mahkemelerin Kuruluşu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 70.

⁵⁹ “... Firar suçu vasıf ve maiyet itibarıyla mazeret kabul etmez suçlardandır...” (As.Yrg. Drl.Krl.nun 28.12.1970 tarih ve E.523, K.524 sayılı kararı)

*olarak ayrılan hükümlüler bakımından firar suçunun oluşabilmesi için failin izinden dönmemesi veya izinden dönmesi gereken tarih üzerinden iki günden fazla bir süre geçtikten sonra dönmesi gerektiği, buna göre iznin bittiği tarih üzerinden iki gün geçmedikçe firar suçunun oluşmayacağı, ancak disiplin işlemi uygulanacağı...*⁶⁰

ASCK md.66'da tanımlanmış firar suçu askeri bir suçtur ve sadece askeri şahıslar tarafından görev yapılan birliğe gelinmediğinde ve tam altı gün geçtiğinde firar suçu oluşur. İlgili kanuna göre firar suçu iki şekilde işlenebilir. Bunlardan birincisi görevli olduğu yerden uzaklaşmak ikincisi ise izin dönüşü göreve başlamamaktır. Her iki harekette de 6 günün dolması ile firar suçu işlenmiş sayılır. Ancak her ne kadar ASCK md.66'da firar suçu için 6 gün şartı yer alsa da Askeri Yargıtay'ın 03.03.1971 tarihli 1971/1 esas, 1971/2 karar numaralı İçtihadı Birleştirme Kararı'na göre eğer askeri şahıs görevli olduğu yerden uzaklaşıyorsa yani birinci hareketi gerçekleştiriyorsa kanunun aradığı 6 günü saymadan önce 24 saatin geçmesi gerekmektedir. Ancak izin dönüşü göreve başlamıyorsa yani ikinci hareket gerçekleştiriliyorsa 24 saat şartı aranmamaktadır. Sonuç olarak görev yerinden uzaklaşma eylemi açısından firar suçunun oluşması için 6 gün + 24 saat geçmesi gerekirken izin dönüşü göreve başlamamak eyleminde 6 günün dolması yeterli görülmüştür.

Firar suçu için ASCK md.66'da aranan gün unsuru tamamlanmaksızın kişi kendiliğinden gelirse veya yakalanırsa firar suçu oluşmayacaktır. Bu durumda geçen zamana göre sonuç değişecektir. Eğer askeri personel görev

⁶⁰ <https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim tarihi: 12.07.2024

yerinden uzaklaştıktan veya izin dönüşü başlaması gereken zaman geçtikten sonra 24 saat dolmadan kendiliğinden gelir veya yakalanırsa disiplinsizlik oluşacaktır. TSK Disiplin Kanunu md.17/b’de yer alan görev yerini izinsiz terk etme disiplinsizliğinden işlem yapılması gerekecektir. 24 saat dolduktan sonra ancak 6 gün dolmadan kişi kendiliğinden gelirse yine disiplinsizlik oluşacaktır. Eğer görev yerinden uzaklaşma fiili söz konusuysa TSK Disiplin Kanunu md. 19/b’de düzenlenen kısa süreli kaçma disiplinsizliğinden, izin dönüşü başlamama eylemi gerçekleştiriliyorsa TSK Disiplin Kanunu md. 19/c’de düzenlenen izin süresini geçirme disiplinsizliklerinden işlem yapılacaktır. Bu konu hakkında Yargıtay 7. CD’nin 2021/24149 E., 2022/10415 K. sayılı 31.05.2022 tarihli kararında;

“...14.12.2006 tarihinde, muayene ve tedavi için sevk edildiği ... Hastanesinden tetkikleri yapıldıktan sonra yetkili makam veya kişiden izin almaksızın ayrıldığı, bir süre firar halinde kalmasından sonra 19.12.2006 tarihinde kendiliğinden tetkik sonuçları ile birlikte ... Hastanesine katıldığı, dolayısıyla ASCK'nun 66/1-a maddesinde yazılı firar suçunun maddi unsuru olan, izinsiz olarak birlik dışında geçirilmesi gerekli 7 günlük sürenin dolmadığı, kendiliğinden teslim olmakla sona ermiş olması nedeniyle ASCK'nun 68'inci maddesinde düzenlenen yakalanmakla sona eren mehil içi firar suçunun da oluşmadığı gözetildiğinde sanığın eyleminin suç tarihlerinde yürürlükte bulunan 477 sayılı Kanunun 50/A maddesinde düzenlenen kısa süreli kaçma suçunu oluşturmakla birlikte 16.02.2013 tarihli ve 28561 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu'nun 19'uncu maddesinde, "Kıtasından veya görev yerinden yedi günü aşmayacak ve bu süre içinde kendiliğinden gelecek şekilde kaçmak veya mesaiye gitmemek" şeklinde tanımlanan "Disiplinsizlik" hâli olarak düzenlendiği anlaşıldığından; sanığın, 14.12.2006-19.12.2006

tarihleri arasında birliğinden uzak kalmak şeklinde gerçekleşen eyleminin ASCK'nun 66/1-a maddesinde düzenlenen firar suçunu oluşturmadığı...’’⁶¹ şeklinde belirtilmiştir.

Askeri personel görev yerinden uzaklaştıktan veya izin dönüşü başlaması gereken zaman geçtikten sonra 24 saat geçmiş ancak 6 gün dolmadan yakalanmışsa bu durumda askeri bir suç oluşacaktır. Bu durumda ASCK md.68’de düzenlenen mehil içinde yakalanma suçundan işlem yapılacaktır.

ASCK md.66’da düzenlenen firar suçu mütemadi bir suçtur. Temadinin kesilmesi için kişinin yakalanması veya kendiliğinden gelmesi gerekmektedir. Ancak yakalanma firar suçundan dolayı olmalıdır. Eğer başka bir suçtan dolayı yakalanma söz konusu olduysa ve kişi daha sonra serbest kalırsa firar suçundan dolayı firari olmaya devam edecektir. Bu durum As.Yrg.Drl.Krl’nun 30.09.2004 tarihli 2004/68 esas, 2004/120 karar sayılı kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“Yerleşmiş Yargıtay kararlarında, firar halindeyken başka suçtan yakalanıp sivil cezaevine kapatılanlardan asker olduğunu söyleyenlerin suç temadilerinin kesileceği, buna karşın askeri olduğu anlaşılmadığı için infaz sonrası serbest bırakılıp da firari olmaya devam edenlerin aynı kasıtlı eylemlerini sürdürmeleri nedeniyle tek bir firar suçunu işleyecekleri kabul edilmektedir. Aynı eylemle ilgili iki ayrı davanın mevcut olduğu ileri sürüldüğüne göre aynı konuda açılmış bir dava olup olmadığının tespiti bakımından eylemin aynı olup olmadığı incelenmelidir.

⁶¹ <https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim tarihi: 12.07.2024

Somut olayda sanığın yakalandığında asker olduğunu söyleyip söylemediği ve ayrıca tahliyesi sonrasında askeri makama teslim edilip edilmediği araştırılmaksızın davanın reddine karar verilmesi isabetli değildir.”⁶²

ASCK md.66’da düzenlenen firar suçunun tamamlaması için temadinin bitmesi gerekmektedir. Ancak temadinin bitimi icrai hareketle yani yakalanmak ya da kendiliğinden gelmeyle olur. Kişinin geleceğini önceden bildirmesi temadiyi bitirmez. Bu konu As.Yrg.Drl.Krl’nun 17.06.2004 tarihli 2004789 esas, 2004/95 karar sayılı kararında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Temadi bitmeden suç tamamlanamayacağına göre daha önceden kastın sona erdiği kabul edilemez. İznini geçirdiği sürenin beşinci gününe tekabül eden 25.6.2003 tarihinde görev yaptığı birliğin bölük astsubayı ile izin tecavüzü eylemini sonra erdirmek konusunda telefonda görüşmekle birlikte hemen dönmek için icrai nitelikte hareketlere başvurmayıp bilahare 27.6.2003 günü kendiliğinden birliğe katılan sanığa ait eylem 25.6.2003 tarihinde değil, 27.6.2003 tarihinde son bulmuştur.”⁶³

Yerleşik Askeri Yargıtay kararlarına göre kişinin kabul edilebilir bir mazeretinin olması durumunda ASCK md.66 kapsamındaki firar suçundan veya disiplinsizlikten söz edilemeyecektir. Burada önemli olan kişinin mazeretinin askerlik mesleğinin gereklerine tercih edilebilecek bir özür olmasıdır. Bu husus

⁶² Bkz: Koç Cihan, *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği & Askeri Ceza Kanunu & Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu & Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu ve İlgili Mevzuat*, (Ankara: Sözkese Matbası, 28. Baskı, 2023), 377.

⁶³ Bkz: Koç Cihan, 377.

As.Yrg. 3.D.’nin 07.06.2005 tarihli 2005/730 esas, 2005/722 karar sayılı kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“TSK İ Hizmet Yönetmeliğinin 57’nci maddesinde izne giden personelin karşılaşabileceğİ haller tedadi olarak belirtilmemiştir. Türk aile yapısı nazara alındığında, izne giden bir askerin eşi ve çocuklarını evde bulamaması, komşularına sorduğunda, eşinin babasının karıştığİ bir olay nedeniyle babası tarafından alınıp semti mehule gittiklerini öğrenmesi durumunda onları aramasını gerekeceğİ gibi, böyle bir neden ile iznini 6 gün 8 saat geçiren askerin, askerliğe tercih edilebilecek bir özür nedeniyle iznini tecavüz ettiğİ ve dolayısıyla (izin tecavüz süresi de gözetildiğinde) bu suçun oluşmadığİ sonucuna varılacağİndan sanığİ savunmasının özür olarak değİrlendirilmeyeceğİnden araştırılmasına gerek olmadığına ilişkin Askeri Mahkemenin kabulü, yasaya ve yerleşik uygulamaya aykırı bulunmuş ve hükmün bozulmasına karar verilmiştir.”⁶⁴

Yerleşik kararlara göre ASCK md.66’da düzenlenen firar suçu açısından temadinin uzunluğİ temel cezada alt sınırdan uzaklaşmayı gerektirmiştir. Bu durum temadinin uzunluğünün suç kastını yoğunlaştırdığİ ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu husus As.Yrg. 3.D.’nin 28.02.2012 tarihli 2012/289 esas, 2012/284 karar sayılı kararında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Askeri Yargıtay’ın yerleşik uygulamalarında, temadi süresinin uzunluğünün ve buna bağlı olarak suç kastının yoğunluğünün, TCK’nın 61/1-a,f bentleri gereğince, suçun işleniş biçimi ve kasta dayalı kusurunun ağırlığİ olarak dikkate alınarak, temel cezanın alt sınırdan uzaklaşarak tayin edilmesi

⁶⁴ Bkz: Koç Cihan, 378.

gerektiği kabul edilmektedir. (Askeri Yargıtay Daireler Kurulunun 10.06.2004 tarihli, 2004/91-88 Esas ve Karar sayılı; 05.05.2011 tarihli, 2011/40-38 Esas ve Karar sayılı kararı da bu doğrultudadır). Sanığın 11.05.2006- 21.01.2011 tarihleri arasında gerçekleşen firar suçu nedeniyle, dört yıl sekiz ay on gün gibi uzunca bir süre firar halinde kaldıktan sonra, polis ekiplerince yakalanması suretiyle suç temadisi sona ermiştir. Bu nedenlerle Askeri Mahkemece; sanık hakkında ceza tayin edilirken, temadi süresinin uzunluğu ve buna bağlı olarak suç kastının yoğunluğu dikkate alınarak alt sınırdan uzaklaştırılması gerekmesine rağmen, “...suçun işleniş şekli ve özellikleri, eylemi nedeniyle herhangi bir tehlike ve zararın doğmamış bulunması” şeklinde genel ve soyut gerekçeler gösterilmek suretiyle, temel cezanın alt sınırdan tayin edilmiş olmasının hukuka aykırılık teşkil ettiği değerlendirildiğinden, mahkumiyet hükmünün uygulama yönünden bozulmasına karar verilmiştir.”⁶⁵

Kanımca bu durum suç kastını yoğunlaştırmamaktadır. Zira kişinin yakalanması veya kendiliğinden gelmesi ile firar suçu tamamlanmaktadır. Bu durumda kişinin kolluk tarafından geç ya da erken yakalanması kişinin elinde olan bir husus değildir. Bu nedenle temel ceza belirlenirken esas alınması doğru görünmemektedir.

ASCK md.66’da düzenlenen firar suçu ile TCK md.260’da düzenlenen kamu görevinin terki ve yapılmaması suçunun ayrıca tartışılması gerekmektedir. ASCK md.66’da firar suçunu tek bir askeri şahıs gerçekleştirmektedir. İkiiden fazla askeri şahıs ortak iradeyle hareket ederek firar ederse yeni bir suç oluşur. Bu suç ASCK md.70’te düzenlenen sözleşerek firar suçudur. Ancak TCK md.260’da düzenlenen kamu görevinin terki ve yapılmaması suçunda hukuka

⁶⁵ Bkz: Koç Cihan, 392.

aykırı ve toplu bir biçimde hareket edilmesi gerekmektedir. Tek bir kamu görevlisinin bu suçu işlemesi mümkün değildir. Görüldüğü üzere diğer kamu görevlilerinin tek başına işe gelmemesi durumu herhangi bir suç teşkil etmezken aynı fiil askeri şahıslarca gerçekleştirilirse askeri bir suç oluşturmaktadır. Her ne kadar bir rütbelinin işe gelmemesi basit bir durum olarak görülse de savaş zamanında aynı eylemin yapılması silah arkadaşlarının ölüme terk edilmesi anlamına gelecektir.

Sonuç olarak ordu, hazır olmamanın cezalandırıldığı nadir bir kurumdur. Bu özelliği askeri yargının gelişiminin en temel sebebi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁶ Hazır olmama durumunda devletler sert yaptırımlar uygulamış ve zamanla bu kurallar sistematik olarak düzenlenmeye başlamıştır. Bu nedenle bazı ülkelerde askeri ceza kanunu genel ceza kanununa göre daha eskidir. İsviçre'nin askeri ceza kanunu genel ceza kanunundan 105 sene önce oluşturulmuştur.⁶⁷ Oluşturulan askeri ceza kanunlarını uygulamak üzere savaş bölgelerinde askeri mahkemeler oluşturulmuş ve zamanla askeri mahkemeler barış dönemlerinde de ülkenin çeşitli bölgelerinde kurularak yaygınlaşmıştır.⁶⁸

3.2. Askeri Yargı Sisteminin Gerekli Olmadığına İlişkin Görüşler

3.2.1. Askeri Yargı ile Adil Yargılanma Hakkı İlişkisi

Adil yargılanma hakkı AİHS md.6/1'de⁶⁹ tanımlanmıştır. İlgili kanuna göre daha önceden kanun tarafından kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme

⁶⁶ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*, 8/17.

⁶⁷ Erman Sahir, *Askeri Ceza Hukuku: Umumi Kısım ve Usul* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983),470.

⁶⁸ Karakurumer Alkın, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi,2021), 222- 226.

⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (4 Kasım 1950), md.6

tarafından yargılanma hakkı adil yargılanma hakkı olarak açıklanmıştır. Şu an yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın ilk metninde adil yargılanma hakkı yer almamaktaydı. Ancak 2001 yılında yapılan değişiklikle birlikte adil yargılanma hakkı 1982 Anayasası'na eklendi. 1982 Anayasası'nın 36'ncı maddesinde herkesin yargılama süreci boyunca davacı ya da davalı olarak kendini savunma ve iddialarda bulunma hakkının olduğu ve adil yargılama hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmiştir.

Adil yargılanma hakkından söz edilebilmesi için mahkemelerin bağımsız ve tarafsızca karar verebilmesi gerekmektedir. Askeri yargılama kolunda görev yapan askeri mahkemelerin bağımsız ve tarafsızca karar vermediği yönünde iddialar bulunmaktadır.⁷⁰ Zira asker kişilerin askeri mahkemelerde görev alması bu iddianın dayandığı en temel husustur. Ülkemizde de askeri yargı alanında verilmiş mahkeme kararları, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e taşınmıştır. 2004 yılında karara bağlanan 32860/96 başvuru numaralı Hakan Önen-Türkiye davasında AİHM asker kişilerin yargılandığı davalarda askeri mahkemelerde subay üyelerin yer almasının adil yargılanma hakkını ihlal etmediğine karar vermiştir.⁷¹

⁷⁰ Kardaş Ümit, *Hukuk Devlete Sızabilir Mi?* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006) s.200-2014.

⁷¹ "AİHM, içtihatlarına göre - taraflar ve yasama açısından - bir mahkemenin bağımsız olup olmadığını tespit etmek için mahkemenin Üyelerinin atama biçimini ve sürelerini dikkate alarak dış baskılarına karşı öngörülen güvencelerin mevcudiyetini göz önünde bulundurduğunu hatırlatmıştır (Bkz, 23 Haziran 1981 tarihli *Le Compte, Van Leuven ve De Meyre-Belçika* kararı, § 55, 28 Haziran 1984 tarihli *Campbell ve Fell-İngiltere* kararı, § 78). AİHM, Genelkurmay Askeri Mahkemenin üyelerinin atama ve terfilerinin, Askeri Yargıtay'a ilişkin 357 sayılı Kanun ile söz edilen askeri mahkemelerin oluşumuna ilişkin 353 sayılı Kanununa göre gerçekleştiğini belirtmiştir. AİHM, üyelerinin atama ve terfi şekilleri aynı kanunlarca düzenlenen Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin bağımsız ve tarafsızlığına ilişkin hükme bağlanan yeni bir karar çerçevesinde dile getirilen şikayetler konusunda varılan sonuçları hatırlatmıştır. Söz konusu kararda AİHM, askeri hakimlerin atama şekilleri ve görevleri süresince sağlanan güvencelerin, AİHS'nin 6 § 1 maddesi uyarınca herhangi bir ihlale neden

AİHM asker kişilerin davalarına bakan askeri mahkemelerde askerlerin görev almasını adil yargılanma hakkı ihlali olarak görmese de silahlı kuvvetlerde görev yapan sivil memurların davalarına bakan askeri mahkemelerde askerlerin görev yapmasını adil yargılanma hakkı ihlali olarak değerlendirmektedir.⁷² Gerçekten de her ne kadar askeri kurumlarda görev yapsalar da sivil personeller askeri personel değildir. Bu nedenle askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimler tarafından yargılanması doğru olmayacaktır.

AİHM 2012 yılında içtihat değişikliğine gitmiş ve asker kişilerin davalarına bakan askeri mahkemelerde askerlerin görev almasını adil yargılanma hakkı ihlali olarak görmüştür. AİHM'in İbrahim Gürkan/Türkiye Kararı'nın gerekçesine göre; askeri mahkemelerde subay üyelerin olmasının AİHS'e aykırı olmadığını ancak askeri mahkeme üyesi subayın orduda çalışmasından dolayı askeri disipline tabi olduğunu ve diğer sivil hakimlere sağlanan anayasal önlemlerin subay üyeye sağlanmadığını belirtmiştir. Bu nedenle askeri mahkemenin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olmadığına karar vermiştir.⁷³ Gerek AİHM kararları gerekse askeri mahkemelerin bağımsız ve tarafsız mahkemeler olmadığına yönelik eleştiriler incelendiğinde; askeri mahkemelerde görev yapan askerlerin görev süresi içerisinde askeri düzenden

olmadığı yönde karar vermiştir (25 Mayıs 2000 tarihli Yavuz ve diğerleri-Türkiye kararı). Buna dayanarak, AİHS'nin 35§1 maddesi uyarınca, AİHS'nin 6§1 maddesi çerçevesinde dile getirilen şikayetin bu kısmının temelden yoksun olduğu gerekçesiyle reddedilmesi gerekmektedir." AİHM'nin 10 Şubat 2004 tarih ve 32860/96 sayılı Hakan Önen/Türkiye Davası kararı.

⁷² *"Farklı koşulları olan bu davalarda, Mahkeme, sivil kimsenin, askeri ceza mahkemesi önünde yargılanmasını haklı gösterecek özel mücbir sebeplerin olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme, bu durum ulusal mevzuatta öngörülmüş olsa bile, askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkisine sahip olmasının, sivil başvuruçuların mahkemenin bağımsız ve tarafsız olduğuna dair kuşkuları olacağı gerekçesiyle Sözleşme'nin 6 § 1 maddesine aykırı olduğu kanısındadır."* AİHM'nin 31 Mayıs 2011 tarih ve 45912/06 sayılı İçen/Türkiye Davası kararı.

⁷³ AİHM'nin 2 Temmuz 2012 tarih ve 10987/10 sayılı İbrahim Gürkan/Türkiye Davası kararı.

kaynaklı hiyerarşi içinde yer almalarının adil yargılanma hakkını engellediği düşünülmektedir.

3.2.2. Askeri Yargı ile Doğal Hakim İlkesi Arasındaki İlişki

Doğal hakim ilkesine göre yargılamadan önce yargılamayı yapacak mahkeme belli olmalıdır. Bu ilkeye göre yargılamayı yapacak hakim yasayla önceden belirlenmelidir. Tanımdan yola çıkılacak olursa doğal hakim ilkesinin iki temel unsuru vardır. Bu unsurlar yasallık ve önceden kurulmadır. Tanör'e göre önceden kurulma deyimi mahkemenin önceden yasayla kurulmuş olmasının yanında fiziksel olarak da var olmasını gerekli kılar.⁷⁴

Doğal hakim ilkesi halkın yargıya olan güvenini sağlar. Yargının etki altında kalmaması bu ilkeye bağlıdır. Akın, doğal hakim ilkesinin halka adaletle karşı güven duygusu verdiğini bu sayede hukuk devleti anlayışının toplumda somutlaştığını ifade etmiştir.⁷⁵

Askeri yargı düzenini kabul eden ülkelerde askeri mahkemelerin kurulması, kaldırılması, askeri hakimlerin atanması, görevine son verilmesi, hakimlerin sicilleri ve cezaları göz önüne alındığında tüm bu aşamaların yürütmenin tekelinde olduğu görülmektedir. Eleştirilerin odak noktası ise bağımsız bir şekilde görev yapmayan askeri hakimlerin bağımsız kararlar veremeyeceği bu nedenle doğal yargıç ilkesinin varlığından söz edilemeyeceğine yöneliktir.⁷⁶

⁷⁴ Tanör Bülent, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, (İstanbul: BDS Yayınları, 1991), 290-291.

⁷⁵ Akın Cengiz, *Anayasalarımızda Doğal Yargıç İlkesi* (İstanbul: İstanbul Barosu Dergisi, 1996), 70/717.

⁷⁶ Okşar Mustafa, *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Mahkemelerin Kuruluşu*, 151, 152, 153.

3.2.3. Askeri Yargının Görev ve Yetki Alanına İlişkin Eleştiriler

Askeri yargının görev ve yetki alanına ilişkin eleştirilerin temel kaynağı sivillerin askeri yargı alanına giren bir uyuşmazlığa taraf olduklarında askeri mahkemeler tarafından yargılanmalarına yöneliktir. Askeri mahkemelerin görev yaptıkları süre içerisinde askeri mahkemeler TSK ve MSB bünyesinde görev yapan sivil memurları da yargılayabilmekteydi.⁷⁷ Bu durumun askeri yargının görev alanını genişlettiği düşünülmüştür. Hatta askeri mahkemelerin sivilleri yargılayabilmesinin doğal hakim ilkesinin ihlali anlamına geldiğine yönelik de eleştiriler yapılmıştır.⁷⁸

Sivil kişilerin asker kişiler gibi askeri yargıda yargılanmalarının uygun olmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü askeri hiyerarşi içinde yer alan askeri yargıçların sivilleri yargılaması uygun görülmemektedir. Bu görüşe göre askeri yargının görev alanının daraltılması ve sadece asker kişilere yönelik yargılama yapması en doğrusu olacaktır.⁷⁹

3.2.4. İçtihatlar Arasındaki Çelişkilerin Çözümüne İlişkin Problemler

Adli ve askeri yargının aynı konularda farklı kararlar verebilme ihtimali her zaman mevcuttur. Bu durumda oluşacak hüküm uyuşmazlığı problemi eleştirilerin kaynağını oluşturmaktadır. Eleştirilerin çözümü olarak iki fikir ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi askeri yargı ile adli yargıya ortak bir

⁷⁷ 353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu md. 9,10.

⁷⁸ Metin Yüksel – Alp Erhan, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Askeri Mahkemeler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016), 81-120.

⁷⁹ Okşar Mustafa, *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Mahkemelerin Kuruluşu*, 78.

yüksek mahkeme kurulmasıdır. Bu durumda mahkeme kararları arasındaki çelişkinin ortaya çıkmasının tamamen engelleneceği düşünülmektedir.⁸⁰

İçtihat uyuşmazlıkları eleştirilerine karşılık olarak düşünülen ikinci çözüm önerisi ise Uyuşmazlık Mahkemesi'dir. Bizim hukuk sistemimizde hem 1961 Anayasası'nda hem 1982 Anayasası'nda Uyuşmazlık Mahkemesinin varlığı kabul edilmiştir. Mülga 2247 sayılı Kanun ile Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görev alanı düzenlenmiş ve adli, idari ve askeri yargı kolları arasındaki hüküm ve görev uyuşmazlığına ilişkin konularda son kararı verme yetkisi tanınmıştır. Ancak 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucu kabul edilen Anayasa değişiklikleri ile askeri yargı kolu kaldırılmıştır. 6771 sayılı Kanunun 17/E maddesi ile askeri mahkemeler yürürlükten kalkmıştır.⁸¹

4. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKERİ'NDE ASKERİ YARGI

Avrupa'da askeri yargı feodal düzenin ürünüdür. Zira feodal rejimde sınıflara dayalı bir düzenin olması sınıflara odaklı bir yargılamayı beraberinde getirmiştir. Ayrıcalık sahibi zümreler alt sınıflarla ortak bir yargılamayı kabul etmiyordu. Bu nedenle ayrıcalık sahibi zümreler ancak o zümreye ait kişiler tarafından yargılanabiliyordu. Feodal düzenin ortadan kalkıp mutlakiyetçi

⁸⁰ Dinçer Güven, *Adli Teşkilat Mahkemeler – Türkiye'de Yargının Yeniden Düzenlenmesi* (Ankara: Yeni Türkiye Dergisi 1996), 806-812.

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 29976 (11 Şubat 2017), 6771 Kanun No, md. 17/E.

krallıkların kurulması ile Avrupalı devletler düzenli orduya geçti. Düzenli orduya geçilmesi ile birlikte ordunun devletin devamlılığı için önemi de göz önüne alınarak askeri yargı kolu oluşturuldu.⁸²

Askeri yargının tarihi, düzenli ordunun kurulmasının gerçekleştiği 15'inci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Roma döneminde askeri şahıs kavramı komutanın inisiyatifine bırakılmıştır. Zira komutan isterse halktan silahaltına çağrılanları isterse profesyonel anlamda askerliği meslek olarak icra eden kişileri askeri şahıs olarak kabul edebilirdi. Çiçero bu durumu “*Silaha gelince yasalar susar.*” diyerek özetlemiştir.⁸³

Avrupa ülkelerinde 15'inci yüzyılda düzenli orduya geçişle birlikte askeri yargının da temelleri atıldı. Bu dönemde şehirden sorumlu üst düzey komutanlar kuralı koyar, kurallara uymayanları dileğince cezalandırırdı. Komutanlara müdahale yok denecek kadar azdı. Sadece hükümdarlar disiplinin bozulmaması amacıyla nadiren müdahalede bulunurdu. Çünkü müdahale edildiğinde komutana karşı olan itaatin bozulması ihtimali olduğundan mevcut düzen zorunda kalmadıkça riske atılmazdı.⁸⁴

Fransız İhtilali döneminde Fransa'da olağan dönemde kurulan mahkemeler esas alınarak askeri hakimlik kuruldu. Askeri hakimliğin yanında hükümet komiseri ve kamu temsilcisi de oluşturuldu. Askeri hakim davalara bakarken, hükümet komiseri soruşturmada görev almış, kamu temsilcisi ise duruşmalara katılmıştı.⁸⁵ Böylelikle modern anlamda askeri mahkemelerin de

82 Erdem Fazıl Hüsnü - Coşkun Vahap, *Askeri Yargı ve Askeri Vesayet* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009), 89.

83 Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II*, 313.

84 Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II*, 313.

85 Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II*, 314.

temelleri atıldığı kabul edildi. Profesyonelleşen askeri mahkemelerin yetkileri belirlendi ve askeri yargı alanında ihtisaslaşan askeri mahkemeler uzun süre varlığını sürdürdü. 2'nci Dünya Savaşı sonrasında ise evrensel hukuk kuralları ve insan haklarına verilen önemin artması ile birlikte askeri ihtisas mahkemelerinin yetkileri azaltıldı veya tamamen kaldırıldı.⁸⁶

4.1. İspanya'da Askeri Yargı

İspanya'da askeri yargıda ihtisaslaşmanın tarihi ordunun kuruluşuna ve hatta Roma dönemlerine kadar uzanmaktadır. Roma egemenliği altında geçirilen yıllar ordular ve askeri mahkemeler varlık göstermeye başladı. Ancak modern anlamda askeri hukuk sisteminin ortaya çıkışı düzenli ordunun kuruluşuna dayanmaktadır. 1480 yılında general rütbesinin çıkartılması ile askeri ceza anlamında askeri personeli cezalandırma yetkisi generallere tanındı.⁸⁷

İspanya; 1936 ile 1939 seneleri arasında yaşanan iç savaş sonrası iktidara gelen General Francisco ile başlayan diktatör rejimle 40 yıla yakın yönetildi. Askeri zihniyetle geçen uzun yıllar ülkede değişim rüzgârlarının eseceğine işaret ediyordu. General Francisco'nun ardından iktidara gelen Kral Juan Carlos ile birlikte demokrasiye geçiş dönemi başladı ve açılımlar yapıldı. Demokratik atılımların yaşandığı bu dönemde 23 Şubat 1981 yılında başarısız darbe girişimi yaşandı. Yaşanan başarısız darbe girişimi sonrası askeri yargıda değişikliklere gidildi.⁸⁸ Öncelikle özerk ordu anlayışını kırmak için askeri okullarda müfredat

⁸⁶ Erdem Fazıl Hüsni - Coşkun Vahap, *Askeri Yargı ve Askeri Vesayet* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009), 90.

⁸⁷ Ünkazan Halit, *Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Yargı Sistemleri ile Türk Askeri Yargı Sisteminin Karşılaştırılması ve Uyum* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 47.

⁸⁸ Özçer Akın, *Askerin Sivil Denetiminde İspanya'nın Yolundan Gitmek* (Ankara: Liberal

değişiklikleri yapıldı. Bu amaçla 1989 yılında çıkarılan Askeri Personel Kanunu ile askeriyeye giriş, rütbe ve terfilerin yapılmasında ideolojik etkiler kırıldı. Yapılan kanun değişiklikleri ile ordunun hükümete tam olarak bağlı olması sağlandı. Zira savunma politikalarını yönetme görevi Milli Savunma Bakanına bırakıldı ve bu sayede orduda sivil denetim başladı. Ordunun tamamıyla sivil iktidara tabi olması için orduda personel sayısı azaltıldı ve profesyonelliğe geçildi. Bütçede savunma harcamalarına ayrılan pay azaltıldı. Tüm bu kararlarla ordunun sivil iktidara tam anlamıyla bağlılığı sağlanmaya çalışıldı. Askeri yargı alanında reformlara gidildi. Askeri Yargıtay kaldırıldı ve temyiz incelemeleri adli yargıya bırakıldı. Günümüzde hala İspanya'da askeri yargı tamamen kaldırılmış değildir. Askeri Yargıtay kaldırılmış olsa da askeri yargı tetkik hakimleri, merkez askeri mahkemeleri ve bölge askeri mahkemeleri hala görev yapmaktadır. Sonuç olarak İspanya'da askeri yargı adli yargı kolundan ayrıdır ve bağımsızlığı vardır. Ancak askeri temyiz merci adli temyiz merci içindedir. Adli yargıya tek bağlılık bu şekilde kurulmuştur. Adli yüksek temyiz mahkemesinin özel bir dairesi askeri yargıya bakmaktadır.⁸⁹

Askeri savcılıkta makamında da değişikliğe gidilmiştir. Askeri savcılık makamı devlet savcılığına bağlanarak bağımsızlığına son verilmiştir. Askeri hakimler askeri suç şüphesini öğrendikten sonra resen soruşturmaya başlayabilirler. Askeri personelin amirinin suç ihbarı üzerine soruşturma başlatabilirler.⁹⁰

Düşünce Dergisi, 2016, 127.

⁸⁹ Gonzalo Francisco Ramirez Bazan, *İspanya'da Askeri Yargı*, Askeri Yargıtay'ın 85'inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 150.

⁹⁰ Gonzalo Francisco Ramirez Bazan, *İspanya'da Askeri Yargı*, 151.

4.2. Hollanda’da Askeri Yargı

Hollanda’da askeri yargının geçmişı eskiye dayanmaktadır. Fransız işgalinin bitmesi ile birlikte Hollanda’da askeri yargıya ilişkin köklü düzenlemeler yapılmıştır. Askeri yargı alanında özel mevzuatın çıkarılması ve askeri yargı alanında ihtisas mahkemelerinin kurulması 1800lü yılların başında mümkün olmuştur.⁹¹

Hollanda’da askeri yargı sistemine ilişkin ilk düzenlemeler Fransız İhtilali sonrasına kadar dayanmaktadır. 1817 yılında askeri yargıya ilişkin hükümler oluşturulmuştur. Askeri mahkemeler ile istinaf incelemesi yapan askeri mahkemeler kurulmuştur. Ancak Hollanda’da askeri yargı sistemi ayrıntılı ve sistematik olarak 1887 Anayasası’nda açık ve net bir şekilde düzenlenmiştir. 1887 Anayasası’nın 1922, 1936, 1947 değişikliklerinde de askeri yargı sistemi devam ettirilmiştir.⁹²

1974 yılında Hollanda’da askeri mahkemeler Bölge Askeri Mahkemesi ve Gezici Askeri Mahkemesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bölge Askeri Mahkemesi sürekli görev yapmak üzere oluşturulmuştur. Üç üyeden oluşur. Mahkeme başkanı sivildir ve kral tarafından seçilir. Diğer iki üye ise subaydır. Bölge Askeri Mahkemesi Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ile Kara ve Hava Kuvvetleri Askeri Mahkemesi olarak ikili şekilde görev yapar. Gezici Askeri

⁹¹ Van Seventer, *Hollanda’da Askeri Hakim ve Savcıların Yasal Durumu, Askerî Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*, (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004), 230.

⁹² Van Seventer, *Hollanda’da Askeri Hakim ve Savcıların Yasal Durumu Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2004), 79,80.

Mahkemeler ise savaş hallerinde Hollanda sınırları dışında kalan bölgelerde yapılan yargılamalarda görev alır.⁹³

1979 yılına kadar askeri davalarda verilen kararlar aleyhinde sadece istinaf incelemesi yapılabilirdi. Zira askeri temyiz mahkemesi yoktu.⁹⁴ Ancak 1979 yılında yapılan değişiklikle askeri mahkemeler aleyhinde Adli Yargıtay'a temyiz başvurusunda bulunma olanağı mümkün kılındı.⁹⁵

1991 yılında yapılan değişikliklerle askeri mahkemelerin yargılama yetkisi sivil mahkemelere bırakılmıştır. Askeri davalara ilişkin konulara Arnhem Sivil Ceza Mahkemesi bakmıştır. Bu mahkemenin üyeleri askeri davalarda ihtisaslaşmış hakimlerden oluşmuştur. Arnhem Sivil Ceza Mahkemesi'nin üyeleri sivil başkan, sivil üye ve hukukçu askerdir.⁹⁶

Sonuç olarak Hollanda'da her ne kadar askeri yargı 1991'de kaldırılmış olsa da askeri yargı alanına giren davalarda alanında ihtisaslaşmış hakimlerden oluşan sivil bir ihtisas mahkemesinin olduğu görülmektedir.

4.3. İngiltere'de Askeri Yargı

İngiltere'de Normandiya Dükü William İngiltere'yi 1066 yılında işgal etmiştir. İşgalden sonra İngiltere Kralı I. William olmuştur. Askeri yargının temelleri de bu dönemde atılmıştır. Askeri yargının çok eskiye uzandığı

⁹³ Erman Sahir, *Askeri Yargının Görev Alanı*, Ankara: Askeri Yargıtay Dergisi, 1994), 50.

⁹⁴ Askeri Hakim ve Savcıların Yasal Durumu, Askerî Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 79,80.

⁹⁵ Erman Sahir, *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7'nci Bası*, 375.

⁹⁶ National Report The Netherlands (Hollanda Askeri Yargı Sistemi) Çev.: Yusuf Şeker (Askeri Adalet Dergisi, 2002), 78.

İngiltere’de ilk zamanlar askeri hakimler hem hakimlik hem de savcılık görevini ifa etmiştir.⁹⁷

İngiltere’de askeri yargı İsyan Bastırma Kanunu’nun 1689 yılında çıkartılmasıyla oluşturuldu. Bu kanuna kadar İngiltere’de askeri ceza yargısından söz etmek mümkün değildi. O dönemde Feodal Mahkemeler ve Orta Çağ Jüri Mahkemeleri asilzadeler adına hüküm vermekteydi. Öyle ki yargı yetkisinin sınıfsal farklılıklar dolayısıyla yalnızca asilzadelere ait olduğu düşünülmekteydi. 1689 yılında onaylanan İsyan Bastırma Kanunu ile kurulan askeri mahkemelerde de durum aynıydı. Askeri mahkemeler asilzadeler adına hüküm vermekteydi. Askeri mahkemeler on üç üyeden oluşmaktaydı. Ancak askeri mahkemelerin ölüm cezası verebilmesi için dokuz üyenin oyu gerekmekteydi. İsyan Bastırma Kanunu ile kurulan askeri ceza yargısı sistemi uzun yıllar boyunca İngiltere’de uygulanmaya devam etti.⁹⁸

1860 yılında İngiltere’de Savaş Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla birlikte askeri hakimlerin savcılık görevlerine son verilmiştir. Savaş Kanunu’nun çıkartılması ile birlikte barış zamanında askeri davalarda yargılama yetkisi adli mahkemelere devredilmiştir. Ancak 1867 yılında yapılan değişikliklerle bazı askeri suçlarda (isyan, isyana teşvik ve firar) yargılama yetkisi askeri mahkemeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

⁹⁷ Philip McEvoy, *Birleşik Krallık Askeri Yargısında Askeri Hakimlerin Statüleri*, Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2004), 10.

⁹⁸ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II* (Ankara: Yargıtay Dergisi, 1975), 314.

1881 yılında Ordu Kanunu kabul edilmiş ve askeri suçlar ve askeri mahkemeler bu kanunla düzenlenmiştir. Ordu Kanunu 1955 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁹⁹

1955 ve 1957 yıllarında yapılan değişikliklerle İngiltere’de askeri yargıda revizyona gidilmiştir. Özellikle AIHM’in askeri davalarla ilgili verdiği ihlal kararları doğrultusunda çeşitli değişiklikler yapılmıştır.¹⁰⁰ Aşağıda da açıklanacağı üzere değişikliklerin çoğu birlik komutanının yetkilerine ilişkindir.

İngiltere’de hafif suçlar açısından yargılama yetkisi birlik komutanındadır. Ağır suçlarda yargılama birlik komutanı tarafından yapılamaz. Hangi suçların ağır hangi suçların hafif olduğu listelerde yer almaktadır. Birlik komutanı eğer yetkisini aşan bir suç söz konusuysa dosyayı askeri mahkemelere sevk etmek zorundadır.¹⁰¹

İngiltere’de üç çeşit askeri mahkeme bulunmaktadır. Bunlar; Bölge Askeri Mahkemeleri, Genel Yetkili Askeri Mahkemeler ve Sahra/Harekat Bölgesi Askeri Mahkemeleri şeklindedir. Bölge Askeri Mahkemeleri, Genel Yetkili Askeri Mahkemeler sürekli olarak görev yapmak üzere kurulmuştur.¹⁰² Ancak Sahra/Harekat Bölgesi Askeri Mahkemeleri ise sadece savaş dönemlerinde kurulur ve görev yapar. Bölge Askeri Mahkemeleri en fazla 2

⁹⁹ UK Group Response (İngiltere Askeri Hukuk Sistemi) Askeri Yargılama Yetkisi Semineri (Askeri Adalet Dergisi, 2002), 9,10.

¹⁰⁰ Gedik Hüseyin, *Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Türkiye’de Askeri Mahkemelerin Durumu ve Geleceği: Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 75.

¹⁰¹ Rant James, The Service Disciplinary Process in the British Army and Air Force, Askeri Yargıtay’ın 85’inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu (6-7 Nisan 1999) (Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999)

¹⁰² Aydil Ertan – Dağ Rıdvan, *İngiltere Askeri Hukuk Sistemi*, (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 2002), 9.

seneye kadar hapis cezası verebilir. Ancak Genel Yetkili Askeri Mahkemelerde herhangi bir sınır yoktur. Hatta ömür boyu hapis cezası dahi verebilmektedir. Her iki mahkemede de hem sivil hem asker kişiler bulunur. Subay üyeler yalnızca suçun oluşup oluşmadığına ilişkin fikir verirler. Askeri mahkemelerdeki sivil üyeler ise sadece askeri davalara bakmakla görevli ihtisaslaşmış hakimlerdir. Askeri mahkemelerde üye olan subaylardan hiçbiri hukukçu değildir¹⁰³. Askeri mahkemelerin verdiği kararları Karar Tetkik Subayı inceler. Denetleme itiraz sebepleri ve hukuka uygunluk açısından yapılır.¹⁰⁴

İngiltere ile ilgili verilen AİHM kararlarında birlik komutanının yargılama sürecindeki etkin yetkilerinin adil yargılanma hakkı ve doğal hakim ilkesi kapsamında ihlallere yol açtığına karar verilmiştir.¹⁰⁵ Söz konusu kararlara göre birlik komutanlarının askeri mahkeme üyelerini atama ve mahkeme kararlarını onaylama yetkilerinin adil yargılanma hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kararlar doğrultusunda İngiltere’de 1996 yılında Silahlı Kuvvetler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte birlik komutanlarının yetkileri Silahlı Kuvvetlerden alınarak bağımsız ve tarafsız makamlara verilmiştir. Bu gelişmeler AİHM’in İngiltere aleyhinde ihlal kararları vermesini engellememiştir. Zira askeri mahkemelerde hukuk eğitimi almamış subayların bulunmasının adil yargılanma hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir. Karar Tetkik subayının yargılamadaki rolünün ayrıca adil yargılanma hakkını ihlal ettiğine hüküm kılınmıştır. Sonuç olarak İngiltere’deki askeri yargı sistemi

¹⁰³ Rant James, *İngiltere Askeri Yargı Sistemi*, Askeri Yargıtay’ın 85’inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basım Evi, 1999), 111.

¹⁰⁴ Rowe Peter, *Military Law in the United Kingdom, European Military Law Systems* (Editor: Georg NOLTE), De Gruyter Recht, Berlin, 2003.

¹⁰⁵ AİHM’in Findlay/İngiltere, Morris/İngiltere, Grieves/İngiltere, Cooper/İngiltere, Cable vd./İngiltere, Hood/İngiltere, More ve Gordon/İngiltere, Smith ve Ford/İngiltere ve Mills/İngiltere kararları. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

dikkate alındığında AİHM kararları ışığında değişikliklere gidildiği görülmektedir. Ancak gerek birlik komutanı yetkileri gerekse Karar Tetkik Subayının yetkileri göz önüne alındığında uyum sürecinin bir hayli uzun ve sancılı olduğu gözden kaçmamaktadır.¹⁰⁶

İngiltere’de ayrı bir Askeri Yargıtay bulunmamaktadır. Askeri davalar genel Yargıtay’ın özel bir dairesinde temyiz edilmektedir.¹⁰⁷

4.4. Almanya’da Askeri Yargı

İkinci Dünya Savaşı’na askeri gücüyle yön veren Almanya savaşın kaybedilip İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesiyle askeri gücünü kaybetmiştir. Egemenliğini kaybeden Almanya’nın ordusu da 1955’li yıllara kadar yoktur. Bu durum hukuk sistemine de etki etmiştir. Zira ordu gücünü kaybetmiş ve ordunun bütün ayrıcalıkları sona ermiştir. Ordunun yok olmasıyla askeri mahkemeler kapatılmıştır. Adli mahkemeler askeri ceza uyuşmazlıklarını genel yargılama kurallarına göre hükme bağlamaktadır. Yani askeri personel ister genel suç ister askeri suç işlesin aynı yargılama kurallarına göre yargılanacaktır.¹⁰⁸ Ordu personeli bir nevi üniformalı vatandaştır. Bu nedenle Alman askeri ceza yargısı da neredeyse yoktur. Bu durumun eksikliği ise disiplin mahkemeleriyle kapatılmaya çalışılmıştır. Asker kişilerin işledikleri disiplinsizlikler için askeri disiplin mahkemeleri kurulmuştur. Askeri disiplin

¹⁰⁶ Evoy MC Philip, *Birleşik Krallık Yargısında Askeri Hakimlerin Statüleri*, Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 165-166.

¹⁰⁷ Evoy MC Philip, *Birleşik Krallık Yargısında Askeri Hakimlerin Statüleri*, Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 13.

¹⁰⁸ Ünkazan Halit, *Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Yargı Sistemleri ile Türk Askeri Yargı Sisteminin Karşılaştırılması ve Uyum*, 40.

yargısının alanı geniş tutulmuştur. Çünkü askeri disiplin mahkemeleri rütbe terfisini durdurmak, ihraç, maaş kesintisi gibi kararlar verebilmektedir.¹⁰⁹

Günümüzde Almanya’da ayrı olarak askeri ceza yargı sistemi ve askeri savcılık makamı yoktur. Askeri ceza davaları adli yargıda çözümlenir. Askeri ceza davalarının çözümlendiği adli mahkemelerde asker kişiler yoktur yargılama faaliyetleri ve soruşturma işlemleri sadece sivil hakim ve savcılar tarafından yürütülür.¹¹⁰ Barış zamanında askeri ceza davaları sivil mahkemeler tarafından çözümlense de savaş durumlarında askeri mahkemelerin kurulması öngörülmüştür. Askeri mahkemelerin yalnız ulusal savunma durumlarında ve yabancı ülkelere göreve gönderilmiş veya savaş gemilerindeki silahlı güçler hakkında ceza yargılaması yapabilecekleri ve askeri mahkemelerin Savunma Bakanlığı’na değil de Adalet Bakanlığı’na bağlı olarak çalışacakları belirtilmiştir.¹¹¹

İlk Derece Mahkemeleri ve Federal İdare Mahkemeleri’nin ihtisas

¹⁰⁹ Ünkan Halit, 42.

¹¹⁰ Wiener Alice Greyer, *Almanya Askeri Yargı Sistemi*, Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 16. *Questionnaire on Military Jurisdiction of the International Society For Military Law and the Law of War, Military Legal System in Germany (Almanya Askeri Hukuk Sistemi)* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 2002), 3.

¹¹¹ “Madde 96 Federasyonun diğer mahkemeleri

(1) Federasyon, sınıfların korunması için bir federal mahkeme kurabilir.

(2) Federasyon, silahlı güçler için askeri ceza mahkemelerini federal mahkeme olarak kurabilir. Bu mahkemeler, ancak ulusal savunma halinde ve yalnız yabancı ülkelere gönderilmiş veya savaş gemilerine bindirilmiş silahlı güçler üyeleri hakkında ceza kovuşturmasını yapabilir. Konunun ayrıntılarını federal bir yasayla düzenlenir. Bu mahkemeler, Federal Adalet Bakanlığının görev alanına bağlıdır; bunların asıl üyeleri, yargıçlık yeterliğine sahip olmalıdırlar.

(3) 1. ve 2. fıkralarda sayılan mahkemelerin üst mahkemesi, Federal Temyiz Mahkemesidir.” Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası md.96.

daiireleri disiplin hukukuna ilişkin davaları çözümlenmektedir. Disiplin mahkemeleri olarak da adlandırılan bu ihtisas mahkemeleri bir sivil üye iki asker üyeden oluşmaktadır.¹¹² Asker üyelerden biri en az yargılanan personelin rütbesinde, diğer asker üyenin ise yargılanan personelden rütbece üst olması zorunludur.¹¹³ Asker üyelerin davada ihsası rey hakkı bulunmamaktadır. Ancak gerek askeri üyeler gerekse sivil üye herhangi bir birliğe bağlı değildir. Bağımsız ve tarafsızca, herhangi bir komutanlığın etkisi altında kalmadan karar vermektedir.¹¹⁴

Sonuç olarak Almanya'nın tarihsel geçmişinin etkisi ile Alman askeri yargı sisteminin disiplin mahkemelerinden ibaret olduğu söylenebilir. Askeri ceza davaları sivil mahkemelerde askeri etkiden uzak bir sistemle çözümlenmektedir.

4.5. İsviçre'de Askeri Yargı

İsviçre'de askeri yargının eski bir geçmişi vardır. Yaklaşık 14. yüzyıla kadar uzanan geçmiş boyunca askeri yargı sistemi benimsenmiştir. İsviçre'de askeri ceza hukuku, ceza hukukuna nazaran çok daha eski bir geçmişe sahiptir. Zira İsviçre Askeri Ceza Kanunu 1837 yılında oluşturulmuşken İsviçre Ceza Kanunu ise 1942 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu durum askeri ceza hukukuna verilen önemin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.¹¹⁵

¹¹² Şimşek Mustafa, *Karşılaştırmalı Hukukta Askeri Yargı* (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2011), 50.

¹¹³ Almanya Askeri Disiplin Kanunu md. 68-76.

¹¹⁴ Kent Bülent, *Almanya'da İdari Yargı Teşkilatı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007), 198.

¹¹⁵ Karakurumer Alkın, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021), 223.

İsviçre’de askeri yargılamayı yürütecek olan askeri mahkemeler kanunla belirlenmiştir.¹¹⁶ Askeri Mahkemeler (Tribunal Militaire) çok eskiye dayanan bir maziye sahip olduğundan halk tarafından benimsenmiş ve çok fazla eleştirilmemiştir. İsviçre’de askeri yargı alanına giren davaların adli yargı kolundaki temyiz merciinden ayrı temyiz merci bulunmaktadır. Askeri davalar Askeri Yargıtay’da temyiz edilmektedir.¹¹⁷

İsviçre Askeri Ceza Kanunu’nda askeri suçlar dışındaki bazı suçlarda kanun kapsamında düzenlenmiştir. Ayrıca İsviçre Askeri Ceza Kanunu’nda takdiri indirim sebepleri, koşullu salıverme, erteleme gibi konularda İsviçre Ceza Kanunu’ndan ayrı düzenlenmiştir. İsviçre Askeri Ceza Kanunu tek başına uygulanmak için yeterli görünümündedir. İsviçre Ceza Kanunu’na atıf yapma ihtiyacı duyulmamıştır.¹¹⁸

İsviçre’de askeri mahkemelerin ve Askeri Yargıtay’ın varlığının adil yargılanma hakkı ve doğal hakim ilkeleri açısından doktrinde fazlaca eleştirilse de¹¹⁹ ülkedeki demokrasi kültürünün yerleşikliği sayesinde vatandaşlarca benimsenmiştir.¹²⁰

4.6. Letonya’da Askeri Yargı

Letonya’da askeri mahkemeler 1920 yılında kurulmuş ve 1940’lı yıllara kadar devam etmiştir. Ancak 1940’lı yıllarda askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Sovyet Rusya’nın dağılmasıyla yeniden bağımsız bir devlet olan Letonya askeri

¹¹⁶ İsviçre Federal İdari Usul Kanunu md. 2,3.

¹¹⁷ Erman Sahir, *Askeri Ceza Hukuku: Umumi Kısım ve Usul* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983), 485.

¹¹⁸ Karakurumer Alkın, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri*, 223.

¹¹⁹ Gürbüz Yaşar, *Anayasalar*, (İstanbul, 1981), 150.

¹²⁰ Selçuk Sami, *Askeri Yargı I*, Timeturk.

mahkemeleri kurmamıştır. Letonya’da askeri davalar genel adli mahkemelerde çözümlenmektedir. Barış zamanında Letonya’da görev yapan mahkemeler; şehir mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve yüksek mahkemelerdir. Ancak savaş dönemlerinde ve olağanüstü hallerde askeri mahkemeler kurulmaktadır.¹²¹

Letonya askeri ceza yargılamasında askeri polisin rolü büyüktür. Askeri şahısların işledikleri askeri suçlarda veya askeri kurumlarda çalışan sivillerin görevleri gereği işlediği suçlarda soruşturma görevini askeri polisler yerine getirir. Yapılan araştırmalar sonucu soruşturmayı kabul etme veya soruşturmayı reddetme şeklinde iki şekilde karar verilebilir. Askeri polis soruşturmayı kabul şeklinde karar verirse dosyayı savcılık makamına gönderir.¹²² Soruşturma dosyasını alan savcılık makamı; davanın reddedilmesi, gönderilen rapor doğrultusunda soruşturmayı sürdürme veya ek inceleme için dosyanın askeri polise geri gönderilmesi şeklinde üç karar verebilir.¹²³

4.7. Finlandiya’da Askeri Yargı

Finlandiya’da askeri yargı sistemi ayrı olarak bulunmamaktadır. Askeri mahkemeler yoktur. Finlandiya Anayasası’nda askeri mahkemelere ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.¹²⁴ Askeri davalar adli mahkemelerden özel olarak uzmanlaşmış mahkemelerde karara bağlanır. Finlandiya’da ayrıca

¹²¹ “Letonya’da hukuki davalar şehir mahkemeleri, bölgesel mahkemeler ve Yüksek Mahkeme tarafından görülür, savaş ya da olağanüstü hal durumunda askeri mahkemeler de görev yapabilir.” Letonya Anayasası md. 82.

¹²² Maraş Hasan, *Türk Askeri Yargısına Eleştirel Bir Bakış* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 32.

¹²³ Araslanova S., *Letonya’da Askeri Mahkemelerin Oluşumu* (Çev: Hakan Özbek), Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004), 83.

¹²⁴ Finlandiya Anayasası. (The Constitution of Finland). Erişim Adresi: <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> Erişim Tarihi: 20.07.2023

askeri ceza kanunu da bulunmamaktadır. Genel ceza kanununun kırk beşinci bölümünde askeri suçlar düzenlenmiştir. Ancak savaş dönemlerinde askeri mahkemelerin kurulmasına ilişkin hüküm bulunmaktadır.¹²⁵

Askeri suçları inceleyecek olan mahkemelerde bir sivil iki asker üye yer alır. Mahkeme başkanı sivil üyedir.¹²⁶ Finlandiya’da 2001 yılına kadar askeri savcılık makamı vardı. Ancak askeri yargı sisteminin kaldırılması ile birlikte askeri savcılık makamı da kaldırılmıştır. Bu sayede askeri savcılık makamı yerini halk savcılığına bırakmıştır. Birlik komutanları ceza verme yetkisine sahip değildir. Suça konu olayın delillerini toplayıp halk savcılığına teslim etmek dışında yargılama sürecinde başka bir yetkisi yoktur.¹²⁷

Finlandiya’da askerler tarafından işlenen askeri suçlar ve askerler tarafından işlenen ancak askeri suç olmayan bazı özel suçlarla¹²⁸ ilgili yargılamalar askeri davalarda uzmanlaşmış adli mahkemeler tarafından çözümlenmektedir.

Finlandiya’da askeri davalar için ayrı bir temyiz merci bulunmamaktadır. Askeri davalar adli yargının temyiz merci tarafından temyiz edilmektedir.¹²⁹

¹²⁵ Finlandiya Ceza Kanunu 45. Bölüm. Erişim Adresi: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> Erişim Tarihi: 20.07.2023

¹²⁶ Yılmazlar İrfan – Kaya Abdullah – Dağ Rıdvan, Askeri Yargılama Yetkisi Semineri Sonuç Raporu (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 2002), 20.

¹²⁷ Ünkazan Halit, Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Yargı Sistemleri ile Türk Askeri Yargı Sisteminin Karşılaştırılması ve Uyumu, 71.

¹²⁸ Askerler tarafından diğer askerlere veya askeri kuruma karşı işlenen ancak askeri suç olmayan suçlar.

¹²⁹ *Finlandiya'daki Askeri Hukuk Sistemine İlişkin Yanıtlar*, Uluslararası Askeri Hukuk Derneği ve Savaş Hukuku Askeri Yargı Yetkisi Semineri, Yunanistan, 2001.

4.8. Fransa’da Askeri Yargı

Fransa askeri ceza yargısı köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Zira askeri ceza yargısında ihtisaslaşmanın gerekli olup olmadığına ilişkin farklı görüşler vardır ve Fransa tarihine bakıldığında bu görüşler arasında git gel yaşandığı görülmektedir. Napoleon Bonaparte’ın “*Fransa’da herkes için tek çeşit adalet vardır; askerler önce vatandaş sonra askerdirler.*” sözü askeri ceza yargısının olmaması gerektiğine yöneliktir.¹³⁰

Fransa’da savaşlar yoğunlaştıkça askeri yargıya ihtiyaç artmıştır. Askeri yargıya ilişkin ilk düzenlemeler 1800lü yıllara kadar uzanmaktadır. 1857 ve 1858 tarihlerinde çıkartılmış Ordu ve Deniz Kuvvetleri Askerî Adalet Kanunları ilk askeri yargı düzenlenmeleridir. Bazı kaynaklar ise Fransa’nın ilk askeri yargı uygulamalarının XI. Louis tarafından çıkarılan kararnamede olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Fransa’da askeri yargı alanında yapılan düzenlemeler ile hukukçu olmayan subaylara yargılama sürecinde rol alma yetkisi tanımıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası asker kişilerin işledikleri askeri suçlardan dolayı yargılama yapılabilmesi için askeri mahkemeler ve askeri savcılık makamları oluşturulmuştur. Böylelikle birlik komutanının yargılamadaki yetkisi azaltılmış ve yargılama profesyonel askeri mahkemelere bırakılmıştır.¹³² Fransa’da 1965 yılında çıkarılan Askeri Adalet Kanunu ile Fransa askeri yargısındaki kara, deniz ve hava kuvvetlerine göre ayırım kaldırılmıştır.¹³³

1 Ocak 1966 tarihinde Askeri Adalet Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle

¹³⁰ Taşkın Mustafa, *Fransa’da Askeri Yargı* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009),122.

¹³¹ Taşkın Mustafa, *Fransa’da Askeri Yargı*, 123.

¹³² Taşkın Mustafa, *Fransa’da Askeri Yargı*, 123.

¹³³ Ertürk Recai, *Mukayeseli Hukukta Askeri Yargı Teşkilatı, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Askeri Hakimlerin Statüsü* (Askeri Adalet Dergisi, 2004), 57.

birlikte askeri yargı sistemi, Silahlı Kuvvetler Daimi Mahkemeleri ve Ordular Nezindeki Askeri Mahkemeler tarafından yürütülmüştür. Söz konusu mahkemelerin üyeleri çoğunlukla sivil kişilerden seçilmiştir.¹³⁴

1982 yılında Fransa'da askeri yargı alanında köklü değişikliklere gidilmiştir. Değişikliklerle birlikte barış zamanında görev alan askeri mahkemeler kaldırılmış ve askeri yargı adli yargı makamlarına bırakılmıştır. Yalnızca Fransa sınırları dışında yaşanan olaylar Ordu Askerî Mahkemeleri ve İnzibat Mahkemeleri tarafından çözümlenmiştir. Fransa sınırları içerisinde ise askeri yargının alanına giren olaylar adli yargı tarafından karara bağlanmıştır.¹³⁵

Fransa'da 1999 yılında yapılan düzenlemelerle Askeri Adalet Kanunu'nda tekrar değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu düzenleme ile genel ceza ve ceza usul kanunundan ayrı askeri ceza kanunu ve askeri ceza usul kanunu olmasına rağmen yargılama adli mahkemelere bırakılmıştır. Adli mahkemeler içinde askeri davalar üzerinde ihtisaslaşmış mahkemeler tarafından askeri davalar görülmüştür.¹³⁶ Ancak yurt dışında görevli askerlerin işledikleri suçların yargılaması için Paris Askeri Mahkemesi varlığını devam ettirmiştir.¹³⁷ Askeri davalardaki temyiz merci olan Askeri Yargıtay kaldırılmış ve askeri davalar adli davalar gibi genel temyiz merci tarafından incelenmeye başlanmıştır.¹³⁸

¹³⁴ Ertürk Recai, Mukayeseli Hukukta Askeri Yargı Teşkilatı, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Askeri Hakimlerin Statüsü, 58.

¹³⁵ Rezaki Sait, *Ulusların Yargı Sistemleri ve Hukuku* (Adalet Bakanlığı, 1976), 79.

¹³⁶ Taşkın Mustafa, *Fransa'da Askeri Yargı*, 125. Gedik Hüseyin, *Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Türkiye'de Askeri Mahkemelerin Durumu ve Geleceği: Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir İnceleme*, 55. Şimşek, *Karşılaştırmalı Hukukta Askeri Yargı*, 71.

¹³⁷ Taşkın Mustafa, *Fransa'da Askeri Yargı*, 124.

¹³⁸ Erman Sahir, *Askeri Yargının Görev Alanı*, 77.

Görüldüğü üzere Fransa’da barış zamanında askeri yargı dosyaları adli mahkemelerce çözümlenirken savaş zamanları askeri mahkemelerin kurulması mümkün kılınmıştır.

5. TÜRK ASKERİ YARGISI

5.1. Türkiye’de Askeri Yargıya Neden İhtiyaç Duyuldu

Türk toplumunun geleneksel yapısı incelendiğinde devlet anlayışının diğer toplumlara göre daha erken oluştuğu görülmektedir. İlk zamanlarda coğrafya olarak çetin koşullara sahip olan Orta Asya bölgesinde yaşayan Türkler zorunlu göç etmek zorunda kalmıştır. Göçebe yaşamdan kaynaklı olarak dinamik ve güçlü bir savunmaya ihtiyaç duymuşlardır. Zira göç edilen bölgelerdeki toplumlarla savaşabilmenin tek yolu bu olmuştur. Örneğin Türklerin erken dönemlerde ata binmeyi öğrenmesinin sebebi de budur. Çünkü at sayesinde daha hızlı ve etkin şekilde mücadele edilebilmiştir.¹³⁹

Göçler sonucu düzenli ve sistematik yaşamın ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle göç edilen yerlerde sömürü yoluna gitmek yerine düzen kurmaya çalışılmıştır. Türklerde aynı zamanda bağımsızlık duygusunun ön planda olduğu görülmektedir. Bu sebeple bağımsız bir devlet kurma iradesi siyasi tarihte belirleyici rol oynamıştır.¹⁴⁰ Bağımsızlığın ve kurulan devletlerin

¹³⁹ Sarıca Bedri, *Kutadgu Bilig’de Komutan ve Ordunun Nitelikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008), 88.

¹⁴⁰ Demirel Demokaan, *Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan*

devamlılığının orduya bağlı olduğu anlaşılmıştır. Zira etkin bir ülke savunması olmazsa devletin devamlılığından söz etmek de mümkün olmayacaktır.

Türk devletlerinin çoğu ülke savunmasına önem vermiştir. Mete Han ile birlikte düzenli orduya geçilmiş ve ordu içi disiplinin sağlanması için ordu için geçerli olacak sert ve katı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeleri Türk devletlerinin hepsinde görmek mümkündür. Ordu içi uyuşmazlıkların daha hızlı çözümlenebilmesi için askeri uyuşmalıklara aynı hakimler bakmaya başlamıştır. Bu durum ise ayrı bir yargılama sisteminin kurulmasının gerekli kılmaştır.¹⁴¹

5.2. Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi

Düzenli orduya geçişin ve askeri yargı sisteminin tarihi temellerinin Osmanlı Devleti'ne kadar uzandığı görülmektedir.¹⁴² Osmanlı Devleti'nde ilk defa Orhan Bey zamanında düzenli orduya geçilmiştir. Düzenli orduya geçildikten sonra orduda disiplin ve itaatın devletin devamlılığı için vazgeçilmez olduğu anlaşılmıştır. Ordunun kendi içindeki disiplinin diğer kamu kurumlarına nazaran daha fazla olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴³

Osmanlı devleti monarşi ile yönetilen bir devlettir. Bu nedenle yasama, yürütme ve yargı yani devletin üç temel erki padişaha bağlıydı.¹⁴⁴ Padişah yargı alanında da etkin bir rol oynuyordu. Osmanlı Devleti'nde yaşanan uyuşmazlıklar padişah adına şerii kurallar uygulanarak çözüme

Yönleri (Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2017), 432.

¹⁴¹ Değirmenci Olgun – Tanrıverdi Battalgazi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu Şerhi* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 56.

¹⁴² Alkış Ahmet, *Askeri Yargıtay Başkanının Sempozyum Açılış Konuşması* Askeri Yargıtay'ın 95'inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), 2.

¹⁴³ Aydın Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005), 147.

¹⁴⁴ Okandan Rezai Galip, *Amme Hukukunun Ana Hatları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1971), 23.

kavuşturuluyordu. Ancak yargılamanın daha sistematik ve düzenli olarak yapılabilmesi için ilk defa Osman Bey zamanında kadı ataması yapılmıştır. Zira Osman Bey ülke topraklarında adaletin sağlanmasına büyük önem vermiş ve ülkede yaşayan kişilerin huzurunun her şeyden önemli olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle her beldeye bir kadı atanmasına karar vermiştir. İlk zamanlar yargı faaliyetleri için komşu devletlerin ilim bilgilerinden faydalanılmıştır. Ancak Orhan Bey döneminde medreseler kurulmuştur. Medreselerin kurulması ile birlikte artık ilim eğitimi medreselerde verilmeye başlamış ve eğitimi alan kişilerden belirli yeterliliklere ulaşanlar kadı olarak atanıp görev yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde kadılar Şeriye Mahkemelerinde veya Eyalet Kadılıklarında görev yaparlardı. Kadıların ana görevleri yargılama faaliyetleriydi ancak bunun yanında hükümetin talepleri doğrultusunda yönetsel görevleri de üstlenmişlerdir.¹⁴⁵

Kadıların atanması ve diğer özlük haklarına ilişkin konulara Bursa Kadısı bakardı. Ancak seferlerin ve fetihlerin artması ile topraklar genişlemiş ve Bursa kadısının tek başına görevlerini yerine getirmesi zorlaşmıştır. Çünkü Bursa Kadısı aynı zamanda seferlere de katıldığından adalet işlerinin yürütülmesi güçleşmiştir. Osmanlı Devleti orduya son derece önem veren bir devlet olduğu için orduda adalet ve disiplinin sağlanması için Kazaskerlik (Kadıaskerlik) kurulmuştur. Zira askeri uyuşmazlıklar açısından yeni bir yargılama sistemi gerekli görülmüştür. Kazaskerlik ilk defa 1. Murat döneminde kurulmuştur.¹⁴⁶ Kazaskerler belli özelliklere sahip kişilerden seçilirdi.

¹⁴⁵ İspirli Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)* (Ankara: Belleten Dergisi, 1997), 61 /643.

¹⁴⁶ Akmenler İbrahim Fevzi, *Türkiye'de Askeri Kazanın Tarihçesi* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 1957), 543. Köprü Orhan, *Türkiye'de Askeri Yargının Doğuşu ve Gelişimi* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 1994), 2.

Kazaskerler Müslüman, hür, güvenilir ve çevresince tanınır olmalıydı.¹⁴⁷ Kazaskerlerin atamalarıyla birlikte askeri yargı genel adli yargıdan ayrılmış ve ayrı bir yargılama kolu olmuştur. Kazaskerler ilk kurulduklarında sadece askeri davalara bakarken ilerleyen zamanlarda kadıları denetleyen makam haline gelmiştir. Kazaskerler zamanla adli yargının temyiz merci olmuştur.¹⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde yeniçeriler, sipahiler, sadrazamlar, zaimler, tımarlı sipahiler yargılanmadan sadece padişahın buyruğuyla ölüm cezası ile cezalandırılabilirdi. Kazaskerler Divan-ı Humayun'a katılırdı. Aynı zamanda Divan-ı Humayun'da şeri davalarda hüküm verirdi. Kazaskerlik Tanzimat'a kadar devam ettirilmiştir.¹⁴⁹

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Kanunname-i Ceza ve Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye kanunları çıkartılmıştır. Bu kanunlarla birlikte askeri yargıda değişikliklere gidilmiştir. Kanunname-i Ceza ordu içindeki kişilerin suçlarını düzenlemektedir. Kanunname-i Ceza'da aynı zamanda askeri şahısların işledikleri suçlardan dolayı askeri mahkemelerde yargılanacağına dair düzenlemeler bulunmaktadır. Bu askeri mahkemelere Divan-ı Harp denmektedir. Divan-ı Harp'in görev tanımı ve bakabileceği dava türleri net olarak ortaya konulmuştur.¹⁵⁰

Kanunname-i Ceza ile savunma hakkı, deliller konusunda düzenlemeler yapılmış ve adil yargılanma hakkının yargılama sürecinin tamamına hakim

¹⁴⁷ İşpirli Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)*, 612.

¹⁴⁸ Yolyapan Aydoğan, *Osmanlı Devletinde Askeri Yargının Gelişimi* (İzmir: Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2000), 3/154.

¹⁴⁹ Yolyapan Aydoğan, *Osmanlı Devletinde Askeri Yargının Gelişimi*, 155.

¹⁵⁰ İpeksümeroğlu Niyazi, *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1951), 469.

olması hedeflenmiştir. Zira günümüz hukuk anlayışı ile bağdaşan pek çok hüküm barındırmaktadır. Ancak Askeri Ceza Kanunname-i Humayun'un kabulü ile birlikte geriye dönüş başlamıştır. Verilen haklar geri alınmıştır. Bu durumun ise o dönemki savaş ortamından kaynaklanmakta olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Tanzimat dönemi ile birlikte askeri suçlar ve askeri suçların yargılama usulleri ile ilgili kanunlar çıkartılmıştır. Çünkü zamanla İslam hukukunda suç olarak tanımlanan fiiller haricinde yeni suç teşkil eden eylemler ortaya çıkmıştır. Bu durum ise kanunlaşmayı zorunlu kılmıştır.¹⁵² Prof. Dr. Coşkun Üçok'a göre Avrupa'dan ilk alınan kanunun ceza kanunu olmasının sebebi İslam Hukuku'nda suç ve cezalara ilişkin hükümlerin bulunmamasıydı. İslam Hukukunda sadece belli sayıda suçlar yaptırıma bağlanmıştı. Hâlbuki suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi gereği yeni düzenlemeler zorunlu hale gelmişti. Bu nedenle Tanzimat Fermanı'ndan hemen sonra ilk ceza kanunu çıkartılmıştır.¹⁵³

Tanzimat dönemiyle başlayan gelişimlerin çoğu ceza hukuku alanında yapılmıştır. Çıkarılan kanunlarla askeri ceza yargısı düzenlenmiş ve askeri mahkemeler kurulmuştur. Askeri mahkemeler tarafından yürütülen askeri ceza yargısına ilişkin usul kuralları ile yargılama süreci net bir şekilde ortaya konmuştur.

¹⁵¹ İpeksümeroğlu Niyazi, Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış, 469.

¹⁵² “İçtihat yolunun kapanması nedeniyle İslâm özel hukuku Hicret'in üçüncü yüzyılından sonra donmuş ve Türkler de bu sıralarda kütleler halinde Müslümanlaşmışlardı. Özellikle Osmanlı Devleti'nde özel hukuk Tanzimat dönemine kadar tamamen donmuş bir biçimde kalmıştır. Kamu hukuku için de —birkaç istisna dışında— aynı yargı geçerlidir.” Bkz: Mumcu Ahmet. *Milli Kültür Unsuru Olarak Hukuk* (Ankara: Erdem Dergisi, 17. Sayı, 1990), 6/354.

¹⁵³ Üçok Coşkun, *Hukuk Devriminin Nedenleri* (Ankara: Belleten Dergisi, 1988), 52/1009.

5.2.1. Cumhuriyet Döneminde Askeri Yargı

Milli mücadele döneminde olağanüstü şartlar sebebiyle meclis hükümeti sistemi kabul edilmiştir. Meclis hükümeti sistemine göre yasama, yürütme ve yargı erkleri yasama erkinde birleşmiştir. 1921 Anayasası olağanüstü bir dönemde hazırlandığı için yargıya ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Zira TBMM kurulduktan sonra kabul edilen kanunlar incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde kullanılan yargıya ilişkin hükümlerin TBMM ilkelerine aykırı olmamak kaydıyla ilga edilmediği ve yürürlüklerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak savaş döneminde olağan dışı tedbirler almak gerektiğinden Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile birlikte İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. İstiklal Mahkemeleri genel bir mahkemedir, askeri mahkeme değildir. Ancak asker kaçaklığı, vatan hainliği gibi askeri suçların dosyalarını da karar bağlamıştır.¹⁵⁴

1924 Anayasası ile birlikte yargı ile ilgili önemli değişikliklere gidilmiştir. 22 Mayıs 1930'da 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu çıkarılmıştır. ASCK günümüzde de hala yürürlüktedir. Aynı tarihte 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu da çıkarılmıştır. 1631 sayılı Kanun mülga olmuştur. 1631 sayılı Kanuna göre askeri şahısların sadece göreviyle ilgili olan suçları askeri mahkemelerde yargılanırken görevi dışındaki suçları ise sivil mahkemelerde yargılanacaktı.¹⁵⁵ İlgili kanuna göre askeri mahkemeler alay askeri mahkemeleri ile tümen ve daha yüksek makamların askeri mahkemeleri olarak ikiye ayrılmaktaydı. Alay mahkemelerinde hukukçu üye yoktu. Alay

¹⁵⁴ Çoker Fahri, *Milli Mücadelede Hukuk Düzeni* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 5/1193.

¹⁵⁵ İpeksümeroğlu Niyazi, *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1951),8/467.

askeri mahkemelerinin başkanı binbaşı rütbesindeydi.¹⁵⁶ Başkanın yanından teğmen rütbesinden yüzbaşı rütbesine kadar bir üye ve erbaş üye yer alırdı. Tümen, kolordu ve ordulara gerekli olduğu kadar askeri mahkeme kurulmuştu.¹⁵⁷ Bu mahkemeler ağır ceza mahkemesi yetkisindeydi. Savunma makamında askeri bir yargıç yer alırdı.¹⁵⁸

1631 sayılı Kanun çıkarılana kadar Divan-ı Temyiz-i Askeri Mahkemesi temyiz incelemesi yapıyordu. Ancak söz konusu kanunun yürürlüğe girmesi ile Divan-ı Temyiz-i Askeri Mahkemesi kaldırıldı. Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak yeni bir Askeri Temyiz Mahkemesi kuruldu. Ancak 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 259'uncu maddesiyle 1631 sayılı Kanun yürürlükten kalkmıştır. Bu nedenle Askeri Temyiz Mahkemesi kapatılmıştır.¹⁵⁹

5.2.2. 1961 Anayasası Döneminde Askeri Yargı

Askeri yargı 1961 Anayasası ile ilk defa anayasal dayanak kazanmıştır. 1961 Anayasası'na göre askeri yargının ilk derece mahkemeleri; askeri mahkemeler ve disiplin mahkemelerinden oluşmaktadır. 1961 Anayasası'ndan önce askeri mahkemeler varlığını sürdürüyordu ancak anayasal dayanağa sahip değildi. 1961 Anayasası ile birlikte ilk defa askeri mahkemeler anayasada düzenlendi. Bunun yanında daha önce hukuk sistemimizde yeri olmayan yeni bir mahkeme olan disiplin mahkemeleri kuruldu.¹⁶⁰ 1961 Anayasası'nın disiplin mahkemelerini düzenlemesinden sonra 16 Haziran 1964 tarihinde mülga 477

¹⁵⁶ İpeksümeroğlu Niyazi, *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış*, 5/479.

¹⁵⁷ İpeksümeroğlu Niyazi, *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış*, 5/479.

¹⁵⁸ İpeksümeroğlu Niyazi, *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış*, 5/479.

¹⁵⁹ Erdem Fazıl Hüsnü - Coşkun Vahap, *Askeri Yargı ve Askeri Vesayet*, 93.

¹⁶⁰ Kerse Ahmet, *1961 Anayasasına Göre Gerekçeli Notlu Askeri Yargı Mevzuatı Cilt II*. (İstanbul: T.C. Deniz Basımevi) 1-2.

sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir.

Mülga 477 sayılı Kanun'a göre disiplin mahkemeleri disiplin suçlarına ilişkin yargılama yapardı. Disiplin mahkemeleri 3 subay üyeden oluşurdu. Astsubay, erbaş ve erlerin yargılamalarında ise disiplin mahkemesi üyelerinden biri astsubay rütbesindeki personellerden seçilirdi.¹⁶¹

Mülga 477 sayılı Kanun'a göre disiplin mahkemeleri üyelerinin hukukçu olma zorunlulukları yoktu. Hal buyken disiplin mahkemelerinde görev alan hukukçu olmayan personellerin özgürlüğü bağlayıcı ceza verebiliyor olması eleştirilmiştir. Kanımca hukukçu olmayan askeri personelin hakim sıfatıyla karar vermiş olması evrensel hukuk ilkelerini açıkça ihlal etmektedir. Eleştirilen bir diğer konu ise disiplin mahkemeleri üyelerinin kurulduğu kurum amirince bir yıllığına seçiliyor olmasıdır. Bu durum aynı zamanda disiplin mahkemesi üyelerinin hakimlik teminatının olmadığını da göstermektedir.¹⁶²

Mülga 477 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesine göre disiplin mahkemelerinde görev yapacak başkan ve üyelerin askeri birliklerde hizmet yapmış olmaları şarttı. Ayrıca taksirli suçlar hariç olmak üzere herhangi bir suçtan hükümlü olmamaları gerekmektedir. Mahkeme üyelerinin disiplin mahkemesinde yargılanacak olan sanıktan rütbe kıdemce üst olması zorunluydu. Mahkeme başkanının en az yüzbaşı rütbesinde olması gerekmektedir.

¹⁶¹ Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkındaki Kanun, Resmi Gazete 3871 (16 Haziran 1964), Kanun no.477, md.2.

¹⁶² Kocabey Hamit, *Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), 216.

Mülga 477 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi ise şu şekildeydi: "*Nezdinde disiplin mahkemesi kurulan komutan veya askeri kurum amiri, bu mahkemenin yetkisine giren birliklerde kanunda yazılı nitelikte başkan ve üye yoksa veya mevcut olanların görevlerini yapmalarına kanuni engeller bulunursa uygun nitelikte başkan ve üyelerin seçimi için en yakın kıta komutanı veya askeri kurum amirine başvurur.*"

Mülga 477 sayılı Kanun'un 31'inci maddesine göre disiplin mahkemelerinin verdiği kararlara karşı üç gün içinde bir üst disiplin mahkemesine itiraz mümkündü. İtiraz sonucunda verilen kararlar kesinlik taşımaktaydı. Ancak aynı kanunun 40'inci maddesinde ise disiplin mahkemelerinin kesin nitelikte kararlarında herhangi bir kanuna aykırılık varsa ve bu durum Genelkurmay Başkanı tarafından öğrenilirse Askeri Yargıtay Başsavcısına Askeri Yargıtay'a başvurması amacıyla Milli Savunma Bakanı'ndan talepte bulunulurdu. Milli Savunma Bakanı kanuna aykırılık iddiasını ciddi bulunursa Askeri Yargıtay'a başvurulması konusunda emir verebilirdi.

1961 Anayasası ile askeri yargıda görev yapan diğer ilk derece mahkemesi olan askeri mahkemeler açık olarak düzenlenmişti. 1961 Anayasası md.138'de askeri mahkemeler ile düzenlemelere yer verilmişti. İlgili hükme göre askeri yargı kolunda görev yapacak olan mahkemeler askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleriydi. Bu iki mahkeme hem askeri personelin askeri suçlarıyla ilgili yargılama yaparken hem de askeri personel aleyhinde işlenen suçlara bakardı.

Askeri bölge içerisinde işlenen suçlara da askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri bakmaktaydı. Askeri hizmet ile ilgili suçlarda da askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri görev yapmaktaydı.¹⁶³

Askeri mahkemelere asker olmayan kişileri yargılama yetkisi tanınmıştı. Zira askeri personel olmayan kişilerin özel kanunlarla ayrıca belirlenmiş suçları işlemesi durumunda askeri mahkemelerin yargılama yapacağı 138. maddede belirtilmişti.

Ülkede savaş veya sıkıyönetim ilan edilmesi durumunda askeri mahkemelerin yargılama yetkisinin kanunla ayrıca gösterileceği 138. maddede düzenlenmişti.

Askeri mahkemelerde görev yapacak olan üyelerin tamamının hakimlik niteliğine sahip olması aranmamıştı. 1961 Anayasası md.138'e göre askeri mahkeme üyelerinin çoğunluğunun hakimlik niteliğine sahip olması yeterli görülmüştü.

Askeri yargıda görev yapacak olan yargı kuruluşlarının işleyişi ve görev yapacak personelin özlük haklarının ayrıca kanunla düzenleneceği 1961 Anayasası md.138'de açıkça belirtilmişti.

1961 Anayasası ile birlikte adli ve idari yargıdan ayrı yeni bir yargı kolu olarak askeri yargı oluşturuldu. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte 1961 Anayasası ile farklı hükümler içeren 353 sayılı Askeri

¹⁶³ 1961 Anayasası 334 (9 Temmuz 1961), md.138.

Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ve 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu yürürlükten kalkmıştı.

1961 Anayasası askeri mahkemelere; asker kişilerin işledikleri askeri suçların yanında sivillerin özel kanunlarda belirtilen askeri suçları da yargılama olanağı tanımıştı. 1961 Anayasası md.138 ile birlikte askeri mahkemelere ilk defa asker olmayan kişileri de yargılama yetkisi verilmişti.

1631 sayılı Kanun md. 4'e göre askeri mahkemelerde hukukçu üye yer almazken 1961 Anayasası md.138 ile askeri mahkemelerde çoğunluğunun hukukçulardan olması zorunluluğu getirilmişti. Bu düzenleme ise son derece yerinde olmuştur. Ancak bu zorunluluk ne yazık ki disiplin mahkemelerinde aranmamıştır.

Askeri Mahkeme üyelerinin çoğunluğunun hukukçulardan oluşmasına ilişkin hükme 15.03.1973 yılında 1699 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi ile istisna getirilmişti. Söz konusu değişiklik askeri mahkeme üyelerindeki hukukçu üye çoğunluğunun olmasına ilişkin kuralın savaş hallerinde uygulanmamasına ilişkindi. Ancak 1961 Anayasası'nda değişiklik öngören söz konusu kanun Anayasa Mahkemesine taşınmış ve Anayasa Mahkemesinin 15.04.1975 tarihinde verdiği kararla iptal edilmişti. Anayasa Mahkemesi'nin davaya konu düzenlemeyi iptaline ilişkin 15.04.1975 tarihli 1973/19 Esas, 1975/87 Karar sayılı kararda; savaş hallerinde askeri mahkemelerde görev alacak üyelerin hakimlik niteliğine sahip olması şartının aranmamasının Anayasa'ya aykırı olacağına karar verilmişti.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, 1975/87 (15.04.1975).

1961 Anayasası'nda ilk defa Askeri Yargıtay düzenlenmişti. İlgili düzenlemeye göre; Askeri Yargıtay askeri davaların son itiraz mercii olduğu gibi kanunda sayılan bazı davalarda hem ilk hem de son inceleme mercii olarak görev yapardı. Askeri Yargıtay üyeleri albay rütbesi altındaki rütbelerden seçilemezdi. En az albay rütbesinde ve birinci sınıf askeri hakimler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilirdi.¹⁶⁵

1961 Anayasası Askeri Yargıtay'ı genel olarak düzenlemişti. İlgili anayasa hükmü ile Askeri Yargıtay bir yüksek mahkeme olarak görev yapmaya başlamıştı.

5.2.3. 1982 Anayasası Döneminde Askeri Yargı

Askeri yargı 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da varlığını sürdürmüştü.¹⁶⁶ 1982 Anayasası'nın ilk halinde askeri yargıya ilişkin hüküm 145'inci maddede düzenlenmişti.¹⁶⁷ İlgili maddede askeri yargı faaliyetlerinin askeri mahkemeler ile disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceği açıkça belirtilmişti.

1982 Anayasası md.145'e göre; askeri mahkemeler ile disiplin mahkemeleri askeri personelin işlediği askeri suçları yargıladığı gibi askeri personel aleyhinde işlenen suçlarda da yargılama yetkisine sahipti.

1982 Anayasası md.145'teki düzenlemeye göre; askeri personelin askeri bölgelerde işlediği suçlarda yargılama yetkisi askeri mahkemeler ile disiplin

¹⁶⁵ 1961 Anayasası md.141.

¹⁶⁶ Köprü Orhan, *Türkiye'de Askeri Yargının Doğuşu ve Gelişimi*, 7.

¹⁶⁷ 1982 Anayasası ilk hali md. 145. Kili Suna - Gözübüyük Şeref, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), 316.

mahkemelerine aitti. Ayrıca askeri personelin askeri hizmetle ilgili olan suçlarında da yargılama yetkisine sahipti.

Askeri mahkemelerin askeri personel olmayan kişilerin özel kanunlarca düzenlenmiş olan askeri suçları işlemesi durumunda yargılama görevini yerine getireceği 1982 Anayasası md.145'te düzenlenmişti. Bunun yanında ilgili Anayasa hükmüne göre kanunla özel olarak belirtilmiş askeri bölgelerde askerlere karşı işlenen suçlarda da askeri mahkemeler yargılama yapmaktaydı.

1982 Anayasası md.145'te ülkede savaş veya sıkıyönetim ilan edilmesi durumunda askeri mahkemelerin yetkileri ve kuruluşunun ayrıca kanunla düzenleneceği açıkça belirtilmişti.

Askeri yargıda görev yapacak olan yargı kuruluşlarının işleyişi ve görev yapacak personelin özlük haklarının ayrıca kanunla düzenleneceği 1982 Anayasası md.145'te düzenlenmiştir. İlgili Anayasa hükmüne göre askeri hakimlerin yargılama hizmeti dışındaki hizmetler açısından bağlı oldukları birlikle ilişkileri kanunla ayrıca kanunla gösterilmişti.

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'na göre askeri yargı alanında görev yapan mahkemeler askeri mahkemeler ve disiplin mahkemelerinden oluşurdu. Askeri mahkemeler asker kişilerin yanında asker olmayan ancak askeri suç işleyen veya askerlik hizmetine karşı suç işleyen kişileri de yargılama yetkisine sahipti.

1961 Anayasası'nda askeri mahkeme üyelerinin çoğunluğunun hakimlik niteliğine sahip olması zorunluydu. 1982 Anayasası md.145 ile bu zorunluluk kaldırılmıştır. 1982 Anayasası askeri mahkeme üyelerinin seçimini kanunlara bırakmıştır.

1961 Anayasası ile kurulan Askeri Yargıtay 1982 Anayasası ile varlığını devam ettirmişti. Askeri Yargıtay askeri mahkemelerin son inceleme merciydi.¹⁶⁸

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 1961 Anayasası'nın ilk halinde düzenlenmezken 1971 Anayasa değişikliği ile hukuk düzeninde yerini almıştı. 1982 Anayasası md. 157'ye göre AYİM askeri makamlar tarafından yapılmasa da askerleri ilgilendiren veya askeri hizmete yönelik idari işlem ve eylemlerin son inceleme merciydi. 1982 Anayasası'na göre AYİM'de hakim sınıfı subaylar ve hakim sınıfı olmayan ancak nitelikleri uygun görülen subaylar görev yapabilmekteydi.¹⁶⁹

5.3. Türk Askeri Yargısının Konusu

1961 Anayasası ile birlikte askeri yargı kolu yeni bir hukuk kolu olarak hukuk düzenimize girmiş, 1982 Anayasası ile varlığını devam ettirmişti. 1961 Anayasası ile askeri yargı adli yargıdan ayrı bağımsız bir yargı kolu olarak düzenlenmiş ve anayasal dayanak kazanmıştı. Askeri yargı; askeri ceza yargısı ve askeri idari yargı olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı.

5.3.1. Askeri Ceza Yargısı

1961 Anayasası ile birlikte askeri yargı alanında görev yapacak mahkemelerin askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri olduğu açıkça düzenlenmişti.¹⁷⁰ Askeri ceza yargısında ilk derece mahkemesi askeri mahkemeler, temyiz merci ise Askeri Yargıtay'dı.¹⁷¹ 16 Haziran 1964 tarihli

¹⁶⁸ 1982 Anayasası ilk hali md.156.

¹⁶⁹ 1982 Anayasası md.157.

¹⁷⁰ 1961 Anayasası, md.138.

¹⁷¹ Koçak Süren Özlem, *Türkiye'de Yargının Örgütlenmesi ve Adalet Sisteminin Problemleri*

477 sayılı Kanun ile birlikte askeri yargı alanında ilk derece mahkemesi olarak görev yapan disiplin mahkemeleri kurulmuştu. Ancak 31 Ocak 2013 tarihli 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu ile birlikte disiplin mahkemeleri mülga olmuştur. Disiplin mahkemelerinin görevini ise disiplin kurulları üstlenmiştir.¹⁷²

477 sayılı Kanun’a göre disiplin mahkemelerinin üyeleri subaylardan oluşurdu. Birlik komutanı disiplin mahkemelerinde görev yapacak olan personeli kendisi seçerdi. Ancak astsubay, erbaş ve erlerin yargılamalarında disiplin mahkemesi üyelerinden biri astsubay rütbesindeki personellerden seçilirdi.¹⁷³

Disiplin mahkemesi üyelerinin hukukçu olma zorunluluğu olmaması ve subaylardan seçilmesi eleştirilere konu olmuştu. Özgürlüğü bağlayıcı ceza verebilme yetkisine sahip olan bir mahkeme üyelerinin birlik komutanı tarafından seçilmesinin mahkemelerin bağımsızlığına gölge düşürdüğü iddia edilmişti.¹⁷⁴

Askeri mahkemeler asker kişilerin işlediği askeri suçların yanında sivil kişilerin işlediği bazı askeri suçlarla ilgili yargılama yapabilmekteydi.

1961 Anayasası’nda askeri mahkeme üyelerinin çoğunluğunun hukukçulardan olması zorunluluğu varken bu zorunluluk 1982 Anayasası ile kaldırılmıştı.

Askeri Yargıtay askeri mahkemelerin kararlarının son inceleme

(Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009), 407; Gözler Kemal, *Hukuka Giriş*, (Bursa:, Ekin Kitabevi, 2012), 112.

¹⁷² TSK Disiplin Kanunu md.32.

¹⁷³ 477 Sayılı Kanun md.3.

¹⁷⁴ Akkuş Mehmet Erkan, *Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Askeri Ceza Yargısı*, 74.

merciydi. Ayrıca asker kişilerin kanunla belirlenen bazı davalarını da ilk ve son derece mahkemesi olarak incelemekteydi.

5.3.2. Askeri İdari Yargı

AYİM; Anayasa ile kurulmuş, özellikleri ve teşkilatı kanunlara bırakılmış olan bağımsız bir yüksek mahkemeydi.¹⁷⁵ 1961 Anayasası'nın vermiş olduğu yetkiye dayanılarak 4 Temmuz 1972 tarihinde 1602 sayılı Kanun ile AYİM ayrıntılı olarak düzenlenmişti. İlgili kanunun 8. Maddesi üye seçiminin nasıl olacağını belirtmişti.¹⁷⁶ AYİM üyeleri askeri hakim sınıfı ve hakim sınıfı olmayan üyelere oluşurdu. AYİM üyelerinin tümü Cumhurbaşkanı tarafından seçilirdi.

Askeri idari yargıda tek mahkeme AYİM'di. AYİM'in görevleri 1602 sayılı Kanun md.20'de düzenlenmişti. Maddeye göre; AYİM askeri kurumlar dışındaki kurumlar tarafından yapılmış olsa da askeri personel ile ilgili ve askeri hizmetten doğan idari işlem ve eylemlerin sebep olduğu uyuşmazlıklarda hem ilk hem de son derece mahkemesi olarak görev yapmaktaydı. AYİM diğer kanunlarla belirtilen görevleri de yerine getirmektetti.¹⁷⁷

AYİM kurulana kadar askerler ile ilgili idari davalar idare mahkemelerinde görülmüştü.¹⁷⁸

¹⁷⁵ 1982 Anayasası ilk hali md.157.

¹⁷⁶ Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu, Resmi Gazete 14251, Kanun no.1602, md.8

¹⁷⁷ AYİMK, md.20

¹⁷⁸ Askerlerin Zatilerine Taallük Eden Davaların Tetkik ve Muhakeme Usulü Hakkındaki Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun 8460(13 Temmuz 1953).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ASKERİ CEZA YARGISI

1. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISININ KAYNAKLARI

Askeri ceza hukuku kaynakları doktrinde çoğunlukla ikiye ayrılmaktadır. Bu ikili ayrımın başlıkları doğrudan ve dolaylı kaynaklardır.¹⁷⁹

1.1. Doğrudan Kaynaklar

1.1.1. Anayasa

Anayasa normlar hiyerarşisinin en tepesinde yer alan metin olduğundan askeri ceza hukukundaki doğrudan kaynakların en önemlisidir. Askeri ceza hukuku ceza hukukunun bir alt dalıdır. ASCK md.1’de yapılan atıf gereği TCK hükümlerine başvurulabilecektir. Ancak ASCK md.1 metnine bakıldığında cürüm ve kabahat ayrımı yapıldığı gibi ağır hapis kavramı da kullanılmıştır. 765 sayılı TCK’da ve 1632 sayılı ASCK’da mevcut olan bu ayrımlar 5237 sayılı TCK ile kaldırılmıştır. 5237 sayılı TCK ile cürüm ve kabahat ayrımı kaldırılmış,

¹⁷⁹ Kangal Zeynel, *Askeri Ceza Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, 35; Şimşek Mustafa, *Askeri Ceza Hukuku Genel Hükümler* (İzmir: **Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi, 2010**), 14.

ağır hapis ise hapis cezasına çevrilmiştir. 765 Sayılı TCK mülga olduğu için ASCK md.1’de yapılan atıf 5237 sayılı TCK’ya yapılmış sayılacaktır.¹⁸⁰ Konuyla ilgili olarak As. Yrg. 3.D.’nin 16 Nisan 2008 tarihli 2008/1087 esas, 2008/1070 karar nolu kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“Dairemizin 14.09.2006 tarihli ve 2006/1169-1165 Esas ve Karar sayılı ilamında da belirtildiği üzere, 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu’nun 1’inci maddesinde ‘Türk Ceza Kanununa göre cürümler ve cezalar hakkında umumi suretle cari olan esaslar bu kanunda hilafı olmadıkça askeri cürümler ve cezalar hakkında da tatbik olunur.’ Denilerek mülga 765 sayılı TCK’nın 1 ila 124’üncü maddeleri arasında yer alan genel hükümlerine atıf yapılmış bulunmaktadır. 01.06.2005 tarihinde 765 sayılı TCK’nın yürürlükten kaldırılıp, aynı tarihte 5237 sayılı TCK’nın yürürlüğe girmesinden itibaren bu atfın 5252 sayılı Kanun’un 3/1’inci maddesine göre, 5237 sayılı TCK’nın 1 ila 75’inci maddeleri arasında düzenlenmiş olan genel hükümlerine yapıldığının kabul edilmesi gerekmektedir.”¹⁸¹

Askeri ceza hukuku ceza hukukunun bir alt dalı olduğundan 1982 Anayasası’ndaki ceza hukukuna ilişkin genel hükümlerin tümü askeri ceza hukuku için de geçerlidir.¹⁸² 1982 Anayasası md.38 suç ve cezalara ilişkin genel hükümleri açıkça düzenlemiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Bkz: Koç Cihan, 274.

¹⁸¹ Bkz: Koç Cihan, 278.

¹⁸² Değirmenci Olgun, *Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), s.38

¹⁸³ 1982 AY, md. 38

1982 Anayasası md.38’de düzenlenen ve ceza hukukuna hakim olan ceza kanunlarının geçmişe yürümemesi, suçta ve cezada kanunilik ilkesi, masumiyet karinesi, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi gibi ilkeler askeri ceza hukukunda da uygulanan ilkelerdir.¹⁸⁴

1982 Anayasası’nın yargılamaya ilişkin kanuni hakim ilkesi ve hakimlik savcılık teminatı hükümleri askeri ceza hukuku yargılamalarında uygulanacaktır. 1982 Anayasası md.37’de kanuni hakim ilkesi düzenlenmiştir. İlgili düzenlemeye göre kanunların belirttiği mahkeme dışında başka bir merci yargılama yapamaz. Kanunun gösterdiği yargılama merci dışında başka bir olağanüstü yargılama merci kurulamaz. Kanuni hakim ilkesi tüm hukuk dallarında olduğu gibi askeri ceza hukukunda da geçerli olan ilkelerdendir.

1982 Anayasası md.139’da hakimlik ve savcılık teminatı düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre hakim savcılar azlolunamaz ve kendi istekleri dışında emekliye ayrılmaları mümkün değildir.

Askeri Ceza Kanunu’nda yer alan hükümler ile 1982 Anayasası’nı ihlal ederse normlar hiyerarşisi gereği Askeri Ceza Kanunu hükümleri uygulanamayacaktır.

1.1.2. Kanun

Askeri ceza hukukun temel kanunu 1632 sayılı ASCK’dır. ASCK md.1 gereği TCK da ASCK gibi askeri ceza hukukunun doğrudan kaynaklarından.

¹⁸⁴ Kangal Zeynel, *Askeri Ceza Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012), 35; Şimşek Mustafa, *Askeri Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 15.

Çünkü TCK md.5 gereği TCK hükümleri özel ceza kanunlarında da uygulama alanı bulur.

ASCK md.2'ye göre askeri personelin askeri suçlar dışındaki suçlarında TCK uygulanacaktır.¹⁸⁵ Askeri mahkemelerin görev yaptıkları süre içerisinde suçun askeri bir suç olamadığına karar verilirse mülga 353 sayılı Kanun md.17 gereğince dosya adli yargı mahkemelerine gönderilirdi. İlgili kanuna göre yargılama konusu suç askeri bir suç değilse ve herhangi bir suça bağlılık yoksa askeri mahkemenin görevi sona ermekteydi. Bu durum As. Yrg. 4.D.'nin 29 Nisan 2003 tarihli 2003/435 esas, 2003/430 karar numaralı kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“Sanığın, olay sırasında mülki görevini yerine getiren jandarma görevlilerine karşı, bu görevlilerin yasa ve nizamlardan kaynaklanan ve üstlerinden aldıkları görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek şekilde cebir ve şiddetle mukavemet ettiği anlaşıldığından, sanığın eylemi, TCK'nın 258'nci maddesinde yazılı görevli memura mukavemet suçunu oluşturmaktadır. Bu suçun unsurlarının tamamı ise Türk Ceza Kanununda yer aldığından, 353 sayılı Kanunun 9 uncu maddesinde belirtilen şekilde “ askeri suç” olmadığı hususunda tereddüt bulunmamaktadır.

Sanığa müsnet suçun askeri suç niteliğinde olmaması, askeri bir suça bağlı bulunmaması, dosya içeriğine göre sanığın terhis edilmiş olması karşısında, 353 sayılı Kanunun 17 nci maddesi uyarınca askeri mahkemede yargılanmayı gerektiren ilginin kesilmesi nedeniyle atılı suçun adliye mahkemesinin görev alanına giren bir suç niteliğini kazandığından sanık

¹⁸⁵ ASCK, md.2

hakkındaki mahkûmiyet hükmünün görev yönünden bozulmasına karar verilmiştir.”

Günümüzde askeri mahkemeler olmadığından adli mahkemeler hem askeri suçları hem de askeri personelin işlediği ancak askeri suç olmayan genel suçlarla ilgili yargılama yapabilmektedir. Sonuç olarak adli yargıda görev yapan ceza mahkemeleri hem TCK’yı hem de ASCK’yı birlikte uygulayabilmektedir.¹⁸⁶

Askeri ceza hukukunun konusu; 1632 sayılı ASCK’da ve diğer askeri kanunlarda yazılı suçlar ile bu suçların hangi yaptırımları gerektirdiği ve bu yaptırımların infazından oluşmaktadır.¹⁸⁷

Askeri ceza hukukunda önemli olan bir diğer kanun ise 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu’dur. 211 sayılı Kanun’da askeri hizmetlerin tanımları, esasları ve nasıl yürütüleceği belirtilmiştir. Söz konusu düzenlemelerin ihlali ASCK kapsamında yaptırıma bağlandığından 211 sayılı Kanun askeri ceza hukukunda önemli bir doğrudan kaynaktır. Örneğin emir kavramı 211 sayılı Kanun md.8’de tanımlanmıştır.¹⁸⁸ ASCK md.87’de ise emre itaatsizlikte ısrar suçu düzenlenmiştir. Emre itaatsizlikte ısrar suçundan söz edebilmek için hukuken bağlayıcı bir emrin olması ve bu emrin yapılmaması, reddedilmesi

¹⁸⁶ “Asker kişi sanığa yüklenen ‘yasanın suç saydığı bir eylemi açıkça övmek ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etmek’ suçlarının, askeri bir suç olmaması, askeri bir suça bağlı bulunmaması ve askeri mahkemede yargılanmayı gerektiren ilginin de kesilmiş olması nedeniyle açılan kamu davasının ADLİ YARGI yerinde görülmesinin gerektiği hk.” Uys. Mah. Ceza Böl. 18 Kasım 2002, 2002/48 Esas, 2002/65 Karar sayılı kararı.

¹⁸⁷ Erman Sahir, *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7’nci Bası*, 1-5.

¹⁸⁸ “Emir: Hizmete ait bir talep veya yasağın sözle,yazı ile ve sair surette ifadesidir.” 211 sayılı Kanun md.8

veya emir tekrarına rağmen yerine getirilmemesi gerekmektedir.¹⁸⁹ Hukuken bağlayıcı bir emir için 211 sayılı Kanun md.8’de aranan unsurların incelenmesi gerekecektir.¹⁹⁰

Örneğin; askeri personel olan amirin askeri personel olan astına verdiği “Karımı kuaförden makam aracıyla alıp evine bırak!” emrini inceleyelim. Söz konusu emir hizmete yönelik bir emir değildir, kişisel bir taleptir. Bu nedenle söz konusu emrin hukuken bir bağlayıcılığı yoktur. Aslında hizmete yönelik olmadığı için hukuken bir emirden söz edemeyiz. Bu nedenle söz konusu talebin ast tarafından yerine getirilmemesi astın sorumluluğuna yol açmaz. Ancak verilen emir Anayasa md.137/3 ve TSK İç Hizmet Yönetmeliği md.33 gereği hizmete ilişkinse hukuka aykırı da olsa yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde sorumluluk doğacaktır. Konusu suç teşkil eden emir ise asla yerine getirilemez. Örneği şu şekilde değiştirelim. Askeri personel olan amir askeri personel olan astına içeriği sahte olan rapora imza atması yönünde emir vermiş olsun. Görüldüğü üzere verilen emir suç teşkil etmektedir. Bu suç resmi belgede sahtecilik suçudur. Konusu suç teşkil eden emir Anayasa md.137/2 gereği asla yerine getirilemez. Tüm kamu görevlilerinde olduğu gibi askeri personeller açısından da Anayasa md.137/2 uygulanacaktır.

926 sayılı TSK Personel Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 1111 sayılı Askerlik Kanunu, 1076 sayılı Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu, 4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam

¹⁸⁹ ASCK md.87

¹⁹⁰ Koç Cihan, 488.

Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun askeri ceza hukukundaki diğer doğrudan kaynaklardandır.¹⁹¹

1.1.3. Uluslararası Andlaşmalar

1982 Anayasası md.90 gereği uluslararası andlaşmalar askeri ceza hukukunun doğrudan kaynaklarındandır. 1982 Anayasası md.90'a göre imzalanan uluslararası anlaşmaların onayı TBMM'nin çıkaracağı uygun bulma kanunu ile mümkündür. Uygun bulma kanunu ve diğer usuller yerine getirilerek yürürlüğe girmiş bir uluslararası andlaşma kanun ile eşdeğerdir. Ayrıca uluslararası andlaşmaların Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurulması yasaklanmıştır. Usullere uyularak yürürlüğe girmiş temel hak ve hürriyetlerle ilgili uluslararası andlaşmalar ile kanun çatışması uluslararası andlaşma hükümleri uygulanır.¹⁹²

Görüldüğü üzere her ne kadar normlar hiyerarşisinde uluslararası andlaşmalarla kanun eşdeğer gibi düzenleme yapılmışsa da temel hak ve hürriyetlerle ilgili uluslararası andlaşmalar ile kanunun çatışması durumunda uluslararası andlaşmaların uygulanıyor olması normlar hiyerarşisinde uluslararası andlaşmaları kanunun üzerine taşımaktadır.

1.1.4. Anayasa Mahkemesi İçtihatları

Türkiye'de Kara Avrupası Hukuk Sistemi uygulandığından mahkeme kararları dolaylı kaynaklardandır. Ancak Anayasa Mahkemesi kararları herkes için bağlayıcı sonuç doğurduğundan hukukun doğrudan kaynakları arasında yer

¹⁹¹ Destanoğlu, Okan, *Hukuka Giriş ve Savunma Mevzuatı* (İstanbul: KKK Yayınları, 2018), 101.

¹⁹² 1982 AY, md.90.

almaktadır. Zira 1982 Anayasası'nın 153'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlar Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra herkesi bağlamaktadır.¹⁹³

1.2. Dolaylı Kaynaklar

1.2.1. Örf ve Adet Kuralları

Örf ve adet kuralları sosyal çevre tarafından uzunca bir süredir uygulanan ve sosyal hayatta yerleşmiş olan kurallardır.¹⁹⁴ Örf ve adet kuralları Türk Medeni Kanunu'nun yetki verdiği durumlarda doğrudan kaynak olarak değerlendirilirken¹⁹⁵ askeri ceza hukukunda bu mümkün değildir. Zira ceza hukukuna hakim bir ilke olan suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ceza hukukunun bir alt dalı olan askeri ceza hukukunda da geçerlidir. Bu ilke TCK md.2'de düzenlenmiştir.¹⁹⁶

Sonuç olarak suç ve cezaların kanuniliği ilkesi gereği askeri ceza hukukunda örf ve adet kuralları doğrudan başvurulabilecek bir kaynak niteliği taşımamaktadır.

1.2.2. Mahkeme Kararları

Ülkemizde Kara Avrupası Hukuk sistemi uygulandığından mahkeme kararları doğrudan kaynak olarak değerlendirilmemektedir. Mahkeme kararları sadece davanın taraflarını bağlamaktadır. Ancak ülkemizde doğrudan kaynak olarak değerlendirilen mahkeme kararları da vardır.

¹⁹³ 1982 AY, md.153.

¹⁹⁴ Şimşek Mustafa, *Askeri Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 23.

¹⁹⁵ TMK md.1.

¹⁹⁶ Türk Ceza Kanunu, Resmi Gazete 25611 (26 Eylül 2004) Kanun no, 5237, md.2

Yargıtay ve Danıştay tarafından verilen İçtihadı Birleştirme Kararları ve Anayasa Mahkemesi kararları herkes için bağlayıcı sonuç doğuran doğrudan kaynaklardır.¹⁹⁷

1.2.3. Bilimsel Öğreti

Akademisyenlerin görüş ve düşünceleri bilimsel öğretiyi oluşturur. Hukuk alanında çalışan akademisyenlerin görüşleri askeri ceza hukukunda dolaylı kaynak niteliğindedir. Fakat askeri ceza hukuku alanında çalışan akademisyenler bir hayli az olduğu için kaynak olarak yararlanılması pek mümkün olmamaktadır.¹⁹⁸

2. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA ZAMAN BAKIMINDAN UYGULANMA

Ceza hukukundaki zaman bakımından uygulanma ile ilgili genel kurallar askeri ceza hukuku için de geçerlidir. Fail fiili gerçekleştirdiği sırada yürürlükte olan kanun ne ise ona göre cezalandırılır. Buna suç ve cezaların kanuniliği ilkesi denmektedir.¹⁹⁹ Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 11'inci maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre kendisine suç isnat edilen kişi adil bir yargılama sonucunda suçlu olduğuna hüküm getirilmedikçe suçsuz kabul edilir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Çetin Soner, *Türk Öğretisinde Kıyas ve Genişletici Yorum Yasağı Ceza Kanununda Kanunilik İlkesi* (Ankara 2014) 267.

¹⁹⁸ Koca Mahmut- Üzülmüş İlhan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Ankara,2015), 67.

¹⁹⁹ Kangal Zeynel, *Askeri Ceza Hukuku*, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, 52.

²⁰⁰ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (10 Aralık 1948), md.11.

Kanunilik ilkesi 1982 Anayasası md.38’de belirtilmiştir. İlgili maddeye göre sanığın fiili işlediği zaman mevzuatın suç saymadığı söz konusu fiilden dolayı cezalandırılması mümkün değildir. Mevzuat suç olarak tanımladıysa da mevcut düzenlemeye göre öngörülen cezadan daha ağır bir cezayla cezalandırılması yasaklanmıştır.²⁰¹

Kişi fiili işledikten sonra söz konusu fiil suç olarak düzenlendiyse cezalandırılması mümkün değildir. Çünkü ceza kanunları geçmişe yürümez. Ancak failin lehine olan kanun sonradan yürürlüğe girerse bu durumda sonradan yürürlüğe giren lehe kanun faile uygulanacaktır. Hangi kanunun lehe hangi kanunun aleyhe olduğu somut uyuşmazlık değerlendirilerek karar verilir.²⁰² Bu hususa örnek olarak Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 2006/9-55 esas, 2006/115 karar sayılı kararı gösterilebilir. Söz konusu karara göre; suçun işlendiği an yürürlükte olan yasa ile suç işlendikten sonra yürürlüğe giren yeni yasa karşılaştırılır ve lehe olan uygulanır.²⁰³

Kanunlar eğer yürürlük tarihi özel olarak belirtilmediyse Resmi Gazete’de yayımlandığı an yürürlüğe girerler.²⁰⁴

Kanunların yürürlükten kalkma halleri ilga, sürenin dolması ve yargılama mercileri tarafından iptal edilmesi olmak üzere üçe ayrılır. ASCK’da düzenlenen bir hüküm sonradan yürürlüğe giren özel bir hükümle ortadan kaldırılabilir. Bu duruma ilga denir. İlga açık veya zımni olabilir. Açık ilga

²⁰¹ 1982 AY, md.38.

²⁰² Yaşar Osman, *Uygulamada Türk Ceza Yasası, Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000), 38.

²⁰³ Yargıtay Ceza Genel Kurulu (CGK), K. 2006/115, (11 Nisan 2006).

²⁰⁴ Resmi Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Resmi Gazete 30479 (15 Temmuz 2018), md.7

kanun koyucu ilga iradesini açıkça ortaya koyarak kanun çıkarmaktadır. Zımni (örtülü) ilgada ise kanun koyucu tarafından sonradan çıkarılan yeni kanun ile önceden yürürlükte olan eski kanun arasında çelişki bulunmaktadır. Çelişki dolayısıyla yeni kanun uygulanır ve eski kanun uygulanmaya devam edemeyeceğinden örtülü olarak yürürlükten kalkmış olur. ASCK özel bir kanun olduğundan sonradan yürürlüğe giren kanun lehe olsa da ASCK gibi özel bir kanun olmadıkça eski kanunu ilga etmeyecek ve ASCK hükmü uygulanmaya devam edecektir.²⁰⁵

Ceza kanunları geçici, süreli veya sürekli uygulanmak üzere yürürlüğe girebilirler. Sürekli uygulanmak üzere çıkartılan kanunlar başka bir kanun tarafından ilga edilmedikçe uygulanmaya devam ederler. Yürürlükte kalacağı süre belli olan kanunlara ise süreli kanun denir. Süreli kanunlar sürenin dolmasıyla kendiliğinden ortadan kalkar. Geçici kanun ise ileride gerçekleşecek bir olay ya da durumda uygulanacak olan, olayın veya durumun ortadan kalkmasıyla uygulanması da sona erecek olan kanundur. Genellikle savaş, seferberlik, olağanüstü hal dönemlerinde geçici kanunlar çıkarılmaktadır.²⁰⁶

3. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA YER BAKIMINDAN UYGULANMA

Devletler kurallar ve kurallara bağlanan yaptırımları belirleme yetkisine

²⁰⁵ Öztan Bilge - Öztan Fırat, *İlga, Boşluk, Birlikte Yürürlükte Olma Kavramları Açısından Medeni Kanun'un 24/a-III'üncü Maddesi Karşısında Medeni Kanun'un 85/II'inci Maddesinin Durumu* (Konya 1991), 245.

²⁰⁶ İba Şeref – Fahri Bakırcı, *Türk Hukukunda “Geçici Kanun” ve “Geçici Madde” Kavramları Üzerine* (Ankara: Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2021), 274.

sahiptir. Devletlerin belirlediği kurallar ve yaptırımların hangi sınırlar içinde uygulanacağı yer bakımından uygulanma konusu ile ilgilidir.

Ceza hukuku kurallarının hangi sınırlar içerisinde uygulanacağına dair çeşitli ilkeler mevcuttur. Bu ilkeler askeri ceza hukuku kuralları için de geçerlidir. Uygulamada en çok kullanılan ve en temel ilke olarak kabul edilen mülkilik (yersellik, ülkesellik) ilkesidir.²⁰⁷

Mülkilik ilkesi TCK md.8’de düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre Türkiye sınırları içerisinde işlenen suçlara Türk mevzuatı uygulanır. Fiilin bir kısmı veya tamamı Türkiye’de işlenmişse veya suçun neticesi Türkiye’de gerçekleşmişse de suç Türkiye’de işlenmiş kabul edilecektir. TCK md.8’de ayrıca Türkiye sınırları içerisinde kabul edilen çeşitli bölgeler sayılmıştır. Söz konusu bölgelerde suç işlendiğinde suçu işlediği iddia edilen failin uyuşuna bakılmaksızın Türk ceza mevzuatına göre yargılama yapıp cezalandırılacaktır. Türk kara suları ve hava sahalarında, açık denizlerde ve açık denizlerin hava sahalarında bulunan Türk gemileri ve Türk hava araçlarında, Türk savaş araçlarında ve Türkiye’nin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgelerinde işlenen suçlar Türkiye’de işlenmiş sayılır.²⁰⁸

Mülkilik ilkesinin iki istisnası bulunmaktadır. İlk istisna TCK md.13’de düzenlenmiştir. İlgili düzenlemeye göre kanunla sınırlayıcı olarak sayılan bazı

²⁰⁷ Özbek Veli Özer –Kanbur Mehmet Nihat – Doğan Koray – Bacaksız Pınar – Tepe İlker, *Ceza Hukuku Bilgisi Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 149; Tezcan Durmuş, *Uluslararası Ceza Hukukunda Mülkilik Prensibi ve NATO Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Londra Anlaşması*, Askeri Yargıtay’ın 85’inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, (6-7 Nisan 1999), Ankara 1999, 418.

²⁰⁸ TCK, md.8

suçlar yurt dışında işlense de ister vatandaş ister yabancı biri tarafından işlensin Türk ceza kanunları uygulanacaktır.

Mülkilik ilkesinin ikinci istisnası ise TCK'nın 10'uncu maddesine göre görev suçlarıdır. Yabancı bir ülkede Türkiye namına memuriyet veya görev üstlenmiş olan kişi bundan dolayı suç işlerse yabancı ülkede yargılanıp cezalandırılmış olsa da Türkiye'de yeniden yargılanır.²⁰⁹

Mülkilik ilkesi açısından ASCK'da ayrıca istisnai düzenlemeler bulunmaktadır. Barış zamanını düzenleyen ASCK'nın 5'inci maddesi şu şekildedir: "Asker kişilerin yabancı ülkelere Türk askerî kıt'a, karargâh ve kurumlarında veya diğer resmi görevleri sırasında veya esir kamplarında işledikleri askerî suçlar, Türkiye'de işlenmiş sayılır."

Savaş zamanlarında ASCK'nın 161'inci maddesi uygulanacaktır. Buna göre;

"Türkiye Cumhuriyeti askerleri tarafından işgal edilen bir yabancı memlekete gerek Türk, gerek bir yabancı Türkiye kıtaatı askeriyesinden birine veya bunlara mensup olanlara veyahut Türkiye Hükümetinin nasbettiği memurları ile makamlarına karşı Türkiye kanunları ve nizamnamelerinin cezayı mucip gördüğü bir fiili yaparsa bu fiil Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yapılmış sayılır."²¹⁰

²⁰⁹ TCK, md.10

²¹⁰ TCK, md.161

4. TÜRK ASKERİ CEZA YARGISINDA KİŞİ BAKIMINDAN UYGULANMA

4.1. Askeri Şahıs Kavramı

ASCK'nın 3'üncü maddesine göre ASCK öncelikle askeri şahıslara uygulanır. İlgili maddeye askeri şahıslar; subay, astsubay, TSK ve MSB'de görev yapan sivil personel, uzman jandarma, uzman erbaş, sözleşmeli erbaş ve sözleşmeli er, erbaş, er ve askeri öğrencilerden oluşmaktadır.²¹¹

ASCK'nın 3'üncü maddesinde askeri şahıslar tanımında bahsedilen kişiler TSK İç Hizmet Kanunu 3'üncü maddede açıklanmıştır:

"Er; ihtiyaçları Devlet tarafından deruhte ve temin olunan rütbesiz askerdir. Sözleşmeli erler de er sayılır.

Erbaş; ihtiyaçları Devlet tarafından deruhte ve temin olunan onbaşı ve çavuş rütbelerini haiz askerdir.

Astsubay; hususi kanununa göre Silahlı Kuvvetlere katılan astsubay astçavuştan astsubay kıdemli başçavuşa kadar rütbeyi haiz olan askerdir.

Askeri öğrenci; subay, askeri memur veya astsubay yetiştirilmek üzere muhtelif okul ve üniversitelerde okuyan ve resmi bir kıyafet taşıyan öğrencilerdir.

²¹¹ ASCK md.3

Askeri memur; idari işlerde, fen ve sanat kollarında vazife gören ve kanuna göre subaylara muadil ve özel bir silsileye tabi bulunan askerdir.

Subay; hususi kanuna göre Silahlı Kuvvetlere intisabeden asteğmenden mareşala (Büyük amirale) kadar rütbeyi haiz olan askerdir."²¹²

Yedek askeri şahıslar da askerlik hizmeti boyunca ASCK'ya tabidir. Bu süreye ilişkin Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun 5 Mayıs 2005 tarihli, 2005/43 esas, 2005/42 karar sayılı kararında şu şekilde belirtilmiştir:

"AsCK'nın 4'üncü maddesinde, yedek askeri şahısların askeri hizmetlerde bulundukları müddetçe bu kanun hükümlerine tabi olacakları belirtilmiş, 353 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesinde de, yedek askerler askeri hizmette bulundukları sürece asker kişi olarak kabul edilmiştir. 1111 sayılı Askerlik Kanunu'na göre, muvazzaflık döneminden sonra askerlik çağının sonuna kadar devam eden dönem yedeklik dönemidir. 926 sayılı TSK Personel Kanunu'nun 107'nci maddesinde, yedek astsubayların yedeklik çağlarının 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun 40'inci maddesi hükümlerine tabi olduğu yazılı olup, anılan maddede Başgediklilerin (astsubay kıdemli başçavuşların) yaş hadleri 55 olarak gösterilmiştir. Sanık 1950 doğumlu olduğuna göre suç tarihi olan 2003 yılında 53 yaşındadır ve yedeklik çağını henüz doldurmamıştır. Sanık, yedeklik çağını henüz doldurmadığı için seferberlik eğitimi için silah altına alındığı andan itibaren asker kişi sıfatını kazanacaktır... Açıklanan nedenlerden dolayı; ferdi seferberlik hizmetine başlamak üzere çağrıldığı birliğine katılan yedek askeri şahıs statüsündeki sanığın bu hizmetinin devamı süresince ve günlük mesai cetvelinde belirtilen eğitim, dinlenme, izin

²¹² TSK İç Hizmet Kanunu, Resmi Gazete 10702, (9 Ocak 1961) Kanun no 211, md.3

programına bağlı olmaksızın askeri disiplinin gerektirdiği yükümlülüklerle tabi olduğu ve bunun sonucu olarak da diğer askeri şahıslarla arasında ast-üst münasebetinin bulunduğu kabulü gerekmektedir."²¹³

ASCK'nın 157'nci maddesine göre savaş zamanında Türk ordusu nezdinde bulunan ve Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından orduda bulunmalarına müsaade edilmiş olan subaylar ASCK'ya tabi olacaktır.²¹⁴

4.2. Sivil Kişiler

ASCK üniforma taşıyan şahısların yanında MSB ve TSK'da çalışan sivil personeli de askeri şahıslar arasında saymıştır.²¹⁵ Ancak TSK İç Hizmet Kanunu'na göre MSB ile TSK kadro ve kuruluşunda çalışan sivil personel askeri şahıslar arasında sayılmamıştır. ²¹⁶ Bu durum göstermektedir ki askeri kurumlarda çalışan sivil personel askerleri şahısların özlük haklarına sahip değildir, askeri kurum haricindeki diğer kamu kurumlarında çalışan diğer memurlar gibi değerlendirilir. Ancak ASCK kapsamında askeri kurumlarda çalışan sivil memurlar askeri şahıs sayıldığı askeri suç işleyebilir ve askeri bir suç işlemesi durumunda ASCK'ya göre yargılanmaktadır. Kanaatimce bu durum çelişki yaratmaktadır. Zira sivil memurların kurumlarda kavram ve statü karmaşası yaşaması muhtemel görünmektedir. Her iki kanun açısından da ortak bir düzenleme yapılmasının daha doğru olacağını değerlendirmekteyim.

Sivil personelin işleyebileceği askeri suçlar sınırlıdır. Zira TSK İç Hizmet Kanunu'nun 115'inci maddesinde sivil personelin yükümlülüklerinin

²¹³ Bkz: Koç Cihan, 281.

²¹⁴ ASCK, md.157.

²¹⁵ ASCK md.3.

²¹⁶ TSK İç Hizmet Kanunu md.3.

sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. İlgili maddeye göre amirlik pozisyonunda olan sivil memurlar aynı askerler gibi emir verme yetkisine sahiptir. Ayrıca amir maiyetindeki sivil memurlar amirlerinin emirlerini ast konumundaki askerler gibi yapmak zorundadır.²¹⁷

ASCK'nın 4'üncü maddesine göre yedek askeri şahıslar askeri hizmetlerde bulundukları süre zarfında ASCK'ya tabidirler.²¹⁸

5. 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLERİ SONRASI TÜRK ASKERİ CEZA YARGISI

5.1. 2017 Anayasa Değişiklikleri ile Askeri Ceza Yargısı Alanında Yapılan Değişiklikler

21 Ocak 2017 tarihinde çıkarılan 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun²¹⁹ Resmi Gazete'de yayımlanmış ve halk oylamasına sunulmuştur. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylaması ile kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

6771 sayılı Kanun'un 17'nci maddesiyle²²⁰, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na eklenen Geçici 21'inci maddenin e fıkrası; "Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare

²¹⁷ TSK İç Hizmet Kanunu, md.115.

²¹⁸ ASCK md.4

²¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 29976 (11 Şubat 2017), Kanun No. 6771.

²²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 29976 (11 Şubat 2017), Kanun No. 6771, md.17.

Mahkemesi ve askerî mahkemeler kaldırılmıştır." şeklindedir. Bu düzenleme ile askeri yargı kolu hukuk sistemimizden tamamen çıkmıştır. Askeri yargının idari ve ceza yargılamalarını yapan mahkemelerin kaldırılması ile beraber söz konusu alanlarda yargılama yetkisi sivil mahkemelere bırakılmıştır.²²¹

Askeri mahkemelerin varlığı uzunca bir süredir ülkemizde tartışılmıştır. Bağımsız ve tarafsız bir mahkemece yargılanma hakkı, hakimlik teminatı gibi birçok ilke açısından eleştirilere maruz kalan askeri mahkemeler 2017 senesinde yapılan Anayasa değişikliği ile son bulmuştur.²²²

6771 sayılı Kanun md. 13²²³ ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.142'ye hüküm eklenmiştir. Eklenen hükme göre; artık disiplin mahkemeleri hariç olmak üzere askeri mahkemelerin kurulması tamamen engellenmiştir. Yalnız savaş hallerinde askeri personelin görevlerine ilişkin işlediği suçlara bakmak üzere askeri mahkemelerin kurulabileceği açıkça belirtilmiştir. Madde metnine göre savaş durumunda askeri mahkemelerin kurulması zorunlu değildir. Savaş durumunda da askeri mahkemeler kurulmazsa adli yargı askeri davalara bakacaktır.²²⁴

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Askeri yargı başlıklı 145'inci maddesi 6771 sayılı Kanun md.16/A maddesi²²⁵ ile ilga edilmiştir.

²²¹ 6771 sayılı Kanun md.17.

²²² Altınordu Fazıl, Askeri Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Mahkemelerin İşleyişi İle İlgili Yapılan Değişikliklerin Yargı Bağımsızlığı Açısından Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi(2), 267.

²²³Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 29976 (11 Şubat 2017), Kanun No. 6771, md.13.

²²⁴ TC Anayasası, md.142.

²²⁵ "... Ancak," ve altıncı fıkrasında yer alan "sıkıyönetim,"; 148 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan "sıkıyönetim", altıncı fıkrasında yer alan "Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Askeri Yargıtay başlıklı 156'ncı maddesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başlıklı 157'nci maddesi 6771 sayılı Kanun'un 16/A maddesi ile ilga edilmiştir.

5.2. Askeri Ceza Mevzuatının Sivil Mahkemeler Tarafından Uygulanmasının Sonuçları

Askeri mahkemelerin kapatılması ile birlikte askeri uyuşmazlıklara ilişkin soruşturma ve yargılama yetkileri adli yargıya bırakılmıştır. Bunun sonucunda sivil hakimlerin verdiği kararlar ile askeri mahkemelerin verdiği kararlar arasında içtihat uyuşmazlıklarının yaşanılması da kaçınılmaz olmuştur. Zira sivil hakimler tamamen yabancı oldukları askeri mevzuata göre inceleme yapıp karar vermişlerdir. Hal böyleyken aynı konuya ilişkin askeri mahkemelerin varlığı döneminde verilen kararlar ile askeri mahkemeler kaldırıldıktan sonra sivil mahkemeler tarafından verilen kararların tamamen zıt olduğu durumlar oluşmuştur. Örneğin firar suçu²²⁶ yerleşmiş Askeri Yargıtay kararlarına göre mütemadi bir suç iken askeri dosyalara bakan sivil mahkemelerin verdiği kararlar incelendiğinde firar suçunu ani suç olarak nitelendiren mahkeme kararları mevcuttur.²²⁷

Firar suçu Askeri Yargıtay kararlarına göre mütemadi suç kabul edildiğinden kanunun aradığı sürenin dolmasıyla suç oluşmaktadır. Ancak

İdare Mahkemesi, ...

....madde metinlerinden çıkarılmıştır.”

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 29976 (11 Şubat 2017), Kanun No. 6771, md.16/A

²²⁶ ASCK md.66

²²⁷ T.C. Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 9. Ceza Dairesi K.2018/373 (6. Mart 2018)

temadinin sona ermesi kişinin yakalanması ya da kendiliğinden gelmesi ile gerçekleşecektir.²²⁸ Temadi sona erene kadar hareket devam etmektedir.²²⁹

Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun 30.09.2004 tarihli 2004/68 esas, 2004/120 karar sayılı kararına göre askeri şahısların firar halindeyken başka bir suçtan yakalanmaları dolayısıyla firar suçunda temadi kesilmektedir. Ancak kişi serbest kaldığında temadi devam etmektedir. Bu durumda yeni bir firar suçu oluşmaz. İlgili karara göre:

"Yerleşmiş Askeri Yargıtay kararlarında, firar halindeyken başka suçtan yakalanıp sivil cezaevine kapatılanlardan asker olduğunu söyleyenlerin suç temadilerinin kesileceği, buna karşın, asker olduğu anlaşılmadığı için infaz sonrası serbest bırakılıp da firari olmaya devam edenlerin aynı kasıtlı eylemlerini sürdürmeleri nedeniyle tek bir firar suçunu işleyecekleri kabul edilmektedir. Aynı eylemle ilgili iki ayrı davanın mevcut olduğu ileri sürüldüğüne göre, aynı konuda açılmış bir dava olup olmadığının tespiti bakımından "eylemin" aynı olup olmadığı incelenmelidir. Somut olayda sanığın yakalandığında asker olduğunu söyleyip söylemediği ve ayrıca tahliyesi sonrasında askeri makama teslim edilip edilmediği araştırılmaksızın davanın

²²⁸ "Mütemadi suçlardan olan firar suçunda temadi, kıt'asından veya görevi icabı bulunmak zorunda olduğu yerden izinsiz olarak uzaklaşmakla başlayıp, adiliğinden kıt'asına katılmak, ya da askerî birlik ve kuruma veya resmî makamlara başvurmak/teslim olmak, yahut yetkili makamlarca yakalanmakla sona erer. Başka bir deyimle temadi, iradî olarak (kendiliğinden katılma veya teslim olma) veya gayri iradî olarak (yakalanma) sona erer." TC Asker Yargıtay Daireler Kurulu'nun 2004/106 esas, 2004/99 karar numaralı 17 Haziran 2004 tarihli kararı.

²²⁹ Değirmenci Olgun – Karakurumer Alkın, *Askeri Ceza Kanunu'nda Düzenlenen Firar Suçlarının Osmanlı'dan Günümüze Tarihsel Gelişimi* (Adalet Dergisi, 2020), 308.

*reddine karar verilmesi isabetli değildir."*²³⁰

Askeri Yargıtay 4. Dairesi 22.4.2014 tarihli, 2014/444 esas, 2014/439 karar sayılı kararında ise;

*"Mütemadi suç niteliğindeki firar suçunun temadisinin, kendi iradesiyle resmi makamlara teslim olma ve iradesi dışında, resmi makamlarca yakalanma gibi olgularla ya da failin askeri kişi sıfatının sona ermesi gibi hukuki durumun gerçekleşmesi ile birlikte kesileceği; sanığın, 1.8.2010 tarihinde firar etmesini müteakip, 28.8.2010 tarihinde adli bir suçtan dolayı yakalandığı; asker kişi olduğu tespit edilmesi nedeniyle, aynı gün, Antalya Merkez Komutanlığına teslim edildiği; sanığın firar suçuna ilişkin temadinin, bu şekilde yani 28.8.2010 tarihinde yakalanma ile birlikte sona erdiği; sanığın 29.8.2010 tarihinde tutuklanarak, Antalya E Tipi Kapalı Cezaevi Müdürlüğüne teslim edildiği; 12.11.2010 tarihinde tahliyesini müteakip, asker kişi olduğunun bilinmemesi nedeniyle, Askerlik Şubesine teslim edilmemesinin ise, idari kusur mahiyetinde olduğu ve bu tarihten sonra sanığın birliğine katılmamasının herhangi bir suça vücut vermeyeceği; sanığa atılı suça ilişkin temadinin, 28.8.2010 tarihinde sona ermesine rağmen; Askeri Mahkemece, (cezaevinden tahliye edilen sanığın, daha sonraki yakalanma tarihi olan) 17.1.2011 tarihinde sona erdiğinin kabul edilmesinin hatalı olduğu ve bu şekilde öz vak'ının hatalı şekilde kabul edildiği anlaşıldığından; usul yönünden bozma kararı verilmiştir."*²³¹ şeklinde

²³⁰ Bkz: Koç Cihan, 377.

²³¹ Bkz: Koç Cihan, 395,396.

belirtilmiştir.

Askeri Yargıtay kararlarına göre firar suçu mütemadi bir suçtur. Mütemadi suçlarda ise temadi devam ettiği süre içerisinde netice de devam etmektedir. As.Yrg.D.K.'nın 08/02/2007 tarihli, 2007/4 esas, 2007/4 karar numaralı kararında bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

“Türk Ceza Hukuku sisteminde düzenlenen suçların kanun metinlerinde yer alan tanımlarında, dış alemde işlenen fiilin model veya tipi tarif edilmektedir. Bir suçun söz konusu olması için, işlenen fiilin kanunî tarife uygun olması gerekmektedir. Suçun maddî unsurlarım ise, “hareket (fiil)” ve “netice” oluşturur. Bazen Kanun, suçları tarif ederken, sadece neticeyi gösterir ve bu neticenin gerçekleştirilmesini yasaklar veya emreder. Bazen de kanunî tipte, neticeden başka hareket de tarif edilir ve bu takdirde neticenin, tarif edilen hareketle meydana getirilmesi hâlinde, tarife uygun bir fiil işlenmiş olur. Kanun maddelerinde tarif edilen ve suç teşkil ettiği öngörülen fiilin; niteliği, anlamı, yapısı ve mahiyeti itibarıyla, süreli veya süresiz devamlılık arz eden bir özelliğinin bulunması hâlinde, “devamlı suçun” varlığından söz etmek gerekecektir. Doktrinde çoğunluk görüşü olarak benimsendiği ve uygulamada da kabul edildiği üzere; Hareketten doğan netice, bazen belirli bir süre devam eder; işte neticenin devam etmeyip derhâl sona erdiği suçlara “ani” suçlar, neticenin devam ettiği suçlara ise “mütemadi,

kesintisiz suçlar” denir. Bununla beraber, mütemadi bir suçun varlığı için suçtan doğan hukuka aykırı durumun, yani suçun eserinin bir süre devam etmesi yeterli değildir. Gerçekten, suçtan doğan hukuka aykırı durumun devam edip etmemesi, bu durumun ilk olarak çıktığı anda tamamlanmış, bitmiş olan suçta yeni bir şey eklemes ve anî bir suçun mütemadi sayılmasını gerektirmez; mütemadi suçta devam eden, derhâl sona ermeyen şey neticenin kendisidir ve bu netice devam ettikçe suç da işlenmektedir...”

Firar suçunun mütemadi mi ani suç mu olduğuna ilişkin ayırım özellikle dava zamanaşımı açısından önem arz etmektedir. Zira mütemadi bir suç olarak kabulü söz konusu olursa dava zamanaşımı temadinin kesilmesi ile başlayacaktır. Yargıtay 19 C.D.’nin 2019/3857 esas, 2019/9173 karar numaralı 29.05.2019 tarihli kararında;

“...Sanığın üzerine atılı bulunan firar suçunun 16/09/1999 ile 07/08/2006 tarihleri arasında işlediği; suçun temadisinin 07/08/2006 tarihinde gerçekleştiği, dolayısıyla suç tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan 5237 sayılı sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 66/6. maddesinde belirtilen şekilde kesintinin gerçekleştiği andan itibaren dava zaman aşımı süresinin işlemeye başlayacağı, sanığın üzerine atılı firar suçu açısından dava zaman aşımı süresi içinde yargılamanın yapılarak kesin olarak sonuçlandırıldığı cihetle...” şeklinde belirtilmiştir.

Askeri davaları devralan sivil mahkemeler çoğunlukla firar

suçunu ani bir suç olarak değerlendirmiştir.²³²

Askeri ceza mevzuatının sivil mahkemeler tarafından uygulanmasının içtihat uyumsuzluklarına yol açtığı gibi yargılama süresince verilen koruma tedbirleri açısından da farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Zira askeri düzen açısından ağır bir disiplinsizlik teşkil eden ve düzeni ağır bir şekilde bozan suç teşkil eden eylemler askeri mahkemelerde tutuklama sebebi olarak görülürken sivil yargıda tutuklama tedbirine başvurulmadığı çok sayıda örnek mevcuttur.²³³

²³² “Askeri Ceza Kanunu’nun 66.maddesinde düzenlenen firar suçunun temadi devam eden suçlardan olmayıp ani suç olduğuna ve birliğe dönülmesi gereken tarihten itibaren 6 gün sonra bu suçun oluştuğuna ilişkin Yargıtay’ın yerleşik görüşü doğrultusunda...” Yrg 7. C.D.’nin 2006/6137 esas, 2017/917 karar sayılı 20 Şubat 2017 tarihli kararı. Erişim Adresi: <https://karararama.yargitay.gov.tr/>

²³³ Balıkesir Cumhuriyet Başsavcılığı, Sor:2017/10160, E.2017/3889 (22 Eylül 2017).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI AÇISINDAN ASKERİ CEZA YARGISI

1. ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılanma hakkı AİHS md.6’da düzenlenmiştir. Madde metnine bakıldığında hem ceza hem hukuk davaları açısından adil yargılanma hakkı kapsamında ne haklara sahip olunduğu açıkça belirtilmiştir. Öncelikle yargılamayı yapacak mahkemenin kanunla kurulmuş olması ve kurulmuş olan mahkemenin bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Ayrıca yargılama süresince kural olarak duruşmaların aleni bir şekilde yapılmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.²³⁴

Adil yargılanma hakkı Anayasamıza 2001 yılında eklenmiştir. T.C. Anayasası md. 36’da hak arama hürriyeti başlığında düzenlenmiştir. 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 90’ıncı maddeye hüküm eklenmiştir. İlgili maddeye göre usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş olan temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası sözleşmeler normlar hiyerarşisinde kanunların

²³⁴ Schroeder Friedrich Christian, *Ceza Muhakemesinde ‘Fair Trial’ İlkesi* (İstanbul: IGUL Eğitim Programları, Yayın No: 4, 2004), Çev. Feridun Yenisey, 149.

üstüne taşınmıştır. Bu sebeple AİHS hükümleri iç hukuk mevzuatımızdaki kanunlara göre öncelikli konumdur.²³⁵

1.1. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

Adil yargılanma hakkının düzenlendiği madde metinlerine göre birden fazla unsur vardır. Adil yargılanma hakkının unsurları; kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma, masumiyet karinesi, aleni yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma ve savunma hakkı, makul süre içinde yargılanma hakkıdır. Tüm unsurlar genel olarak açıklanıp askeri ceza yargısının ve askeri mahkemelerin adil yargılanma hakkı açısından uygunluğu değerlendirilecektir.

1.1.1. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme

Kanunla kurulmuş mahkeme yasal dayanağa sahip olan mahkeme demektir. Ayrıca mahkemenin yargılama usullerinin de kanunla düzenlenmiş olması gerekmektedir. Çünkü T.C. Anayasası md. 142’de “Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.” şeklinde hüküm bulunmaktadır.

AİHS md. 6’da her ne kadar kanunla kurulmuş mahkeme denilmiş olsa da AİHM’in yerleşmiş içtihatlarına göre mahkeme dışındaki yargılama mercileri açısından da inceleme yapılmaktadır.

²³⁵ TC Anayasası md. 90/5.

AIHM'in 15227/19 başvuru numaralı 09.02.2021 tarihli Xhoxhaj/Arnavutluk kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“281. AIHM, yeni tarihli Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda kararında ([BD], B. No. [26374/18](#), §§ 124-27, 211-13, 219-21, 223 ve 229, 01 Aralık 2020) “yasayla kurulmuş yargısal merci” kavramına ilişkin genel ilkelerini yinelemektedir.

282. 6/1 madde bakımından, devlet mahkemelerinden biri olarak nitelendirilmeyen bir makam da terimin asli anlamı açısından “yargısal merci” kavramının içine girebilir. AIHM'in yerleşik içtihadı uyarınca, bir “yargısal merci”, terimin asli anlamı açısından yargısal işlevine göre; bir başka ifadeyle yetkisindeki hukuk kuralları temelinde ve öngörülen şekilde yürütülen işlemlerin ardından meseleleri karara bağlamasına göre tanımlanır. “Bilhassa yürütmeden olmak üzere bağımsızlık, tarafsızlık, üyelerinin görev süresi ...” gibi bir dizi ilave şartları da karşılaması gerekir (bkz. Guðmundur Andri Ástráðsson/İzlanda [BD], yukarıda anılan, § 219 ve orada yapılan atıflar). Karar verme yetkisi, tam da “yargısal merci” kavramının özünde bulunmaktadır (bkz. Mutu ve Pechstein/İsviçre, B. No. [40575/10](#) ve [67474/10](#), § 139, 02 Ekim 2018 ve orada yapılan diğer atıflar).

284. IQC ve İtiraz Dairesinin kuruluşu ve işleyişi, Anayasa'ya Ek C ve F maddeleriyle ayrıca desteklenen Anayasa'nın 179/b maddesinde ve İnceleme Yasası'nda belirtilmektedir. AIHM'e göre bunlar, hakimlerin, savcılarının, adli müşavirlerin ve yardımcılarının geçici yeniden değerlendirmesini gerçekleştirmekten sorumlu inceleme organların kurulması için yeterince açık bir yasal temel sağlamaktadır. Bu bakımdan, 6/1 madde anlamında yargısal bir

merciin, klasik yargılama mekanizmasının içine yerleştirilmiş mahkeme olması şart değildir (bkz. Mutu ve Pechstein/İsviçre, yukarıda anılan, § 139).’’²³⁶

Kanımca adil yargılanma hakkından söz edebilmek için mahkemelerin kanunla kurulmuş olmasının yanında mahkemelerin kurulmasına ilişkin kanunların kolayca değişmesini engelleyecek önlemlerin de alınmış olması gerekmektedir. Söz konusu kanunlar kendini koruyucu olmalı ve keyfi değişikliklere mahal vermemelidir.

Kanunla kurulmuş olan mahkemenin dış etkilere uzak bir biçimde bağımsız ve tarafsız şekilde karar verebilmesi gerekmektedir. Özellikle yürütme organının etkisi altında karar veren bir mahkemenin bağımsızlığından ve tarafsızlığından söz etmek mümkün olmayacaktır.²³⁷ Mahkemelerin; siyasi parti grupları, kamuoyu, basın, sivil toplum örgütlerinin yönlendirmelerine kapılmadan karar vermesi adil yargılanma hakkı açısından önem arz etmektedir.²³⁸

AİHM kararlarına göre yalnızca mahkemeler değil diğer yargı mercilerinde de bağımsızlık ve tarafsızlığın sağlanması gerekmektedir. Yargı mercilerinin bağımsız ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik önlemler alınmaması adil yargılanma hakkı ihlali olarak değerlendirilmektedir. AİHM’in 48909/14 başvuru numaralı Sedat Doğan / Türkiye kararında bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

²³⁶ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²³⁷ Ulutaş Barbaros, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargılamada Silahların Eşitliği Problemi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 28.

²³⁸ İnceoğlu Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı* (İstanbul: Beta Yayınları, 2008), 83.

“Mahkeme, yukarıda belirtilen Ali Rıza ve diğerleri kararında, dış baskılara karşı Kurul üyelerini özellikle Yönetim Kurulunu koruyan uygun güvencelerin bulunmaması nedeniyle, Tahkim Kurulunun düzeniyle ve işleyişiyle ilgili olarak, TFF Yönetim Kuruluna tanınan geniş yetkilerden kaynaklanan Tahkim Kurulunun yapısal eksikliklerini dikkate alarak, bu üyelerin bağımsız ve tarafsızlığından şüphe etmek için meşru nedenlerin bulunduğunu daha önce tespit etmeye imkân bulduğunu hatırlatmaktadır. Mahkeme, mevcut davada, bu yaklaşımı bertaraf etmek için herhangi bir sebep görmemektedir. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varmaktadır.”²³⁹

Yargılama süreci boyunca mahkemede görev yapan yargıçların taraflara eşit mesafede olması ve karar verirken bu mesafeyi korumaları adil yargılanma hakkı açısından önemlidir. Yargıçların tarafsızlığı ve bağımsızlığı açısından en ufak bir soru işaretinin olması ve bunun delillerle ortaya konulması AİHM tarafından adil yargılanma hakkı ihlali olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁰

²³⁹ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²⁴⁰ “Madde 6 § 1: Mahkeme, ulusal mahkemenin, mağdur ile jüri üyesi arasındaki seyrek temasın kendilerine göre söz konusu jüri üyesinin üyeliğine engel teşkil etmeyeceği zira kişisel bilgiler içermediği ve seneler önce gerçekleştiği yönündeki kararını uygun bulmuştur. Jüri üyesinin mağduru “sessiz sakin bir kişi” olarak tanımlamasının değerlendirme bakımından tam olarak bağlantısı ulusal düzeyde farklı yorumlamalara yol açsa da, Mahkeme söz konusu ifadenin gerçek anlamını belirlemenin gerekli olmadığını değerlendirmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, söz konusu ifadenin açıkça görüldüğü üzere olumsuz olmadığını ve aslında mağdurun olumlu tasvirini taşıyabileceğini ve jürinin veya diğer jüri üyelerinin değerlendirmesini, sanığın aleyhine etkilemeye müsait olduğunu kaydetmiştir. Bu ihtimal; jüri üyesinin değer yargısının, sırasıyla mağdur ve başvuran tarafından henüz verilen sözlü ifadeye yönelik bir yorum ya da karşılık olarak algılanabilecek bir zamanda ifade edilmesi ile güçlenmiştir.

Bu koşullar altında başvuranın, jüri üyesinin kendisinin masumiyeti ya da suçluluk durumunu etkileyebilecek nitelikte önyargılara sahip olabileceği konusunda makul endişesi bulunmaktadır. Ayrıca, başvuranın avukatı, ilgili jüri üyesinin tarafsızlıktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddedilmesini talep etmiş, mağdurun yardımcı avukatı bu talebi desteklemiş ve

1.1.2. Masumiyet Karanesi

Masumiyet karanesi AİHS md. 6/2’de “Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.” şeklinde düzenlenmiştir. İlgili maddede her ne kadar sadece ceza hukuku açısından geçerli bir ilke gibi görünse de hukuk davalarında ve idari davalarda da geçerlidir. Özellikle disiplin yargılamaları açısından hukuka aykırı fiil nitelendirilmesinde de masumiyet karanesi geçerlidir.²⁴¹

Masumiyet karanesi yargılamayı yapan mahkemeyi ilgilendirdiği gibi diğer kamu kurumlarını da bağlamaktadır. Zira mahkeme kararıyla

savcı, herhangi bir tutum takınmaksızın, anlayış göstermiştir. Bu itirazların ve yorumların hiçbiri belirleyici olmasa da, beraber değerlendirildiklerinde, koşulların önemine ilişkin güçlü bir bulgu sağlamışlardır. Ancak, ilgili jüri üyesinin tarafsızlıktan yoksun olduğu yönündeki bu bulgulara karşın, yerel mahkeme, ne söz konusu jüri üyesini görevden almış ne de, örneğin jüri üyelerini sadece mahkemede sunulan delillere güvenmeye davet ederek ve başka hiçbir unsurun kararlarını etkilemesine izin vermemeleri noktasını vurgulayarak jüriyi yönlendirmeye çalışmıştır.

Bu koşulların kümülatif etkisi dikkate alındığında, yargılamayı yürüten mahkemenin tarafsızlığı konusunda şüphe duyulmasını haklı kılan gerekçeler bulunmaktadır.” AİHM’in 1176/10 başvuru numaralı Kristiansen / Norveç Kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²⁴¹ “Mevcut davanın koşullarına dönüldüğünde, Mahkeme, ceza mahkemesine 10 Temmuz 2006 tarihinde sunulan iddianamede başvuranın çok sayıda ihale sürecini manipüle etmekle suçlandığını kaydetmektedir. Ceza yargılamasının ihale yetkililerine bildirilmesinin ardından, başvuranın sözleşmesi, kendisinin ihale ile ilgili suçlardan ceza mahkemelerinde yargılandığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Başvuranın sözleşmesinin feshine ve teminatına el konulmasına itiraz ettiği Trabzon Asliye Ticaret Mahkemesi önündeki yargılamalarda, ilgili mahkeme, yalnızca başvuran hakkında iddianame düzenlendiği gerekçesiyle idarenin eylemlerini onamıştır. Yerel mahkeme re’sen yürürlükteki iç hukukun Anayasa ve özellikle de başvuranın yargılanması sonucunda yararlandığı masumiyet karanesi ilkesi ile uyumluluğunu sorgulamıştır. Bu itibarla, yerel mahkeme ceza yargılamaları derdest iken ve nihai bir mahkûmiyet kararının yokluğunda başvuranın sözleşmesinin feshini onamıştır. Bu nedenle Mahkeme, Sözleşme’nin 6 § 2 maddesi kapsamında başvuranın ceza yargılamasına konu suçları işlediği kanunlar uyarınca kanıtlanmaksızın, bildirilen gerekçe ve kararın dili de dâhil olmak üzere, Trabzon Asliye Ticaret Mahkemesinin ihtilaf konusu kararında suçlu bulunup bulunmadığını değerlendirebilir. Sonuç olarak, 6 § 2 maddesi, söz konusu hukuk yargılaması bağlamında uygulanabilir.” AİHM’in 75414/10 başvuru numaralı 24.11.2020 tarihli Kurban/Türkiye Kararı, Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

kesinleşmedikçe kamu kurumlarının suça konu eylem veya hukuka aykırı fiile yönelik yaptırım uygulayabilmesi mümkün değildir.²⁴²

AİHM'in yerleşmiş içtihatlarına göre yargılama sırasında hakimlerin sanığın suçu sabitmiş gibi ifadeler kullanması masumiyet karinesini ihlal etmektedir. Örneğin AİHM'in 39712/16 başvuru numaralı Nadir Yıldırım ve Diğerleri/Türkiye kararında bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

“...Hükümet, yargılamakta oldukları milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına yönelik bir fezleke hazırlamaları gereken ceza mahkemesi hakimlerinin söz konusu kişinin üzerine atılı suçu işlediğini iddianamede açık ve net bir şekilde belirtmelerini gerektiren herhangi bir kanun hükmüne atıfta bulunmamıştır. Bu bağlamda, Mahkeme, Hükümetin, yargılamayı yürüten mahkemenin iki hakimi tarafından ifade edilen, Adalet Bakanlığının daha önce fezlekelerde yalnızca milletvekillerinin suçluluğuna ilişkin şüphelerin dile getirildiği durumlarda yasama dokunulmazlığının kaldırılması taleplerini reddettiği görüşünü desteklemek için, ikna edici bir argüman bir yana, herhangi bir argüman ileri sürmediğini kaydetmektedir (bk., yukarıda 13.paragraf). Dolayısıyla, Hükümet, başvuranların üzerlerine atılı suçları işledikleri yönündeki açık ve kesin bir ifadeyi, özellikle somut davada söz konusu olan yargılamaların niteliği, bağlamı veya koşullarının gerekli kıldığını ortaya koymamıştır.

75. Mahkeme, yargının, hukukun üstünlüğü ile yönetilen bir Devlette temel bir değer olan adaletin teminatı görevini yerine getirmesi açısından özel

²⁴² Gözübüyük Şeref – Gölcüklü Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2007), 268.

bir rol oynadığını ve bu görevinde başarılı olması için halkın güvenine sahip olması gerektiğini birçok kez vurgulamıştır (bk., bu davaya uygulanabildiği ölçüde (mutatis mutandis), Baka/Macaristan [BD], no. [20261/12](#), § 164, 23 Haziran 2016). Hakimlerin kullandıkları ifadelerin soruşturma makamlarının kullandıkları ifadelere göre daha sıkı incelemeye tabi tutulduğu (bk. Pandý /Belçika, no. [13583/02](#), § 43, 21 Eylül 2006 ile bu kapsamda yapılan diğer atıflar) dikkate alındığında, demokratik bir toplumda halkın güvenini kazanmak için mahkemelerin, şüpheli veya sanığın suçlu olduğu görüşünü hiçbir şekilde yansıtmaması gereken dikkatli bir dil kullanmaları son derece önemlidir. Somut davada başvuranlar hakkında düzenlenen fezlekelerin bu gerekliliğe aykırı olması nedeniyle, bu fezlekelerde kullanılan ifadeler, başvuranların masumiyet karinesi hakkını ihlal etmiştir...’’²⁴³

1.1.3. Aleni Yargılanma Hakkı

Aleni yargılanma hakkına göre yargılamalar şeffaf bir biçimde yapılmalı ve isteyen herkes duruşmaları izleyebilmelidir. Bu sayede yargılamalarda kamu denetimi yapılmış olacaktır.²⁴⁴ Ancak aleni yargılama hakkının düzenlendiği AİHS md.6/1’e göre bazı özel durumlarda duruşmaların kapalı yapılması mümkündür. İlgili maddeye göre mahkeme kararlarının aleni olarak verilmesi gerekmektedir. Ancak kamu düzeni ve ulusal güvenlik sebebiyle ya da küçüklerin çıkarları veya özel hayatın gizliliği duruşmaların kapalı yapılmasını zorunlu kıldıysa yargılamanın kapalı olarak yapılmasına karar verilebilir.

²⁴³ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²⁴⁴ Karen Reid, *Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri*, (Çev. Bahar Öcal Düzgören, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2000), 6.

Aynı zamanda adil yargılanma hakkına zarar vereceği tahmin edilen durumlarda yargılama kapalı olarak yapılabilir.

Dava konusu gerekçe gösterilerek tüm yargılamanın kapalı bir şekilde yapılması aleni yargılanma hakkının ihlali anlamına gelecektir. Zira duruşmaların kapalı yapılması sağlam temellendirmelere dayandırılmalı ve keyfiyete göre kapalılık kararı alınmamalıdır.²⁴⁵

Aleni yargılanma hakkı hukuk davalarında da geçerli bir ilkedir. Hukuk davalarında tarafların medeni haklarına dair ciddi bir tehlike olması durumunda duruşmalar kapalı şekilde yapılabilir. Bu husus AİHM'in 20688/04 başvuru numaralı 17.12.2013 tarihli Nikolova ve Vandova / Bulgaristan isimli kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“Başvuranın işten çıkarılmasına ilişkin yargılamaların konusu olan eylemlerin, diğer bir deyişle disiplin ihlallerinin mahiyeti, bu eylemlerin ulusal hukukta gizli olarak sınıflandırılması ve başvuranın maruz kalma tehlikesinin

²⁴⁵ “Yargılamalara başlangıçta gizlilik verilmesi sonucunda, Yüksek İdari Mahkeme'nin kararları kamuya açık olarak verilmemiştir; dava dosyasındaki materyaller (kararlar dâhil) kamunun erişimine açık olmamıştır ve başvuran materyallerin kopyalarını alamamıştır. Kararların gizlilik derecesinin sonradan geri alınmış olması, kararların ikna edici bir gerekçe olmaksızın, kayda değer bir süre boyunca (on beş ay) aleni olmadığı gerçeğini değiştirmemiştir. Mahkeme'nin ulusal güvenlik nedenleriyle sınır dışı etmeye ilişkin bir davada (Raza / Bulgaristan, no. [31465/08](#), 11 Şubat 2010) verdiği karara göre, adli bir kararın bütünüünün kamudan tamamıyla gizlenmesi gerekçelendirilemez. Adli kararlarının aleni olması, yargı sisteminin kamu incelemesine tabi olmasını sağlamayı hedeflemiştir ve keyfiyete karşı temel bir tedbir teşkil etmiştir. Terör faaliyetlerine ilişkin davalar gibi tartışmasız olarak ulusal güvenlikle ilgili davalarda bile bazı Devletler, adli kararların açıklanmaları halinde ulusal güvenliği veya başkalarının güvenliğini tehlikeye sokabilecek belirli bölümlerine gizlilik derecesi vermeye onay vermiştir. Böylelikle adli kararların aleni olması gibi temel usuli güvenceleri tamamen yadsımadan, meşru güvenlik endişelerinin giderilmesine yardımcı olabilecek mevcut tekniklerin bulunduğunu ortaya konmuştur.” AİHM'in 40908/05 başvuru numaralı 16 Nisan 2013 tarihli Fazliyski / Bulgaristan Kararı, Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

olduğu ve kendisine uygulanan yaptırım dikkate alındığında, söz konusu yargılamalar Sözleşme'nin 6. maddesinin cezai bakımdan kapsamına giren bir "suç isnadı" ile ilişkili değildir. 6 § 1 maddesinin medeni hukuk yönü, en azından savunabilir gerekçelerle iç hukuk kapsamında kabul edilebilecek olduğu söylenen medeni haklara dair hakiki ve ciddi bir ihtilaf durumuna ilişkin yargılamalar açısından uygulanabilir. Yargılamaların sonucu, söz konusu hak açısından doğrudan belirleyici nitelikte olmalıdır. Devlet ve kamu görevlileri arasındaki ihtilaf durumları, Devletin kendi ulusal hukukunda söz konusu görev ya da personel kategorisi için mahkemeye erişimi açık bir şekilde hariç tuttuğu ve bunun sebebini Devletin menfaatleri doğrultusunda tarafsız gerekçelere dayandırdığı haller dışında, ilke olarak 6. maddenin kapsamına girmektedir. Somut davada, söz konusu görev ya da kategori için mahkemeye erişimin hariç tutulması bir yana, iç hukukta, bir İçişleri Bakanlığı görevlisinin işten çıkarılması kararının adli incelemesine yönelik açık bir hüküm öngörülmiştir; dahası, başvuranın yaptığı temyiz başvurusu esasen Yüksek İdare Mahkemesi tarafından incelenmiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin medeni hukuk yönünden uygulanabilir olduğuna karar vermiştir.

...Son olarak, belirli davalarda hiçbir duruşma yapılmamasını ya da duruşmanın kamuya açık olarak yapılmamasını haklı gösterebilecek bir etken olan yargılamaların niteliği dikkate alındığında, dava konusu yargılamalarda tartışılan meseleler, diğer bir deyişle bir polis memurunun yolsuzluk suçlamalarıyla bağlantılı eylemlerinden ötürü kendisine uygulanan disiplin yaptırımı üst düzeyde teknik bir husus değildir ve kamuoyu denetimine açık bir duruşma yapılmasını gerektirmiştir..."

1.1.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma

Hakkaniyete uygun şekilde yargılanmanın net bir tanımından söz etmek

zordur. Ayrıca AİHM kararlarında da bir tanım yapılmamıştır. Her dosyaya konu olan yargılama kendi içinde değerlendirilerek hakkaniyete uygun yargılanma yapıp yapılmadığına ilişkin karar verilmiştir. Genel olarak yargılama süreci boyunca taraflar arası eşitliğin sağlanması ve tarafların dosyadaki her delille ilgili yorum ve mütalaada bulunma hakkının tanınması hakkaniyete uygun yargılamadan söz etmek için gereklidir.²⁴⁶

Hakkaniyete uygun yargılama için duruşmada hazır bulunma hakkı, silahların eşitliği, çekişmeli yargılama gibi ilkelerin yargılamada sağlanmış olması gerekmektedir. Sonuç olarak hakkaniyete uygun yargılanma hakkı aslında adil yargılanma hakkının özünü oluşturmaktadır.²⁴⁷

Hakkaniyete uygun şekilde yargılanma hakkından feragat AİHS md.6'da yasaklanmamıştır. Ancak bu feragatin kamu yararına aykırı olmaması gerekmektedir. Bu husus AİHM'in 36658/05 başvuru numaralı 18 Aralık 2018 tarihli Murtazaliyeva/Rusya isimli dosyasında bu konu şu şekilde belirtilmiştir:

“...Sözleşme'nin 6. maddesinin ne lafzının ne de özünün bir kişinin adil yargılanmayla ilgili güvencelerden kendi özgür iradesi ile, açıkça veya zımnen, feragat etmesini engellemektedir. Ancak, Sözleşme bağlamında etkili olabilmesi için, bu tür bir feragatin tartışmaya mahal vermeyecek şekilde tespit edilmesi ve önem derecesine uygun düzeyde asgari güvencelerin sağlanması gerekmektedir. Böyle bir feragatin açıkça yapılması gerekmemekle birlikte; haktan özgür irade ile bilinçli ve makul bir biçimde vazgeçilmesi şarttır. Üzerine atılı suç bulunan bir kişinin 6. madde kapsamındaki önemli bir haktan

²⁴⁶ İnceoğlu Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, 44.

²⁴⁷ Yüksel Hatice, *Uluslararası Sözleşmelerde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara: Başbakanlık Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 2010), 59.

zımnen (davranışları yoluyla) feragat ettiğine kanaat getirilebilmesi için, kişinin davranışlarının sonuçlarını mantıklı bir şekilde öngörebilecek durumda olduğunun ortaya konması gerekmektedir. Dahası, söz konusu feragat, önemli bir kamu yararına aykırı olmamalıdır (bk. yukarıda anılan Simeonovi, § 115, diğer atıflarla birlikte).

118. Sözleşme'nin 6 § 3 maddesi kapsamında öngörülen ve adil yargılanma hakkı kavramını oluşturan haklar arasında yer alan bir tanığa soru sorma hakkından feragat, yukarıda belirtilen şartlara kati surette uygun olmalıdır....”

1.1.5. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Makul sürede yargılanma hakkı hem hukuk hem ceza davalarında uygulanan bir ilkedir. Bilindiği üzere yargılamaların uzun sürmesi yargılamaların tarafları açısından mağduriyet yaratmaktadır. AİHM bahsedilen makul sürenin tespitinde her dosyayı kendi içinde değerlendirerek karar vermektedir. Yani basit bir usul hatasını bu ilkenin ihlali olarak görmeyip yargılamayı kendi içinde değerlendirerek makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine karar vermektedir.²⁴⁸ AİHM'in konuyla ilgili olarak 58812/15 başvuru numaralı 17 Ekim 2019 tarihli Polyakh ve Diğerleri/Ukrayna isimli kararında şu şekilde belirtilmiştir:

“Bir yargılama süresinin makul olup olmadığı, bir davanın koşullarının

²⁴⁸ AİHM'in Lupeni Yunan Katolik Cemaati ve Diğerleri/Romanya kararı Başvuru No. [76943/11](#), 29 Kasım 2016, 143. Vitkauskas Dovydas – Dikov Grigoriy, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması* (Ankara: Şen Matbaa Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strasbourg, Avrupa Konseyi, çev. Serkan Cengiz, 2012), 84.

ışığında ve Mahkeme içtihatlarında ortaya konan ilkeler ve bilhassa davanın karmaşıklığı, başvuran ile ilgili makamların tutumları ve uyuşmazlıkta başvuran için neyin söz konusu olduğu gözetilerek değerlendirilmektedir (§ 171; bkz. *Lupeni Yunan Katolik Cemaati ve Diğerleri/Romanya* [BD], B. No. [76943/11](#), 29 Kasım 2016, § 143).

İlk üç başvuranın davası, HAY'ın anayasallığı bakımından Anayasa Mahkemesi önündeki yargılamayı da kapsamak üzere, bir yargı düzeyinde dört buçuk yıldan fazla bir süre devam etmiştir (§ 173). Bu süre kesinlikle kısa değildir ve AIHS'in 6. maddesine uygunluk sorununa yol açabilecektir (§ 174).”²⁴⁹

AIHM hukuk davalarında makul süre açısından değerlendirme yaparken benzer davaların karara bağlanma sürelerini de gözden geçirmektedir. AIHM'in 36607/06 başvuru numaralı 4 Haziran 2019 tarihli Yılmaz/Türkiye kararında;

“32. Somut olayda, Mahkeme, ihtilaf konusu yargılamanın idare mahkemeleri önünde yaklaşık dört yıl on bir ay sürdüğünü, bunun üç yıl yedi ayının ise Danıştayın davanın esası hakkında bir karara varmasından önce Danıştay önünde sürdüğünü kaydetmektedir. Bu bağlamda, Mahkeme, bir yargılamanın “makul” süresinin davanın koşullarına göre ve şu kriterler yardımıyla değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır: Davanın karmaşıklığı, başvuranların davranışı ve yetkili makamların davranışı ile ilgililer için davanın konusu (Frydlender/Fransa [BD], No. [30979/96](#), § 43, AIHM 2000-VII, ve Rodoplu/Türkiye, No. [41665/02](#), § 31, 23 Ocak 2007).

²⁴⁹ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

33. Mahkeme, somut olaydaki soruna benzer sorunları ileri süren davaları birçok defa incelemiş ve bu davalarda Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğini tespit etmiştir (yukarıda anılan Frydlender kararı, § 46 ve yukarıda anılan Rodoplu kararı, § 32).

34. Mahkeme, kendisine sunulan unsurların tamamını inceledikten sonra, söz konusu şikâyetin esası hakkında farklı bir sonuca varması konusunda kendisini ikna edecek nitelikte herhangi bir olgu ya da argüman tespit etmemektedir. Mahkeme, bu konuya ilişkin içtihadını göz önünde bulundurarak, somut olayda, ihtilaf konusu yargılamanın çok uzun sürdüğü ve “makul süre” gerekliliğiyle bağdaşmadığı kanısına varmaktadır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varmaktadır.”²⁵⁰ şeklinde belirtilmiştir.

1.2. Adil Yargılanma Hakkı Yönünden Askeri Ceza Mahkemelerinin Mevcut Durumu

Günümüzde askeri mahkemeler ülkemizde bulunmamaktadır. 2017 Anayasa değişikliği sonrası askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Bu nedenle askeri yargıya ait uyuşmazlıklar artık adli yargı mahkemeleri tarafından çözümlenmektedir.

Askeri mahkemelerle ilgili olarak 2017 yılına kadar ülkemiz aleyhinde AIHM'e çok sayıda başvuru olmuştur. Askeri mahkemelerin varlıklarını sürdürdükleri ülkeler aleyhinde de başvurular devam etmektedir. AIHM askeri mahkemeler aleyhinde yapılan başvuruları öncelikle adil yargılanma hakkı açısından değerlendirmektedir. AIHM'e yapılan başvurularda askeri

²⁵⁰ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

mahkemelerde asker kökenli üyelerin bulunmasının adil yargılanma hakkı açısından ihlal niteliği taşıyıp taşımadığı incelenmiştir. Önceden verilen kararlara göre asker kökenli üyelerin yürütmeden bağımsızlığı değerlendirilmiştir.²⁵¹ AİHM askeri hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını değerlendirirken bazı kıstaslar temel almıştır. Bunlardan birincisi askeri hakimlerin yürütmenin emrindeki orduya bağlılığıdır. İkincisi ise askeri hakimlerin askeri disiplin ve sicil değerlendirmesine tabi olup olmadığıdır. Eğer askeri hakim orduya bağlıysa terfi etmek için hem idari hem de yargısal üstlerinin olumlu sicil notuna ihtiyaç duymaktadırlar. Atanma kararları, ordu tarafından alınmaktadır. Adil yargılanma hakkının başlıca unsurlarından olan bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkından söz edebilmek için hakimlerin herhangi bir etkide kalmadan, mesleki kaygı duymadan karar verebilmesi gerekmektedir. AİHM'e göre; silahlı kuvvetlere bağlı şekilde görev yapan askeri hakimlerin tarafsızlığı için silahlı kuvvetler bağından koparılması

²⁵¹ “Dolayısıyla Mahkeme, Yüksek Mahkeme nezdinde bulunan kurmay subayların hukuk eğitimi almamış olmamasının tek başına bu mahkemenin bağımsızlığına veya tarafsızlığına zarar vermediği kanaatindedir. Bununla birlikte Mahkeme, kurmay subayların, askeri hakim olan Yüksek Mahkeme üyeleri ile aynı kurallara tabi olmalarına rağmen maaşlarına, sosyal haklarına ve terfilerine ilişkin konuları düzenleyen ordunun hizmetinde olduklarını kaydetmektedir. Muvazaf subayların terfileri hiyerarşik üstleri tarafından önerilmekte ve askeri hakim olan diğer üç üye için öngörülen anayasal güvencelerin tam olarak aynısından yararlanmamaktadırlar. Dolayısıyla Mahkeme, başvuruların talebini inceleyen Yüksek Mahkeme'nin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında, bağımsız ve tarafsız olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varmaktadır (bk. mutatis mutandis, Gürkan, yukarıda anılan, § 19).” AİHM'in 32219/05 başvuru numaralı 17 Kasım 2015 tarihli Tanışma/Türkiye kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/> , “Mahkeme, daha önce Tanışma kararında (yukarıda anılan) benzer bir şikâyeti incelediğini ve bünyesinde muvazaf subayların da bulunması nedeniyle Yüksek Mahkemenin uygun bağımsızlık güvencelerine sahip olmadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna vardığını hatırlatmaktadır (yukarıda anılan Tanışma, §§ 76-84 ; aynı anlamda, Sürer/Türkiye, No. 20184/06, §§ 45-46, 31 Mayıs 2016).” AİHM'in 24087/07 başvuru numaralı 14 Mart 2017 tarihli Yeltepe/Türkiye kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

gerekmektedir. AIHM bu nedenle askeri hakimlerin sivil hakimler gibi bağımsızca karar veremeyeceği görüşündedir.²⁵²

²⁵² “Mahkeme, bir mahkemenin özellikle yürütme organına ve taraflara karşı “bağımsız” olup olmadığını değerlendirirken üyelerin atama şekillerini ve görev sürelerini ve de dış baskılara karşı korunup korunmadığını dikkate aldığını hatırlatmaktadır (Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, 23 Haziran 1981, § 55, Seri A No. 43, Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, 28 Haziran 1984, § 78, Seri A No. 80, Yavuz ve diğerleri, yukarıda anılan karar ve Bucur ve Toma/Romanya, No. [40238/02](#), § 135, 8 Ocak 2013).

75. Bu çerçevede, görünüm bile belirli bir önem arz edebilir. Dikkate alınması gereken husus, demokratik bir toplumda mahkemelerin kamuoyu ve hepsinden önemlisi, cezaî takibat açısından, sanık nezdinde güven uyandırması gerektiğidir (bk. diğer kararlar arasında, Hauschildt/Danimarka 24 Mayıs 1989, § 48, Seri A No. 154, Thorgeir Thorgeirson/İzlanda, 25 Haziran 1992, §§ 38 ve 51, Seri A No. 239). Belirli bir mahkemenin bağımsızlık veya tarafsızlık şartını yerine getirmedişine ilişkin olarak meşru bir endişe söz konusu olup olmadığının tespitinde, belirleyici olmamak kaydıyla, sanığın görüşleri de önemlidir. Bu konuda belirleyici olan, sanığın görüşlerinin objektif bir şekilde haklı çıkarılıp çıkarılamayacağıdır (bk. mutatis mutandis, yukarıda anılan Hauschildt, § 48, Gautrin ve diğerleri/Fransa, 20 Mayıs 1998, § 58, Derleme 1998-III ve Incal/Türkiye, 9 Haziran 1998, § 71, Derleme 1998-IV).

76. Ayrıca Mahkeme Yavuz ve diğerleri (yukarıda anılan karar) davasında bu davaya benzer bir şikâyeti incelediğini ve Yüksek Mahkemenin kuruluşunun Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrasının gerekliliklerine uygun olduğu sonucuna vardıktan sonra başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddettiğini hatırlatmaktadır. Başvuranlar bahsedilen davada, Yüksek Mahkemenin yürütmeden ve askeri otoritelerden bağımsız olmadığını ve sonuç olarak Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında “bağımsız” bir mahkeme olmadığını ileri sürmüşlerdir. Başvuranlar itirazlarını, detaylı bir şekilde açıklamamışlardı. Mahkeme, bu durumu yukarıda anılan Incal davasındaki durumla kıyaslayarak başvuranın söz konusu davada şikâyetini tamamen farklı bir biçimde oluşturduğunun altını çizmiştir. Yukarıda anılan Yavuz ve diğerleri kararının somut davayla ilgili kısımları aşağıdaki gibidir.

Mahkeme daha sonra, askeri mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin içtihadını Gürkan/Türkiye (No. [10987/10](#), 3 Temmuz 2012), kararında değiştirdiğini de hatırlatmaktadır.

Mahkeme, Gürkan davasındaki gerekçesini, Anayasa Mahkemesinin, askeri mahkemelerde hiyerarşik üstleri tarafından dava bazında atanan subay üyelerin bulunması nedeniyle bu mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olamayacağı değerlendirmesinde bulunduğunu 7 Mayıs 2009 tarihli kararına dayandırmıştır.

Anayasa Mahkemesinin söz konusu içtihadı doğrultusunda Mahkeme, Gürkan (yukarıda anılan) kararında askeri mahkemelerde subayların bulunması nedeniyle bu mahkemelerin kuruluşunun Sözleşme hükümlerine uygun olduğunun kabul edilemeyeceğine kanaat getirmiştir. Dolayısıyla Mahkeme Sözleşme’nin 6. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

78. Öte yandan Mahkeme Yüksek Mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunun iki adet bireysel başvuru vesilesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından incelendiğini tespit etmektedir (yukarıdaki 32. paragraf). Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme nezdinde askeri hakimlerin bulunması nedeniyle bu mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığını zedeleyecek herhangi bir hususun olmadığını ortaya koymuştur. Kurmay subayların statüsü konusunda ilgili olarak Anayasa Mahkemesi, Mahkeme'nin Yavuz ve diğerleri (yukarıda anılan) kararında açıkladığı gerekçelerle aynı gerekçeleri kullanmıştır.

79. Mahkeme öncelikle, somut olaydaki koşulların yukarıda anılan Incal, Yavuz ve diğerleri ve Gürkan davalarıyla tamamen aynı olmadığını kaydetmektedir. Bahse konu davalar, mahkemelerin oluşumunda askeri hakimlerin ve/veya kurmay subayların bulunması nedeniyle açılmış olmasına rağmen bu davaların her biri kendine özgü farklılıklar göstermektedir.

80. Mevcut dava koşulları kapsamında, Yüksek Mahkemenin yürütmeden ve askeri otoritelerden bağımsız olup olmadığı konusunda karar vermeden önce Mahkeme, Hükümetin mevcut davanın incelenmesine ilişkin olarak Yavuz ve diğerleri (yukarıda anılan) kararını ileri sürmesine katılamayacağını belirtmek ister. Bunun dışında Mahkeme, Yavuz ve diğerleri davasında Yüksek Mahkeme üyelerinin statülerine ilişkin tüm fiili ve hukuki unsurları elinde bulundurmadığını, Yavuz ve diğerleri davasında başvuranlar Yüksek Mahkemenin yürütmeden ve askeri otoritelerden bağımsız olmadığına, bu itibarla Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında Yüksek Mahkemenin "bağımsız bir mahkeme" olmadığına ilişkin şikâyetlerini mevcut davadan farklı olarak açıkça belirtmişler iken ve mevcut davada başvuranların şikâyetlerini belgelendirerek, kurmay subayların askeri idareyle olan ilişkilerini ve hangi sebeplerle bu durumun Yüksek Mahkemenin bağımsızlığını etkileyebileceğini detaylı bir şekilde sunduklarını belirtmek ister. Öte yandan son yıllarda, özellikle kurmay subayların askeri mahkemeler nezdinde bulunmasına dair Mahkeme içtihatlarında olduğu gibi ulusal içtihatlarda da ilerlemeler kaydedilmiştir.

81. Askerlik hizmetini yerine getirdiği sırada intihar eden Tuncay Tanışma'nın yakınları olan başvuranlar, mevcut davada, genel olarak, Yüksek Mahkeme üyelerinin statülerinden, özellikle de bu mahkemenin bağımsız ve tarafsız olmadığından şikâyet etmektedirler. Başvuranlar özellikle, sınıf subaylarının askeri otoritelerle organik bağlarının olduğunu ileri sürmektedirler ve bu bağın Yüksek Mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığını etkileyeceğine dair endişelerinin olduğunu belirtmektedirler.

Mahkeme, ihtilaf konusunun maddi ve manevi tazminat davası olsa da Yüksek Mahkemenin ilgilinin ölümünden askeri yetkililerin sorumlu olup olmadığı konusunu inceleme yükümlülüğünü de yerine getirdiğini tespit etmektedir. Aylık, ek gösterge, sosyal haklar ve yardımlar, yargı ödeneği, terfi ve yaş haddi ve diğer özlük hakları bakımından asker meslektaşları ile aynı rejime tabi olan iki kurmay subayın oylarının başvuranların talebinin reddedilmesinde belirleyici bir etkisi olmuştur. Yüksek Mahkeme aslında, iki kurmay subayın davanın reddedilmesi yönünde oy kullandığını bilerek maddi ve manevi tazminat davasını, özellikle askeri savcının takipsizlik kararına dayanarak ikiye karşı üç oyla reddetmiştir. Çoğunluk, ilgilinin intihar etmesi ile iki gün önce ilgiliyi darp eden hiyerarşik üstünün tutumunu arasinda herhangi bir nedensellik bağının olmadığını ve intiharın, askeri idareyi kusursuz sorumluluk veya hizmet kusuru nedeniyle yükümlülük altında bırakacak nitelikte bir idari eylem veya işlem den kaynaklanmadığına kanaat getirmiştir (yukarıda 20-25. paragraflar).

82. Başvuranların kurmay subay olan Yüksek Mahkeme üyelerinin hukuk eğitimi almadığına ilişkin şikâyetiyle ilgili olarak Mahkeme, meslekten olmayan hakimlerin mahkemelere katılmasının Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı olmadığını yinelemektedir. İçtihatla

AİHM'in Çıraklar- Türkiye'ye Karşı Davası (70/1997/854/1061) dosyasında bu durum şu şekilde belirtilmiştir:

“Divan, bir mahkemenin 6. maddenin 1. paragrafına göre "bağımsız" olup olmadığına karar verilebilmesi için üyelerinin atanma tarzına, bunların görev sürelerine, dış baskılara karşı korunmalarına ve bağımsızlık görünümü sergileyip sergilemediklerine olan itibarlarının dikkate alınması gerektiği

bağımsızlığa ve tarafsızlığa ilişkin belirlenen ilkeler profesyonel hakimlere uygulandığı gibi meslektan olmayan hakimlere de uygulanır (Langborger/İsveç, 22 Haziran 1989, § 32, Seri A No. 155, Fey/Avusturya, 24 Şubat 1993, § 27, Seri A No. 255-A, Holm/İsveç, 25 Kasım 1993, § 30, Seri A No. 279-A ve Gürkan, yukarıda anılan, § 19).

83. Dolayısıyla Mahkeme, Yüksek Mahkeme nezdinde bulunan kurmay subayların hukuk eğitimi almamış olmasının tek başına bu mahkemenin bağımsızlığına veya tarafsızlığına zarar vermediği kanaatindedir. Bununla birlikte Mahkeme, kurmay subayların, askeri hakim olan Yüksek Mahkeme üyeleri ile aynı kurallara tabi olmalarına rağmen maaşlarına, sosyal haklarına ve terfilerine ilişkin konuları düzenleyen ordunun hizmetinde olduklarını kaydetmektedir. Muvazaf subayların terfileri hiyerarşik üstleri tarafından önerilmekte ve askeri hakim olan diğer üç üye için öngörülen anayasal güvencelerin tam olarak aynısından yararlanmamaktadırlar. Dolayısıyla Mahkeme, başvuruların talebini inceleyen Yüksek Mahkeme'nin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında, bağımsız ve tarafsız olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varmaktadır (bk. mutatis mutandis, Gürkan, yukarıda anılan, § 19).

84. Sonuç olarak somut olayda, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. paragrafı ihlal edilmiştir.” AİHM'in 32219/05 başvuru numaralı 17.11.2015 tarihli Tanışma/Türkiye kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

“Sıkıyönetim Mahkemesi üyelerini dıştan gelecek baskılara karşı koruyan güvencelerin mevcudiyetiyle ilgili olarak, Mahkeme, askeri yargıçların sivil meslektaşlarıyla aynı mesleki eğitimi aldıklarına dikkat çeker. Ayrıca, askeri yargıçlar sivil yargıçlarla aynı anayasal güvencelerden de yararlanmaktadır. Sıkıyönetim Mahkemesi üyesi oldukları süre boyunca görevden alınamayacakları gibi, rızaları olmaksızın emekliliğe de sevk edilemezler. Anayasa'ya göre, yargıçlar bağımsız olmalıdır ve görevlerini yerine getirirlerken hiçbir makam kendilerine talimat veremez. 41. Bununla birlikte, askeri yargıçların statülerinin diğer yönleri, bağımsızlıkları ve tarafsızlıkları hakkında soru işaretleri uyandırmaktadır. Birincisi, askeri yargıçlar, yürütmenin emrindeki orduya tabidirler. İkincisi, başvuranın da haklı olarak işaret ettiği gibi, askeri hakimler, askeri disiplin ve sicil değerlendirmesine tabidirler. Dolayısıyla, terfi etmek için hem idari hem de yargısal üstlerinin olumlu sicil notuna ihtiyaç duymaktadırlar. Son olarak, atanmalarıyla ilgili kararlar, idari makamlar ve ordu tarafından alınmaktadır. 42. Sıkıyönetim Mahkemesi heyetinde bulunan subay üye konusunda ise, Mahkeme, bu üyenin, ilgili sıkıyönetim ve/veya kolordu komutanının emir komutası altında olduğunu gözlemlemektedir. Subay üye hiçbir şekilde bu makamlardan bağımsız değildir.” 26286/95 başvuru numaralı Mehmet Ali Yılmaz/Türkiye kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

görüşünü tekrarlamıştır (bkz.diğer birçok makamlar arasında, 25 Şubat 1997 tarihli Findlay İngiltere'ye karşı hükmü, Raporlar 1997-I, sayfa 281, para.73).

Bu hükmün altındaki anlamıyla "tarafsızlık" şartı konusunda uygulanacak iki test vardır: Birincisi belirli bir davada belirli bir yargıcın kişisel kanaati konusundaki kararı içerir. İkincisi ise hakimın yasal yöndeki şüpheleri uzak tutmak konusunda yeterli garantiyi verip vermediğinin araştırılmasıdır. Söz konusu davanın sadece ikinci testle alakalı olduğu konusunun Divan önünde doğruluğu tartışılmamıştır. Bu, heyet olan bir makama uygulandığında heyet üyelerinin kişisel davranışlarından uzak olarak tarafsızlığına şüphe getirebilecek araştırılabilir gerçeklerin olup olmadığına karar vermek anlamına gelir. Bağımsızlık konusunda ise görünümün önemi olabilir. Bir makamın bağımsızlıktan yoksun oluşundan endişe duymak için yasal bir sebebin varolup olmadığına karar verilirken, tarafsız olmadığını savunanların dayandığı nokta önemlidir. Buna rağmen bu kesin değildir. Kesin olan endişenin tarafsız olarak doğruluğunun kanıtlanmasıdır (bkz. örneğin, 20 Mayıs 1998 tarihli Gautrin ve diğerleri Fransa'ya karşı kararı, Raporlar 1998-III, sayfa, para 58). Söz konusu davada tarafsızlığı bağımsızlıktan ayrı tutmak zordur ve bundan dolayı Divan bunların ikisini beraber ele alacaktır (bkz. 9 Haziran 1998 tarihli Incal Türkiye'ye karşı kararı, Raporlar 1998-..., sayfa, para 65). 39. Bir Devlet Güvenlik Mahkemesinde, Türkiye'nin bölünmez ve milli bütünlüğüne, demokratik düzen ve ulusal güvenliğine karşı olması nedeniyle suç teşkil eden fiillerle (Anayasanın 143. maddesi ve 2845 sayılı kanunun 1. maddesi) aleyhinde dava açılan Çıraklar gibi bir sivilin, aralarında Silahlı Kuvvetlere mensup bir subayın da bulunduğu üç kişilik bir yargıç kurulu karşısında endişe duyması anlaşılabilir (bkz. yukarıda söz konusu Incal kararı, sayfa ..., para. 72). Böyle bir güvensizlik bile 6. maddenin 1. paragrafının ihlal edildiğini söylemek için yeterli değildir. İtibarın Devlet

Güvenlik Mahkemelerindeki askeri hakimlerin statüleri ile başvurana sağlanan koruma arasında bağlantı olmalıdır. Statünün bazı bağımsızlık ve tarafsızlık garantisi sağladığı doğrudur. Örneğin, askeri hakimler bunlara Askeri hukukun mensuplarına tanıdığı statüyü sağlayan sivil meslektaşlarıyla aynı mesleki eğitime tabi tutulurlar. Askeri hakimler, Devlet Güvenlik Mahkemesinin üyesi olarak görev yaparlarken, tıpkı sivil hakimlerde olduğu gibi anayasal korumalardan yararlanırlar. Buna ek olarak, bunlar bazı istisnalar dışında görevden alınamaz veya rızaları olmadan erken emekli edilemezler (bkz. yukarıdaki paragraflar 19 ve 20). Bir Devlet Güvenlik Mahkemesinin asil üyeleri olarak bireysel görev alırlar. Bunlar Anayasaya göre bağımsız olmalıdırlar ve hiçbir kamu makamı bunlara hukuki görevleriyle ilgili olarak talimat veremez veya görevleriyle ilgili baskı yapamaz (bkz. yukarıdaki paragraflar 19 ve 22). Bununla beraber, bunların statülerinin diğer yönleri tartışılabilir. İlk olarak, söz konusu hakimler üstlerinden emir alan ordu mensuplarıdır. İkincisi, bunlar askeri disipline ve bu amaçla haklarında derlenen sicil raporlarına tabidirler (bkz. yukarıdaki paragraflar 19 ve 20). Atanmaları ile ilgili kararların birçoğu idari makamlar ve ordu tarafından alınır (bkz. yukarıdaki paragraf 21). Son olarak, Devlet Güvenlik Mahkemesi hakimi olarak görev süreleri sadece 4 yıl olup yenilenebilir. 40. İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesinin yargıçlarından birinin askeri yargıç olması nedeniyle davayla ilgisi bulunmayan hususların gereğinden fazla etkisi altında kalabileceğinden dolayı başvuran yasal olarak endişe duyabilir. Başka bir deyişle, mahkemenin bağımsızlık ve tarafsızlıktan yoksunluğu nedeniyle Çıraklar'ın endişesi tarafsız olarak haklı görülebilir. Yargıtay'daki muameleler bunları giderememiştir (bkz. yukarıdaki Incal kararı, sayfa ..., para. 72). 41. Kısacası, 6. maddenin 1. paragrafı ihlal edilmiştir.”

AIHM son yıllarda verdiği kararlarda içtihat değişikliğine gitmiştir.

AIHM'in yeni kararlarına göre askeri mahkemelerde asker kökenli üyelerin bulunması tek başına adil yargılanma hakkının ihlali olarak kabul edilmektedir. Bu durumun bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı kapsamında soru işaretleri oluşturduğuna karar verilmektedir. AIHM'in 15185/05 başvuru numaralı 23 Ocak 2018 tarihli İzzet Çelik/Türkiye isimli dosyada şu şekilde belirtilmiştir:²⁵³

“Mahkeme, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kürsüsünde yer alan askeri hakimlerin statüsünün belirli konularda mahkemelerin yürütmeden bağımsızlıklarına ilişkin olarak soru işaretleri oluşturduğunu sürekli olarak belirtmektedir (bk., Incal / Türkiye, 9 Haziran 1998, § 68, Hüküm ve Karar Raporları 1998-IV, ve Çiraklar / Türkiye, 28 Ekim 1998, § 39, Raporlar 1998-VII). Ayrıca Mahkeme Öcalan kararında (Öcalan / Türkiye [BD], no. [46221/99](#), §§ 114-15, AIHS 2005-IV); askeri hakimin kürsüden çıkarılmasının ardından Devlet Güvenlik mahkemesinin izlediği prosedürler başvuranın endişesini gidermediği takdirde, askeri hakimin söz konusu cezai yargılamalar sırasında yürürlükte olan ara kararların bir yâda birden fazlasında yer aldığı bir durumda yargılamalar sırasında nihai karar verilmeden önce askeri hakimin sivil bir hakimle yerinin değiştirilmesi başvuranın yargı mahkemesinin tarafsız ve bağımsız olduğuna yönelik makul endişelerini gidermediğini belirtmiştir. Bu bağlamda, askeri hakimin katıldığı usule ilişkin işlemlerin niteliğinin incelenmesi ve askeri hakim kürsüden çıkarıldıktan sonra esasa ilişkin yargılamaların uygun bir şekilde yeniden düzenlenip düzenlenmediğinin araştırılması gerekmektedir.”

AIHM'e göre sivillerin yargılandığı bir davada askeri bir hakim

²⁵³ Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

yargılamanın tamamında görev almamış olsa bile yargılama süreci boyunca birden fazla yargılama işlemine iştirak ettiyse mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda şüphe oluşmaktadır. Bu durum ise adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir.²⁵⁴

²⁵⁴ “AİHM başvuranın başlangıçta aralarında bir askeri hakim de bulunduğu üç hakimden oluşan Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından yargıldığını tespit etmektedir. Bu yargılama sırasında Anayasa’nın 143. maddesinin 18 Haziran 1999 tarihinde 4388 sayılı kanunla değiştirilmesini müteakip askeri hakimler DGM bünyesinden çıkarılarak yerlerine sivil hakimler atanmıştır. Söz konusu tarihe kadar başvuranın davasına bakan askeri hakim için de durum bu şekilde cereyan etmiştir. Bununla birlikte, askeri hakim yerine sivil bir hakim atanmış olması mevcut davada ortaya çıkan kurumsal sorunu çözmek için tek başına yeterli olmayacaktır. Yargılama sürecinin tamamının kurallara uygunluğu noktasında var olan şüphelerin hakim heyetinin değişmesinden sonra ortadan kalkması gerekir (Öcalan – Türkiye, no: 46221/99, § 115, ve Ceylan - Türkiye, no: 68953/01). Bu nedenle her davada öncelikle askeri hakim katılımıyla gerçekleştirilmiş yargılama işlemlerinin «hazırlık» işlemleri ile «esas» işlemler arasında bir ayrım yaparak incelemek ve akabinde «esasa ilişkin işlemler»in askeri hakim yerine sivil hakim atanmasından sonra da mutlak bir şekilde yinelenip yinelenmediğine bakılmalıdır (adigeçen, Öcalan, § 117). Mevcut davada, dosya unsurları gözönüne alındığında AĞHM, Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin oluşumunda gidilen değişikliğin 6 Temmuz 1999 tarihinde gerçekleştiğinin altını çizmektedir. İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi 22 Haziran 1998’den 24 Nisan 1999 tarihine kadar bir askeri hakim ve iki sivil hakim olmak üzere üç hakimden müteşekkil idi. Bu duruşmalar sırasında DGM başvuran ve avukatının gıyabında, söz konusu konuşmayı kayda alan polis memuru Mahir Koyuncu’yu dinlemiş ve diğer polis memuru Muammer Dünder’i dinlemekten vazgeçmiştir. Aynı Mahkeme 12 Ocak 1999 tarihli duruşmada konuşmanın video kaydını izleyerek başvurana isnad edilen ifadeyi duymadığını belirtmiştir. Son olarak Mahkeme yine başvuran ve avukatının gıyabında yapılan bir ara duruşmada polis memurları Kemal Çınar ve Gülşen Bilgin’i dinlemiştir. Ancak AĞHM, başvuranın kendisine yöneltilen suçlamaları kesin bir dille inkar etmiş olduğunu ve 6 Temmuz 1999 tarihinde sadece sivil üç hakimden müteşekkil yeni Devlet Güvenlik Mahkemesi önünde yapılan duruşmada başvuran tarafından çağırılan tanıkların başvuranın ifadesini teyit ettiklerini tespit etmektedir. Üstelik başvuranın aleyhte tanıkların yeniden dinlenmesi talebi Mahkemece reddedilmiştir. Böylelikle AĞHM, DGM bünyesinde askeri bir hakim yer aldığını ve bu askeri hakim esasa ilişkin duruşmalara katılarak sivil hakimlerce yinelenmeyen yargılama işlemlerine iştirak ettiğini tespit etmektedir. Ancak AĞHM, adigeçen Öcalan kararında (§ 115), Büyük Daire’nin « şayet askeri bir hakim bir ya da birden çok yargılama işlemine iştirak etmiş ve daha sonra bu işlemler ilgili ceza mahkemesi nezdinde geçerli olmaya devam etmişse, sanık haklı olarak yargılama sürecinin tamamına ilişkin kuşku duyabilir » kanaatine vardığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle askeri bir hakim bir sivil karşı açılan bir davada yargılamanın esasına ait bir yargılama işlemine katılmış olması tüm yargılama sürecini bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yürütüldüğü görünümü sergilemekten mahrum bırakır. Bu sebeplerle AĞHS’nin 6 § 1. maddesi ihlal edilmiştir. ” AİHM’in 69790/01 numaralı Kavak/Türkiye kararı. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

AIHM'in yerleşmiş içtihatlarına göre asker kökenli hakimler, sivil hakimlerle aynı hukuk eğitimini almış ve sivil hakimlerle aynı güvencelere sahip olmuş olsa da bu durum askeri mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü AIHM'e göre asker kökenli hakimlerin orduya tabi olmaları ve ordu tarafından sicil ve terfi işlemlerinin yapılması askeri mahkemelerin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.²⁵⁵

1.2. Türkiye'de Askeri Ceza Yargısında İhtisaslaşmanın Gerekliliği

Devlet egemenliğin tek kaynağıdır. Birden fazla egemenlik söz konusu olursa devletten bahsedilmesi mümkün değildir. Devlet tek başına yasama, yürütme ve yargı erklerinde egemendir. Yargı birliği devletin tek egemen olması için zorunludur.²⁵⁶ 1982 Anayasası'nın 6'ncı maddesindeki "Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir."²⁵⁷ ve 9'uncu maddesindeki "Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır."²⁵⁸ şeklindeki düzenlemeler yargı birliğinin sağlanmasına yöneliktir.

²⁵⁵ “Sıkıyönetim Mahkemesi üyelerini dıştan gelecek baskılara karşı koruyan güvencelerin mevcudiyetiyle ilgili olarak, Mahkeme, askeri yargıçların sivil meslektaşlarıyla aynı mesleki eğitimi aldıklarına dikkat çeker. Ayrıca, askeri yargıçlar sivil yargıçlarla aynı anayasal güvencelerden de yararlanmaktadır. Sıkıyönetim Mahkemesi üyesi oldukları süre boyunca görevden alınamayacakları gibi, rızaları olmaksızın emekliliğe de sevk edilemezler. Anayasa'ya göre, yargıçlar bağımsız olmalıdır ve görevlerini yerine getirirlerken hiçbir makam kendilerine talimat veremez. 42. Bununla birlikte, askeri yargıçların statülerinin diğer yönleri, bağımsızlıkları ve tarafsızlıkları hakkında soru işaretleri uyandırmaktadır. Birincisi, askeri yargıçlar, yürütmenin emrindeki orduya tabidirler. İkincisi, başvuranın da haklı olarak işaret ettiği gibi, askeri hakimler, askeri disiplin ve sicil değerlendirmesine tabidirler. Dolayısıyla, terfi etmek için hem idari hem de yargısal üstlerinin olumlu sicil notuna ihtiyaç duymaktadırlar. Son olarak, atanmalarıyla ilgili kararlar, idari makamlar ve ordu tarafından alınmaktadır.” AIHM'in 33368/96 başvuru numaralı Yakış/Türkiye dosyası. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²⁵⁶ Kunter Nurullah, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1981), 106.

²⁵⁷ 1982 Anayasası, md.6

²⁵⁸ 1982 Anayasası, md.9

Adli yargı dışında ayrı bir yargı kolu varlığının yargılama birliğine zarar verip vermediği uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Sadece askeri yargı kolu değil idari yargı kolunun dahi yargı birliğini bozduğunu iddia edenler bulunmaktadır.²⁵⁹ Ancak toplumsal yapının her geçen gün değişmesi ve hukuki uyuşmazlık türlerinin artması yargıda ihtisaslaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu hususu Von Marck şu şekilde ifade etmiştir: “*Bir toplumun hukuku bütün sosyal tabakalara, meslek ve sınıflara aynı kanunları uygulayamaz.*”²⁶⁰ Gerçekten de her geçen gün daha önce görülmemiş farklı uyuşmazlıkların doğması ve kanunların sürekli çeşitlenmesi göz önünde bulundurulduğunda tek yargı kolu sistemini uygulamanın bir hayli zor olacağı açıktır.

Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir devlette hukuki uyuşmazlıkların çok çeşitli olması ve sınır güvenliğine verilen önem sebebiyle askeri ceza yargısında ihtisaslaşma zorunlu olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde yeniçeri teşkilatının kaldırılmasıyla²⁶¹ birlikte askeri yargı açıkça düzenlenmiştir. 1837 tarihli Kanunname-i Ceza-i Askeriye ile birlikte askeri mahkemeler ilk kez düzenlenmiştir.²⁶² Ancak askeri mahkemeler için ayrıca bir temyiz merci öngörülmemiştir. İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte hukuk alanında çeşitli değişikliklere gidilmiştir. 233 sayılı geçici kanunla Divan-ı Temyiz-i Askeri adıyla askeri davalara bakan bir temyiz mahkemesi kurulmuştur.

²⁵⁹ Kunter Nurullah, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 107.

²⁶⁰ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 61.

²⁶¹ Üçok Coşkun – Mumcu Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 306.

²⁶² Akmener İbrahim Fevzi, *Türkiye’de Askeri Kazanın Tarihçesi*, 543.

Askeri yargının bugünkü anlamıyla çağdaş düzenlemelere konu olması 22 Mayıs 1930 tarihinde kabul edilen 1632 sayılı Kanun ile gerçekleşmiştir.

Türkiye’de halen yürürlükte olan 1632 sayılı ASCK varlığını sürdürmektedir. Mevcut ASCK Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 15 Haziran 1930 yılında Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Üzerinde yapılan değişiklikler sınırlı sayıdadır.

1632 sayılı ASCK bağımsız bir ceza kanunu değildir. Çoğunlukla mülga 765 sayılı kanuna atıf yapmaktadır. Şu an 5237 sayılı TCK yürürlükte olduğundan 765 sayılı kanuna yapılan atıflar 5237 sayılı TCK’ya yapılmış sayılmaktadır. Çünkü ASCK’da hüküm bulunmayan hallerde TCK’nın uygulanacağı da açıkça düzenlenmiştir.²⁶³

ASCK kural olarak sadece asker kişilere uygulanır. Ancak mevcut sistemimizde zorunlu askerlik hizmeti olduğundan her erkek vatandaşın hayatının bir döneminde ASCK’ya tabi olacağı açıktır. Bu nedenle askeri ceza yargılaması son derece önem taşımaktadır. Bu yargılamanın ihtisas mahkemeleri tarafından yapılmasının gerekli olup olmadığı tartışmalıdır.

Çeşitli kanunlarla askeri yargı ihtisas mahkemeleri ayrıca düzenlenmiş olsa da 1876, 1921, 1924 Anayasalarında askeri yargı ayrı bir yargı kolu olarak düzenlenmemiştir. Askeri yargının anayasal zemin kazanması ilk defa 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur.²⁶⁴ 1961 Anayasası ile birlikte askeri

²⁶³ Örneğin; ASCK md.40, 41, 43, 47, 49.

²⁶⁴ Değer Emin, *Yargı Yetkisi ve Askeri Hakimlerin Sorumluluğu* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 1967), 45.

mahkemeler, disiplin mahkemeleri ve Askeri Yargıtay kurulmuştur. 1961 Anayasası'nda 1971 yılında yapılan değişiklikle Askeri Yüksek İdare Mahkemesi de askeri yargı kolunda görev yapmaya başlamıştır. 1982 Anayasası ile askeri yargının anayasal zemini devam ettirilmiştir.²⁶⁵

1982 Anayasası'nın askeri yargıya ilişkin düzenlemeleri çok sayıda eleştiriye konu olmuştur. Öncelikle askeri yargıyı düzenleyen hükümlerin yürürlüğe girdiği dönemde iktidarda olanların bu hükümleri daha da güçlenmek için kullanabileceği eleştirilmektedir. Silahlı Kuvvetleri ile uyumu ve etkinliğini artırmak isteyen iktidarların askeri yargı düzenlemelerini kötüye kullanabileceği bu nedenle yöneticilerin hukuku olacağı konusunda eleştiriler bulunmaktadır.²⁶⁶

Askeri Yargıtay ve AYİM'in varlığı eleştirilen konulardan biridir. Zira Askeri Yargıtay ve AYİM'in yargı birliğini bozduğu iddia edilmektedir.²⁶⁷ Adli yargı kolundan ayrı bir yargılama kolu olarak düzenlenecek olan askeri yargının yargı birliğini engellediği savunulmaktadır. Savaş zamanı askeri mahkemelerin yetkilerinin artırılması da eleştiri konusudur.²⁶⁸ Savaş zamanı yetkileri artırılan askeri mahkemeler tarafından yapılan yargılamaların güvenilir olmadığı bu nedenle de yargılama ilkelerinin ihlal edildiği ileri sürülmektedir.

Askeri mahkemelerde görev yapan asker üyelerin hakimlik mesleği açısından yeterli donanımda olmadığı konusunda iddialar bulunmaktadır.²⁶⁹ Bu

²⁶⁵ Ural Dinçer, *Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi* (Ankara Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 109.

²⁶⁶ Tosun Öztekin, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Cilt 1 Genel Kısım* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası, 1981), 431.

²⁶⁷ Okşar Mustafa, *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Mahkemelerin Kuruluşu*, 73.

²⁶⁸ Selçuk Sami, *Askeri Yargı I*, Timeturk, 2009.

²⁶⁹ Gözler Kemal, *Askeri Yargı Organlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu Sorunu* (İnsan Hakları Yıllığı, 1999-2000), 21-22/77-93.

nedenle asker sıfatındaki kişilerin hakimlik stajı kapsamında adli yargı hakimleri gibi yeterli meslek eğitimi almadıklarından askeri mahkemeler eleştirilmektedir. Gerçekten de ülkemizde 2017 yılına kadar görev yapan askeri mahkemelerdeki askeri hakim üyeler hakimlik mesleği açısından herhangi bir eğitim almadan gereve başlamışlardı.

Sivillerin bazı durumlarda askeri mahkemeler tarafından yargılanabilmesi fazlaca eleştiri konusu olmuştur.²⁷⁰ Daha önceden de belirttiğimiz gibi askeri kurumlarda görev yapan sivil personelin ASCK'ya tabi olması ve askeri mahkemeler tarafından yargılanmasının sivil personel açısından kurumda kimlik ve statü karmaşası yaşamasına neden olabilir. Her şeyden önce sivil bir kimsenin askeri personel gibi yargılanması adil yargılanma hakkını ihlal edecektir. Kanaatimce sivillerin askeri mahkemeler tarafından yargılanmasının tamamen engellenmesi gerekmektedir.

1.2.1. İhtisaslaşmanın Gerekli Olduğuna İlişkin Görüşler

Askeri ihtisas mahkemesinin varlığı ordunun varlığı kadar eskidir. Zira uzun yıllardır “*Ordu varsa askeri mahkemeler de olmalıdır.*” şeklindeki düşünce hakimdi.²⁷¹ Orduya sahip olan her ülkenin aynı zamanda askeri yargı teşkilatının olması gerektiğini savunan görüşler hala devam etmektedir.²⁷²

Centel'e göre savaş dönemlerinde her bölgede genel adli mahkemelerin kurulması mümkün olmayacağından ve askeri mahkemeler kolayca kurulabilme

²⁷⁰Demirağ Fahrettin, *Anayasal Bir Kurum Olarak Askeri Yargı ve Anayasa Önerileri* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2008), 210-211.

²⁷¹ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*, s.17

²⁷² Efe Turgut, *Doğal Yargı Yolu ve Doğal Hakim İlkeleri Açısından Askeri Mahkemelerin ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinin Kuruluş Biçimi* (Ankara: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 25. Yıl Armağan Dergisi, 1998) , 241.

özelliğine sahip olduğundan askeri mahkemeler ordusu olan ülkeler için zarurettir.²⁷³ Kanaatimce bu son derece önemli bir argümandır. Zira savaş dönemleri olağanüstü dönemlerdir ve hızlı karar alınması gereklidir. Sınır ötesinde veya çatışma bölgelerinde hızlı karar alınması hayati sonuçlara yol açabilir. Gerçekten de askeri mahkemelerin kolayca kurulabilir yapısı ve hızlı karar verebilme niteliği askeri mahkemeleri zorunlu kılmaktadır.

Erman'a göre askeri kurumların kendine has yapısı vardır. Bu nedenle ancak askeri kurumlara dâhil olan kişilerin kurumda yaşanan uyuşmazlıkları çözümleyebilmesi mümkündür. Yazar ayrıca orduda disiplinin tesisi için askeri yargının var olmasının zorunlu olduğunu iddia etmektedir.²⁷⁴

Taşkın adli yargının amacı ile askeri yargının amacının tamamen farklı olduğunu düşünmektedir. Taşkın'a göre adli yargı adaleti sağlamayı amaçlarken askeri yargıdaki amaç ise disiplini temin etmektir.²⁷⁵ Amaçsal farklılık sebebiyle askeri yargının adli yargıdan ayrı olması gerektiğini savunmaktadır. Gerçekten de askeri mevzuat incelendiğinde disiplin tesisinin kanunlarda asıl amaç olduğu görülmektedir.²⁷⁶ Özellikle ASCK ve TSK Disiplin Kanunu'nda suça konu fiillerin toplu işlenmesi durumunda en ağır cezaların öngörülmesi ve bireysel suçların topluluk önünde işlenmesi durumunda bu durumun ağırlaştırıcı hal olması asıl amacın disiplinin bozulmasını engellemek olduğunu göstermektedir.

²⁷³ Centel Nur, *Türk Hukukunda Askeri Yargıda Görev Yapan Askeri Hakimlerin Hukuki Statüsü*, (Ankara: Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 2004), 104,105.

²⁷⁴ Erman Sahir, *Askeri Yargı*, 8.

²⁷⁵ Taşkın Rıfat, *Askeri Ceza Kanunu Şerhi* (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1946), 6.

²⁷⁶ Örneğin; ASCK md. 51, 82, 88, 91.

Akmener askeri yargının var olmasının temel sebebini orduda disiplini sağlamak olduğunu iddia etmektedir.²⁷⁷ Yazar orduda disiplin sağlanmazsa ordu işlevselliğini kaybedeceğinden askeri yargının gerekli olduğunu savunmaktadır.

Ordular ülkeyi hem iç hem dış tehlikelere karşı korumakla yükümlü bir gruptur. Devletin devamlılığı için ordu varlığı şarttır. Ordunun söz konusu önemli görevleri yerine getirebilmesi için sıkı şartlar getirilmiştir. Bunlar hazır olma kuralı ve itaat kuralıdır.

Hazır olma kuralına göre bir asker gerekçesiz bir şekilde görev yerini terk edemez. Bir askerin görevini bırakıp gitmesi savaş dönemlerinde başka askerlerin canına mal olabilir. Bu nedenle izinsiz terk ağır yaptırımlara bağlanmıştır.²⁷⁸

İtaat kuralına göre astlar üstlerin verdiği emirleri mutlak itaat ilkesine göre yerine getirmelidir. Ordu personelinden bir kişinin başarısızlığı büyük yenilgilere yol açabileceğinden itaat kuralına uymak hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple hiyerarşi orduyu ayakta tutan önemli unsurlardan biridir.

Hazır olma ve itaat kurallarını tam anlamıyla anlamamış, ordunun yapısını bilmeyen hakimlerin askeri davalarda rahatça karar vermesi beklenemeyeceğinden askeri ihtisas mahkemelerinin varlığının ve bu mahkemelerde en az bir üyenin asker kökenli olmasının zorunlu olduğu açıktır. Bu durumu John Gilisen şu şekilde ifade etmiştir:

“Etkili ve çabuk yaptırım ve itaatsizliğe, ayaklanmaya karşı uyanık olma,

²⁷⁷ Akmener İbrahim Fevzi, *Türkiye’de Askeri Kazanın Tarihçesi ve Tekamülü*, s. 543.

²⁷⁸ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*, s.17

değerlendirme yaparken milletin bir ordusunun olması nedenini göz önünde bulunduramayan yargıçların eline bırakılamaz.”²⁷⁹

Seviğ’e göre ordu mensupları sayı olarak fazladır ve farklı kültürlerde birçok insan aynı örgütte yer almaktadır. Bu kadar farklı ve çok sayıda insanın mutlak itaat duygusuyla ortak hareket etmesinin tek yolu disiplini sağlamaktadır. Bu disiplin de ancak askeri yargı ile mümkündür.²⁸⁰ Seviğ askeri adaletin kaynağını komutan otoritesi olarak görmektedir. Bu nedenle askeri adaletin dağıtıcıları da komutan tarafından tayin edilen askeri hakimler olmalıdır.²⁸¹

Sonuç olarak ordunun varlığı ve ordunun kendine has yapısı tek başına askeri yargıyı gerekli kılmaktadır. Özellikle büyük ordusu bulunan ülkelerde genellikle askeri yargı kabul edilmektedir. Dış tehlikesi bulunmayan ülkelerde sadece iç huzuru sağlamaktan öte başka bir görevi olmayan ordular olduğundan askeri yargı sistemi genellikle bulunmamaktadır.²⁸²

1.2.2. İhtisaslaşmanın Gerekli Olmadığına İlişkin Görüşler

Türkiye’de uzun yıllar askeri davalar için askeri ihtisas mahkemeleri görev yapmıştır. İlk derece mahkemelerinin yanı sıra Askeri Temyiz Mahkemesi de kurulmuştur. Ancak askeri mahkemeler kurulduğu ilk zamanlardan bu yana çokça eleştirilmiştir.

Ordu yapısı itibariyle etkin, imtiyazlı ve özerk bir kurumdur. Bu nedenle

²⁷⁹ Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*, s.18

²⁸⁰ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 9/80.

²⁸¹ Seviğ Vasfi Raşit, *Askeri Adalet*, 9/84.

²⁸² Gilisen John, *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*, s.16-17

her konuda etkinliğini ve özerkliğini devam ettirmek isteyeceğinden askeri yargıda ihtisaslaşmanın tehlikeli olacağı iddia edilmektedir. Askeri mahkemelerin görev alanı ne kadar geniş olursa ordunun da kendi işlemlerini yargı denetimi dışında tutmasının o kadar olası olacağı düşünülmektedir.²⁸³ Ancak bu görüşe katılmak kanımca mümkün değildir. Zira kanunları koyan ordu değildir. Kanunların oluşturulma süreci yasama organı tarafından yürütüldüğünden orduyu koruyucu hükümlerin getirileceğini düşünmek zorlama bir düşünce olarak değerlendirilebilir.

Askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimlerin sivil hakimler gibi hakimlik mesleğine ilişkin eğitim almamaları eleştirilere konu olmuştur. Gerçekten de ülkemizde 2017 yılına kadar görev yapan askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimler sivil hakimler gibi meslek içi eğitim almıyorlardı. Sadece hukuk fakültesi mezunu olmaları ve genel olarak subaylık için gereken nitelikleri taşıyıp subaylık alım sınavlarında başarılı olmaları yeterliydi. Bu durum ise askeri hakimlerin sivil hakimlere nazaran tecrübesiz ve deneyimsiz şekilde kürsüye çıkmalarına yol açıyordu.

Askeri mahkemelerde görev yapan asker kökenli hakimlerin bağımsız olup olmadıkları konusu da son derece eleştirilmektedir. Hakimlik mesleği özgürlük gerektirmektedir, hakimler emir ve talimat almazlar. Bu nedenle askeri mahkemelerdeki askeri hakimlerin, hakim statüsünde olamayacağı konusunda eleştiriler bulunmaktadır.²⁸⁴ Zira 2017 yılına kadar askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimler ordu içerisinde yer aldığından itaat ve disiplin konusunda Milli Savunma Bakanlığı'na bağlıydı. Bu nedenle askeri mahkemelerde görev

²⁸³ Erdem Fazıl Hüsnü - Coşkun Vahap, *Askeri Yargı ve Askeri Vesayet*, 87.

²⁸⁴ Okşar Mustafa, *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Mahkemelerin Kuruluşu*, 73.

yapan askeri personelin bağımsızlığından söz etmek pek mümkün olmayacaktır. AİHM önceki yıllarda askeri mahkemelerde askeri personelin görev yapmasını tek başına ihlal saymasa da bu konuda bazı şartlar arıyordu. Askeri mahkemelerde görev yapan askeri personelin bağımsız olup olmadığı konusunda incelediği bazı hususlar söz konusuydu. Askeri mahkeme üyesi asker kökenli hakimlerin atanması, çalışma şekli, çalışma süreleri, yürütme organının etkisi altında olup olmaması gibi konular açısından incelenmekteydi. Örneğin AİHM 2. Dairesi tarafından verilen 45912/06 başvuru numaralı 31 Mayıs 2011 tarihli “İçen v. Türkiye” kararında bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

*"(...)AİHM, Sözleşme'nin 6 § 1. madde tarafından koruma altına alınan bağımsızlık ve tarafsızlık teminatlarına saygı duyulması halinde, AİHM'nin askeri mahkemeleri, askeri personel aleyhinde suçluluk isnadında bulunmaktan alıkoymadığını hatırlatmaktadır(...)"*²⁸⁵

AİHM'in sonraki yıllarda verdiği kararlarda ise askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimlerin varlığını tek başına adil yargılanma hakkı açısından ihlal niteliği taşıdığına hükmetmiştir.²⁸⁶

Erman'a göre askeri davalara konu olan uyuşmazlıkların genel ceza kanunları ile öngörülebilir olması gerekmektedir. Yazar genel adli mahkemelerin sivil hayatın yalnızca bir bölümü olan askeri uyuşmazlıklarla ilgili rahatça karar verebilmeleri gerektiğine işaret eder.²⁸⁷ Askeri

²⁸⁵ AİHM 2. Dairesi, 45912/06 İçen v. Türkiye (31 Mayıs 2011)

²⁸⁶ AİHM'in 15185/05 başvuru numaralı 23 Ocak 2018 tarihli İzzet Çelik/Türkiye. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/>

²⁸⁷ Erman Sahir, *Askeri Yargı*, 1

uyuşmazlıkları sivil hayatın bir bölümü olduğuna indirgemek kanımca doğru değildir. Zira daha önceden de ifade ettiğim gibi özellikle askeri alanda yaşanan uyuşmazlıklar ordunun devamlılığını ve ordu içi disiplini tehdit edebilmektedir. Dolayısıyla askeri uyuşmazlıkların devlet temelinde büyük problemler yaratabilme potansiyeli yatsınamaz bir gerçektir.

Kardaş'a göre askeri mahkemelerde görev yapan askeri hakimler aynı zamanda asker oldukları için üniforma ile düşünerek karar vermektedir. Bu durum da yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına gölge düşürmektedir.²⁸⁸ Gerçekten de askeri hakimlerin yürütme ile bağı devam ettiğinde tam bağımsız şekilde karar vermeleri zor görünmektedir. Bu nedenle özellikle askeri hakim olarak görev yapılan süre içerisinde yürütmeden bağımsızlığı sağlayacak önlemlerin alınması kanımca hayati önem taşımaktadır.

Eleştirilen diğer bir konu ise askeri mahkemeler ve askeri temyiz mahkemelerinin varlığının yargı ve içtihat birliğini engellediğidir.²⁸⁹ Her ne kadar askeri mahkemeler ve askeri temyiz mahkemesi kural olarak askerleri yargılasa da karar verilirken uygulanan ortak mevzuat hükümleri mevcuttur. Askeri yargının adli yargıya paralel bir yargı kolu olması nedeniyle yargı ve içtihat birliğini bozacağı değerlendirilmektedir.²⁹⁰ Kanımca bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Zira adli yargıdan tek ayrılan yargı kolu çoğunlukla sadece askeri yargı olmamaktadır. Burada akla gelen ilk yargı kolu idari yargıdır. İdari yargının varlığı yargı ve içtihat birliğini engellememektedir. Zira

²⁸⁸ Kardaş Ümit, *Hakim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri* (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1992), 79.

²⁸⁹ Okşar Mustafa, Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Mahkemelerin Kuruluşu, 73.

²⁹⁰ Koçak Süren Özlem, Türkiye'de Yargının Örgütlenmesi ve Adalet Sisteminin Problemleri, 410.

bu konuda alınan önlemler yargı ve içtihat ayrılığına izin vermemektedir (Uyuşmazlık Mahkemesi'nin varlığı, içtihadı birleştirme kararları gibi). Bu nedenle alınan ve alınacak önlemlerin askeri yargıyı kapsayacak şekilde düzenlemesiyle söz konusu endişelerin bertaraf edilmesi mümkün görülmektedir.

Kardaş askeri mahkemelerin sivilleri yargılamasını çok sakıncalı bulmaktadır. Askeri mahkemelerin disiplini sağlamak için hızlı bir şekilde karar verdiğini bu durumun ise sivillerin haklarını ihlal edeceğini iddia etmektedir.²⁹¹ Kunter ise sivillerin yalnızca savaş dönemlerinde adli mahkemelerin kurulmadığı bölgelerde askeri mahkemeler tarafından yargılabileceğini ileri sürmektedir.²⁹²

Sıkıyönetim askeri mahkemelerinin doğal hakim ilkesini ihlal ettiği ileri sürülmektedir. Çünkü sıkıyönetim askeri mahkemeleri sıkıyönetim ilan edildikten sonra kurulur. Sıkıyönetim askeri mahkemeleri Milli Savunma Bakanlığı'na kurulur. Hem kurulduktan sonra hem de kurulmadan önce işlenen suçlarla ilgili yargılama yapabilir. Sanık suçu işlediği sırada var olmayan bir mahkeme tarafından sonradan yargılabildiğinden doğal hakim ilkesinin ihlal edildiği iddia edilmektedir.²⁹³ Her ne kadar sıkıyönetim şartları değerlendirildiğinde kişinin suçu işlediği sırada var olmayan bir mahkeme tarafından sonradan yargılanması haklı olarak görülebilse de kanımca bu durum evrensel hukuk ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

²⁹¹ Kardaş Ümit, *Hakim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri*, 80.

²⁹² Kunter Nurullah, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınevi, 1989), 158.

²⁹³ Efe Turgut, *Doğal Yargı Yolu ve Doğal Hakim İlkeleri Açısından Askeri Mahkemelerin ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinin Kuruluş Biçimi*, 241.

Askeri yargının ayrı bir yargı kolu olarak düzenlendiği ÷lkelerde, savaş dönemlerinde askeri ihtisas mahkemelerinin yetkilerinin artırıldığı gör÷lmektedir. Uzun yıllar askeri yargı kolunu ayrı bir yargı kolu olarak benimseyen Türkiye’de de durum bu şekildeydi. Bu durum adil yargılanma hakkı başta olmak üzere yargılamaya ilişkin temel ilkelerden çoğuna aykırılık teşkil etmektedir. Her ne kadar savaş dönemleri olağanüstü şartların yaşandığı bir dönem olsa da diğer yargı kolundaki mahkemelerin yetkileri sabitken askeri mahkemelerin yetkilerinin artırılması mahkemeler arası eşitliği bozmaktadır.

SONUÇ

Devletler kurulan kamu düzeninin ihlal edilmesi durumunda düzenlenmiş ceza kanunlarıyla yaptırım uygulamıştır. Ancak orduda düzeni ihlal eden davranışlar için ayrı yaptırımlara gerek duyulmuştur. Çünkü devletin devamlılığı için en önemli örgütlenme ordudur. Düzenli orduya geçiş ile birlikte askeri yargı sistemi oluşturulmuştur. Zira ülke savunmasına ve sınır güvenliğine önem veren devletler askeri düzen için ayrı kurallara ve bu kuralları uygulayacak askeri mahkemelere ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle savaşların yoğun olduğu dönemlerde askeri mevzuata ve askeri mahkemelere verilen önem artmış ve ülkelerin çoğunda askeri yargı ayrı bir yargılama kolu olarak düzenlenmiştir. Çünkü savaş dönemlerinde ülke sınırları dışında uzun süren operasyonlar çevresinde sivil mahkeme olmaması ve olağanüstü hallerde sivil mahkemelerin kurulmasının güçleşmesi askeri mahkemelerin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir.²⁹⁴

Tarihsel geçmişimize baktığımızda Metehan ile birlikte düzenli orduya geçilmiş ve yüzyıllardır orduya verilen önem hiç azalmamıştır. Bu durum ise askeri mahkemelerin zorunlu olduğu düşüncesini getirmiştir. Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye'de askeri davalar için ihtisas mahkemelerine ihtiyaç duyulmuştur. 1961 Anayasası ile askeri yargı anayasal nitelik kazanmış ve 1982 Anayasası ile bu nitelik devam ettirilmiştir. 2017 Anayasa değişikliklerine kadar askeri yargı kolu ve askeri mahkemeler varlıklarını sürdürmüştür. Her ne kadar askeri mahkemeler kaldırılmış olsa da askeri mevzuat hükümleri günümüzde varlığını sürdürmektedir.²⁹⁵

²⁹⁴ Duran Gökhan Yaşar, *Askeri Disiplin Hukuku* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012), 4.

²⁹⁵ Tiftik Levent, *Türk Askeri Ceza Hukukunda Emre İtaatsizlik Suçları* (Erzurum: Atatürk

2017 Anayasa değişikliğine kadar ülkemizde varlığını sürdüren askeri mahkemelerde görev yapacak olan askeri hakimler için aranan nitelikler mülga 357 sayılı Kanun m.1’de sayılmıştır. İlgili maddeye göre hukuk fakültesini bitirmiş ve muvazzaf subay olma şartını taşıyanlar askeri hakimlik için başvuruda bulunabiliyordu. Askeri hakimlik için sivil hakimlerde olduğu gibi mesleki bir eğitim bulunmamaktaydı. İlgili kanundaki şartları taşıyanlar Milli Savunma Bakanlığı’nın sınavına başvurabilmekteydi. Başarılı olanlar Milli Savunma Bakanlığı tarafından atanmaktaydı. Askeri hakimlerin ataması sivil hakimlerin atamaları gibi HSYK tarafından yapılmamaktaydı. Bu nedenle askeri hakimlerin yürütmenin etkisi altında olduğuna dair eleştiriler bulunmaktaydı.²⁹⁶

Askeri hakimlerle ilgili olarak bir diğer eleştiri konusu ise askeri hakimlerin sicillerinin birlik komutanlarınca yapılmasıydı. Çünkü mülga 357 sayılı Kanun m.12/5’e göre askeri hakimlerin aynı zamanda subay olmalarından dolayı subaylık mesleğine ilişkin sicilleri bulunmaktaydı. Bu siciller ise hakimlik mesleğine göre değil subaylık mesleğine göre verilmekteydi. 357 sayılı Kanun m. 19’a göre askeri hakimlerin atama ve nakil işlemleri Milli Savunma Bakanı ve Başbakanın müşterek kararnamesiyle yapılmaktaydı. Tüm bu hususların askeri hakimlerin yürütme organının etkisinde olduğuna dair delil niteliği taşıdığı iddia edilmekteydi.²⁹⁷

Askeri savcılık makamının yaptığı soruşturmalarda gizliliğin sağlanması pek mümkün olamamaktaydı. Zira soruşturma kapsamında alınan tedbirlerin

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004), 96.

²⁹⁶ Gözler Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2000), 832.

²⁹⁷ Gözler Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 833.

uygulanabilmesi için bağılı bulunan birlikteki birlik komutanının haberdar edilmesi gerekmektedir. Bu durum askeri yargıda yürütülen soruşturmalarda soruşturmanın gizliliği ilkesinin sağlanmasını zorlaştırmaktaydı.²⁹⁸

Askeri mahkemeler yukarıda da bahsettiğimiz gibi çok sayıda eleştiriye maruz kalsa da askeri mahkemelerin gerekli olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Bilindiği üzere askeri kurumlardaki disiplin diğer kamu kurumlarına göre çok daha fazladır. Suç işleyen askeri şahıs ne kadar hızlı cezalandırılırsa askeri kurumdaki disiplinin bozulma ihtimali o kadar azalmaktadır. Adli yargıda askeri yargı kadar hızlı yargılama pek mümkün olmayacaktır; çünkü adli yargıda kişinin cezalandırılmasında amaç ibret değildir. Ancak askeri yargıda yargılama hızlıdır ve amaç disiplinin bozulmasını engellemek veya bozulan disiplinin tekrar teminini sağlamaktır.²⁹⁹

Askeri kurumlar yapıları gereği dışarıya kapalıdır. Ülkenin iç ve dış tehlikelere karşı korunabilmesi için diğer kamu kurumlarına nazaran daha kapalı bir yapısının olması son derece olağan ve gereklidir. Askeri kurumların diğer kamu kurumlarına göre değişim ve gelişimi daha sınırlıdır. Bu nedenle kurumun kendine özgü yapısını anlayabilmek ancak kurum içindeki personelle sınırlıdır. Hal böyleyken askeri bir davayı çözümleyecek olan mahkeme heyetinin tamamı olmasa da bazı üyelerinin asker kökenli olmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Zira askeri kurumun yapısını kavramayan bir kimsenin askeri bir uyuşmazlığı kolayca çözümleyemeyeceği açıktır. Bu sebeple askeri ihtisas

²⁹⁸ Altınordu Fazıl, *Askeri Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Mahkemelerin İşleyişi İle İlgili Yapılan Değişikliklerin Yargı Bağımsızlığı Açısından Değerlendirilmesi*, 262.

²⁹⁹ Köprü Orhan, *Türkiye’de Askeri Yargı*, 33.

mahkemelerinin varlığı gerekli olup bu mahkeme üyelerinden en azından birinin asker kökenli bir hakim olmasının zorunlu olduğu değerlendirilmektedir.

Askeri davalar için askeri ihtisas mahkemelerinin gerekliliğinin yanında askeri mahkemelerin evrensel hukuk ilkelerine ne kadar uygun olduğu da tartışılmalıdır. Zira askeri mahkemelerde görülen yargılamalarla ilgili AİHM'in çok sayıda ihlal kararı bulunmaktadır. Bu kararlarda askeri mahkemeler ile ilgili kurallaşan hükümlere verilmiştir. AİHM; askeri mahkemelerin kurulması, üyelerinin seçimi, üyelerin asker kökenli olup olmadığı, asker kökenli üyelerin askeri hiyerarşiye bağlılığı, askeri mahkemelerin bağımsızlığı ve yürütme organının etkisi altında olup olmadığına ilişkin incelemeler yapmaktadır. Ülkemiz aleyhine AİHM'de açılan davalarda çok sayıda ihlal kararı verilmiştir.³⁰⁰

Askeri mahkemelerin varlığı gerekli görülse de ülkemizde 2017 yılına kadar askeri yargı koluna ilişkin çok sayıda problem yaşanmıştır. Zira askeri mahkeme üyeleri subay rütbesindeki askerlerden oluşmaktaydı. Asker üyeler aynı zamanda bağlı bulundukları birlikte hiyerarşiye tabiydi. Bu durum askeri mahkeme üyelerinin bağımsızlığına gölge düşürmekteydi. Askeri mahkeme üyelerinin Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak çalışması hakimlerin bağımsızlığı konusunda ayrıca bir eleştiri konusu olmuştu.³⁰¹

Günümüzde askeri mahkemeler 2017 yılında kaldırılmış olduğundan

³⁰⁰ AİHM'in 75414/10 başvuru numaralı 24.11.2020 tarihli Kurban/Türkiye Kararı, AİHM'in 48909/14 başvuru numaralı Sedat Doğan / Türkiye Kararı.

³⁰¹ Köprü Orhan, *Türkiye'de Askeri Yargı*, 33.

askeri uyuşmazlıkları adli mahkemeler, askeri mevzuata göre inceleyip karara bağlamaktadır. 2017 öncesi ve sonrası verilen kararlar incelendiğinde suç nitelendirmeleri, temel cezanın belirlenmesi gibi hayati önem taşıyan konularda dahi içtihat farklılıklarının olması dikkat çekicidir. Bu nedenle askeri düzene tamamen yabancı olan kişilerin yargılama yaparken asker kökenli kişilere nazaran farklı sonuçlara varabileceği söylenebilir. Çünkü askeri mevzuat hükümlerinin diğer mevzuat hükümlerine göre daha karmaşık bir yapısı bulunmaktadır. Kendine özgü yapısı olan ordunun düzenini tam olarak bilmeyen bir hakimin karışık mevzuat hükümlerini ordu içinde yaşanan uyuşmazlığa uygularken hata yapması kaçınılmazdır. Bu nedenle askeri davalar için ihtisas mahkemelerinin varlığının son derece gerekli olduğu söylenmelidir.

Ülkemiz jeopolitik konumu gereği kritik bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle sınır güvenliğimiz en çok önem verilen konuların başında gelmektedir. Sınır güvenliğini sağlayan, ülkenin varlığını doğrudan etkileyen iç ve dış tehlikelere karşı koruma görevini üstlenen ve kamu kurumları arasında en önemli örgüt olan ordunun kendine özgü yapısı sebebiyle askeri uyuşmazlıkları çözümlmek için ihtisas mahkemelerinin ülkemizde tekrardan kurulması gereklidir. Ancak ülkemizde 2017 yılına kadar varlığını sürdüren askeri mahkemelerde görev yapan asker üyelerin Milli Savunma Bakanlığı bağı devam ettirilmiş ve kurum içi hiyerarşiye bağlılıkları sürdürülmüştü. Her ne kadar askeri mahkemelerde üyelerden en az birinin asker kökenli olması ordu içinde yaşanan uyuşmazlıkların çözümü için zorunlu olsa da askeri mahkemelerdeki asker kökenli üyelerin diğer sivil hakimler gibi bağımsız olması hakimlik mesleğinin gereğidir.

Sonuç olarak askeri kurumlarda disiplinin en hızlı şekilde yeniden temini ve askeri uyuşmazlıkların ordunun yapısını bilen kişiler tarafından çözümlenmesinin zorunlu olması sebebiyle askeri mahkemelerin ülkemizde

tekrardan kurulmasının daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Ancak kurulacak olan askeri mahkemelerdeki askeri hakimlerin üye seçimlerinin adil ve tarafsızca yapılması gerekmektedir. Ayrıca askeri hakimlerin görev yaptıkları süre içerisinde ordu içinde hiyerarşiye tâbi olmalarını engelleyecek düzenlemeler yapılarak askeri mahkemelerin kurulmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Kurulacak olan askeri mahkemelerde görev yapacak olan askeri hakimlerin, evrensel hukuk ilkeleri gereğince, görev süresi içerisinde Milli Savunma Bakanlığı ile bağlarının bulunmaması gerekir.

KAYNAKÇA

Akın Cengiz. *Anayasalarımızda Doğal Yargıç İlkesi*. 70. Cilt. İstanbul: İstanbul Barosu Dergisi, 1996.

Akmener İbrahim Fevzi. *Türkiye’de Askeri Kazanın Tarihçesi*. Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 1957.

Aktan Coşkun Can. *Siyaset Felsefesinde Devletin Doğuşu ve Devletin Meşruiyeti Tartışmaları*. Ankara: HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2020.

Alkış Ahmet. *Askeri Yargıtay Başkanının Sempozyum Açılış Konuşması*. Askeri Yargıtay’ın 95’inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Altınordu Fazıl. *Askeri Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Mahkemelerin İşleyişi İle İlgili Yapılan Değişikliklerin Yargı Bağımsızlığı Açısından Değerlendirilmesi*. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi(2).

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/23020/246149>

Araslanova, S. *Letonya’da Askeri Mahkemelerin Oluşumu*. (Çev: Hakan Özbek), Askeri Yargıtay’ın 90’ıncı Kuruluş Yıldönümü Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004.

Ay Hakan – Uçar Öznur. *Devletin Gelişim Süreci*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2015.

Aydın Mehmet Akif. *Osmanlı’da Hukuk*. İstanbul: Osmanlı Devleti Tarihi, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, II, 1999.

Aydın Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005.

Aydil Ertan – Dağ Rıdvan. *İngiltere Askeri Hukuk Sistemi*. Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 2002.

Belgesay Mustafa Reşit. *İhtisas Mahkemeleri ve Mahkemeler Arasında Vazife İhtilafları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011.

Carneiro Robert. *Devletin Kökeni Üzerine Bir Teori* (Çev.: Dr. Aslan Delice) İstanbul: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:2, 2006, 251-262

Cengiz Serhat - Demirağ Fahrettin – Ergül Teoman – McBride Jeremey – Tezcan Durmuş. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları*. Ankara: Şen Matba, 2008.

Centel Nur. *Türk Hukukunda Askeri Yargıda Görev Yapan Askeri Hakimlerin Hukuki Statüsü*. Ankara: Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 2004.

Claessen Henri - Skalnik Peter. *Erken Devlet* (Çev. Alaeddin Şenel) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993.

Christian Rumpf. *Tanzimât*. Osmanlı Ansiklopedisi. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 1995.

Çadırcı Musa. *Tanzimât Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1997.

Çoker Fahri. *Milli Mücadelede Hukuk Düzeni Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. 5. Cilt. Türkiye Ansiklopedisi İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Değer Emin. *Yargı Yetkisi ve Askeri Hakimlerin Sorumluluğu*. Ankara: Askeri

Adalet Dergisi, 1967.

Değirmenci Olgun. *Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Değirmenci Olgun – Tanrıverdi Battalgazi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu Şerhi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Değirmenci Olgun – Karakurumer Alkın. *Askeri Ceza Kanunu'nda Düzenlenen Fırar Suçlarının Osmanlı'dan Günümüze Tarihsel Gelişimi*. Adalet Dergisi, 2020.

Demirağ Fahrettin. *Anayasal Bir Kurum Olarak Askeri Yargı ve Anayasa Önerileri*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 2008.

Demirel Demokaan. *Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri*. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2017.

Destanoğlu Okan. *Hukuka Giriş ve Savunma Mevzuatı*. İstanbul: KKK Yayınları, 2018.

Dinçer Güven. *Adli Teşkilat Mahkemeler – Türkiye'de Yargının Yeniden Düzenlenmesi*. Ankara: Yeni Türkiye Dergisi 1996.

Dönmezer Sulhi –Erman Sahir. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. 1. Cilt. İstanbul: Beta Basım Yayım, 14. Basım, 1997.

Duran Gökhan Yaşar. *Askeri Disiplin Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Düvenci Serhat. *Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*. 1. Cilt.

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2018.

Efe Turgut. *Doğal Yargı Yolu ve Doğal Hakim İlkeleri Açısından Askeri Mahkemelerin ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinin Kuruluş Biçimi*. Ankara: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 25. Yıl Armağan Dergisi, 1998.

Erdem Fazıl Hüsnü - Coşkun Vahap. *Askeri Yargı ve Askeri Vesayet*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/23020/246149>

Erman, Sahir. *Askeri Yargı*. Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 1994.

Erman Sahir. *Askeri Yargının Görev Alanı*. Ankara: Askeri Yargıtay Dergisi, 1994.

Erman Sahir. *Askeri Yargıtay'ın 80'inci Kuruluş Yılı Sempozyumu*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.

Erman Sahir. *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7'nci Bası*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983.

Ertürk Recai. *Mukayeseli Hukukta Askeri Yargı Teşkilatı, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Askeri Hakimlerin Statüsü*. Askeri Adalet Dergisi, 2004.

Evoy MC Philip. *Birleşik Krallık Yargısında Askeri Hakimlerin Statüleri*. Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu.

Frangipane Marcelle. *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu: Mezopotamya ve Çevresinde Güçlü Aile Yönetimlerinin Devlet Çarkına Dönüşmesi*. çev. Zühre İlkelen İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

Franz Oppenheimer. *Devlet* (çev. Alaeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), İstanbul:

Engin Yayıncılık, 1997.

Friedrich Engels. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Kenan Somer Ankara: Sol yayınları, 1987.

Gedik Hüseyin. *Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Türkiye’de Askeri Mahkemelerin Durumu ve Geleceği: Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=uS7arJlZKPXnc4PbfZZT2A&no=4da4jPebI PA5TiWENnv90g>

Gilisen John. *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri I*. Ankara: Yargıtay Dergisi, 1975.

Gilisen John *Askeri Hukukun Bugünkü Evrimi Üzerine Genel Bildiri II*. Ankara: Yargıtay Dergisi, 1982.

Gonzalo Francisco Ramirez Bazan. *İspanya’da Askeri Yargı*, Askeri Yargıtay’ın 85’inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Göze Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. 14. Cilt. İstanbul: Beta Basım Yayın, , 1986.

Gözler Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2012.

Gözler Kemal. *Askeri Yargı Organlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu Sorunu*. İnsan Hakları Yıllığı, 1999-2000. 21-22. Cilt.

Gözler Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.

Gözübüyük Şeref – Gölcüklü Feyyaz. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.

Hafızoğulları Zeki – Özen Muharrem. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: USA Yayınları 2014.

Haldun İbn-i. *Mukaddime*. (Çev. Süleyman Uludağ) Cilt 1. İstanbul: Dergâh Yayınları 2009.

Haldun İbn-i. *Devlet* (Çev. Osman Arpaçukuru). İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.

Işık İhsan. *Karşılaştırmalı Askeri Yargı Sistemleri*. Ankara: Askeri Adalet Dergisi 2004.

İba Şeref – Fahri Bakırcı. *Türk Hukukunda “Geçici Kanun” ve “Geçici Madde” Kavramları Üzerine*. Ankara: Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2021.

İnalcık Halil. *Tanzimât'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler*. Ankara: Belleten, 1988.

İnceoğlu Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. İstanbul: Beta Yayınları, 2008.

İpeksümeroğlu Niyazi. *Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış*. 8. Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8. Basım, 1951.

İşpirli Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)*. 61. Cilt. Ankara: Belleten Dergisi, [1997](https://belleten.gov.tr/tam-metin/2435/tur).

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2435/tur> Erişim tarihi: 24.02.2023

Kangal Zeynel. *Askeri Ceza Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı*.

Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

Karakurumer Alkın. *Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/65596/994323>

Kardaş Ümit. *Hakim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1992.

Kardaş Ümit. *Hukuk Devlete Sızabilir Mi?* İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.

Kent Bülent. *Almanya’da İdari Yargı Teşkilatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007.

Kerse Ahmet. *1961 Anayasasına Göre Gerekçeli Notlu Askeri Yargı Mevzuatı Cilt II*. İstanbul: T.C. Deniz Basımevi.

Kili Suna - Gözübüyük Şeref. *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Kocabey Hamit. *Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi*. İnönü Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Koç Cihan. *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği & Askeri Ceza Kanunu & Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu & Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu ve İlgili Mevzuat* Ankara: Sözkese Matbası, 28. Baskı, 2023.

Koç Yunus – Tuğluca Murat. *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı*. İstanbul: Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Dergisi, 2006.

Koçak Süren Özlem. *Türkiye’de Yargının Örgütlenmesi ve Adalet Sisteminin Problemleri*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009.

Köprü Orhan, *Türkiye’de Askeri Yargının Doğuşu ve Gelişimi* (Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basımevi, 1994.

Kunter Nurullah. *Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi, 1989.

Maraş Hasan. *Türk Askeri Yargısına Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Metin Yüksel – Alp Erhan. *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Askeri Mahkemeler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016.

Mumcu Ahmet. *Milli Kültür Unsuru Olarak Hukuk*. 6. Cilt. Ankara: Erdem Dergisi, 17. Sayı, 1990.

National Report The Netherlands. Hollanda Askeri Yargı Sistemi. Çev.: Yusuf Şeker. Askeri Adalet Dergisi, 2002.

Okandan Recai Galip. *Amme Hukukunun Ana Hatları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1971.

Okşar Mustafa. *Doğal Yargıç İlkesi Açısından Askeri Yargıda Askeri Mahkemelerin Kuruluşu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Özbek Veli Özer –Kanbur Mehmet Nihat – Doğan Koray – Bacaksız Pınar –

Tepe İlker. *Ceza Hukuku Bilgisi Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Özbilgen Tarık. *Hukukun Sosyolojik Oluşum Prosesü Açısından Bir Örneklem Olarak Hak Arama Yolları*. Istanbul Journal of Sociological Studies 13, 2011.

Özçer Akın. *Askerin Sivil Denetiminde İspanya'nın Yolundan Gitmek*. Ankara: Liberal Düşünce Dergisi, 83. Sayı, 2016.

Philip McEvoy. *Birleşik Krallık Askeri Yargısında Askeri Hakimlerin Statüleri*. Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2004.

Rant, J. W. *İngiltere Askeri Yargı Sistemi*, Askeri Yargıtay'ın 85'inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu. Ankara: Askeri Adalet Dergisi, Genelkurmay Basım Evi, 1999.

Karen Reid. *Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri*. Çev. Bahar Öcal DÜZGÖREN, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2000.

Rezaki Sait. *Ulusların Yargı Sistemleri ve Hukuku*. Adalet Bakanlığı, 1976.

Sarıca Bedri, *Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008).

Saylan Kemal. *II. Abdülhamid Döneminde Mahkemelerin Islahına Dair Hazırlanan Layihalar ve İsimsiz Bir Layiha Örneği*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 2016.

Schroeder. *Ceza Muhakemesinde 'Fair Trial' İlkesi*. İstanbul: IGUL Eğitim Programları, Yayın No: 4, 2004.

Selçuk Sami. *Askeri Yargı I*. Timeturk, 2009.
<https://www.timeturk.com/tr/makale/sami-selcuk>

Service Elman. *Devletin Kökenleri: Siyasi Evrimin Antropolojisi*. Philadelphia: İnsan Sorunları Araştırma Enstitüsü, 1978.

Seviğ Vasfi Raşit. *Askeri Adalet*. 9. Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1955.

Soyaslan Doğan. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2014.

Şimşek Mustafa. *Karşılaştırmalı Hukukta Askeri Yargı*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2011.

Şimşek Mustafa. *Askeri Ceza Hukuku Genel Hükümler*. İzmir: Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi, 2010.

Tanör Bülent. *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS Yayınları, 2 Baskı, 1991.

Taşkın Mustafa. *Fransa'da Askeri Yargı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009.

Taşkın Rıfat, *Askeri Ceza Kanunu Şerhi*. Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1946.

Tezcan Durmuş. *Uluslararası Ceza Hukukunda Mülkilik Prensibi ve NATO Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Londra Anlaşması*. Askeri Yargıtay'ın 85'inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, 6-7 Nisan 1999, Ankara 1999.

Tiftik Levent. *Türk Askeri Ceza Hukukunda Emre İtaatsizlik Suçları*. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, 2004.

Tosun Öztekin. *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Cilt 1 Genel Kısım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası, 1981.

Ulutaş Barbaros. *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargılamada Silahların Eşitliği Problemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ural Dinçer. *Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi*. Ankara Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Uygun Oktay. *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=a5SSLhfIqf8waDHYGnlyMg&no=a5SSLhfIqf8waDHYGnlyMg>

Üçok Coşkun. *Hukuk Devriminin Nedenleri*. 52. Cilt. Ankara: Belleten Dergisi, 1988.

Üçok Coşkun – Mumcu Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara; Savaş Kitap ve Yayınevi, 1987.

Ünkazan Halit. *Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Yargı Sistemleri ile Türk Askeri Yargı Sisteminin Karşılaştırılması ve Uyumu*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Van Seventer. *Hollanda'da Askeri Hakim ve Savcılarının Yasal Durumu, Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*. Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004.

Vitkauskas Dovydas – Dikov Grigoriy. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması*. Ankara: Şen Matbaa Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strasbourg, Avrupa Konseyi, çev. Serkan Cengiz, 2012.

Yaşar Osman. *Uygulamada Türk Ceza Yasası, Genel Hükümler* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000.

Yıldırım Yavuz. *Fransız Devrimi'nde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme*. Trakya: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019.

Yolyapan Aydoğan. *Osmanlı Devletinde Askeri Yargının Gelişimi*. 3. Cilt İzmir: Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi,)2000.

Zafer Hamide. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2015.

Weber Max, *Sosyoloji Yazıları* (çev. T. Parla), İstanbul 1986, s.80

Wieninger Alice Greyer. *Almanya Askeri Yargı Sistemi*. Askeri Yargıtay'ın 90'ıncı Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu,

Questionnaire on Military Jurisdiction of the International Society For Military Law and the Law of War, Military Legal System in Germany (Almanya Askeri Hukuk Sistemi). Ankara: Askeri Adalet Dergisi, 114 Sayı, 2002.

Finlandiya Anayasası. (The Constitution of Finland). (1999, 11 Haziran). Erişim adresi:

[https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasas%C4%B1-EN\(11.6.1999\).pdf](https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasas%C4%B1-EN(11.6.1999).pdf)

Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 1975/87 (15.04.1975). Erişim Adresi:

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1975-87-nrm.pdf> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.mevzuat.gov.tr>

